

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ «ОДЕСЬКА ЮРИДИЧНА АКАДЕМІЯ»
МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ «ОДЕСЬКА ЮРИДИЧНА АКАДЕМІЯ»

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

КОЗЛОВ ОЛЕКСАНДР ОЛЕКСАНДРОВИЧ

УДК 347.965.2

ДИСЕРТАЦІЯ
**ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ РЕАЛІЗАЦІЇ ГАРАНТІЙ
АДВОКАТСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ**

081 – Право

Подається на здобуття ступеня доктора філософії

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей,
результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ Козлов О.О.

Науковий керівник
Бакаянова Нана Мезенівна
доктор юридичних наук, професор

Одеса – 2023

АНОТАЦІЯ

Козлов О. О. Організаційно-правові засади реалізації гарантій адвокатської діяльності. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право». – Національний університет «Одеська юридична академія», Одеса, 2023.

Конституцією України на інститут адвокатури покладено одну з найважливіших функцій, яка має бути реалізована у правовій, демократичній, соціальній державі, – надання професійної правничої допомоги. Виконання зазначеної функції є можливим лише за наявності розвинутої системи гарантій адвокатської діяльності, запровадження дієвих механізмів їх реалізації, адже без останніх гарантії матимуть виключно декларативний характер.

Дисертацію присвячено комплексному дослідженню організаційно-правових засад реалізації гарантій адвокатської діяльності як сукупності основних ідей, на яких базується дія визначених законодавством механізмів забезпечення належних умов здійснення адвокатської діяльності.

У національній правовій доктрині на теперішній час існують усталені підходи до розуміння змісту інституту гарантій, проте не сформовано цілісної концепції забезпечення реалізації гарантій адвокатської діяльності. Роль адвокатської діяльності у суспільному житті обумовлює необхідність розвитку правової науки у напрямі організаційно-правових засад реалізації гарантій адвокатської діяльності.

Обґрунтовано, що організаційно-правові засади реалізації гарантій адвокатської діяльності – це сукупність основних ідей, на яких базується дія визначених законодавством механізмів забезпечення належних умов здійснення адвокатської діяльності.

Визначено, що організаційно-правовими засадами реалізації гарантій адвокатської діяльності є: 1) законність; 2) рівність прав адвокатів; 3) обов'язковість (імперативність); 4) солідарність; 5) розподіл компетенції.

Доведено, що організаційно-правові засади реалізації гарантій адвокатської діяльності покликані забезпечити досягнення балансу між призначенням гарантій адвокатської діяльності – правового захисту адвокатів, відповідно до міжнародних стандартів у цій сфері, та результатом їх реалізації – отриманням професійної правничої допомоги кожним, хто її потребує.

Охарактеризовано організаційно-правові засади реалізації гарантій адвокатської діяльності як такі, що відображують правові приписи, які визначають правовий статус адвоката та особливості здійснення адвокатської діяльності, а також правові способи реалізації уповноваженими органами та особами покладених на них повноважень у сфері забезпечення гарантій адвокатської діяльності.

Запропоновано визначення поняття «реалізація гарантій адвокатської діяльності» як сукупність механізмів, які передбачено державою або органами адвокатського самоврядування, що спрямовані на забезпечення належних умов здійснення адвокатської діяльності.

Встановлено, що умовами, які необхідні для втілення у життя гарантій адвокатської діяльності є: 1) наявність якісної складової нормативно-правових та інших правових актів (такими актами, перш за все, є Конституція України, Закон України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», Правила адвокатської етики, рішення Ради адвокатів України та з'їзду адвокатів України); 2) наявність механізму забезпечення суворого додержання правових приписів щодо забезпечення гарантій реалізації адвокатської діяльності всіма державними та недержавними суб'єктами та невідворотності відповідальності за порушення гарантій адвокатської діяльності.

У результаті проведеного дослідження визначено наступні ознаки гарантій адвокатської діяльності: 1) спрямованість на правовий захист суб'єкта з особливим правовим статусом - адвоката; 2) ефективність (гарантії діяльності повинні забезпечити адвокату реальне користування наданими законом правами); 3) соціальна обумовленість (гарантії адвокатської діяльності забезпечують реалізацію права на професійну правову допомогу, належний стан правозахисної сфери); 4) загальновизнаність (закріплюються в міжнародному та національному законодавстві); 4) універсальність (гарантії адвокатської діяльності реалізуються не лише всередині адвокатури, але й мають поширення її на інших суб'єктів правовідносин).

Запропоновано класифікацію гарантій адвокатської діяльності:

I. за суб'єктом, на якого розповсюджується дія гарантії, на ті, що стосуються: 1) адвоката; 2) членів сім'ї адвоката; 3) помічника адвоката; 4) стажиста адвоката; 5) особу, яка перебуває у трудових відносинах з адвокатом, адвокатським бюро, адвокатським об'єднанням; 6) особу, стосовно якої припинено або зупинено право на заняття адвокатською діяльністю;

II. за об'єктом дії гарантії на ті, що стосуються: 1) життя та здоров'я адвоката, членів сім'ї адвоката; 2) майна адвоката або членів його сім'ї; 3) честі, гідності та репутації адвоката; 4) професійних прав та професійних інтересів адвоката.

Обґрунтовано, що обмеження гарантій адвокатської діяльності не повинно допускатися. При виключності події (до прикладу, запровадження воєнного стану, поширення гострих респіраторних хвороб, виникнення події непереборної сили) державою та органами адвокатського самоврядування, відповідно до їх повноважень, мають бути запроваджені заходи для реалізації передбачених законом гарантій адвокатської діяльності.

Обґрунтовано тезу, що корпоративні механізми забезпечення реалізації гарантій адвокатської діяльності відіграють провідну роль в об'єднанні всіх

адвокатів України в єдину професійну асоціацію. Їх дієвість та ефективність є однією з умов її створення та діяльності.

За допомогою узагальнення рішень органів адвокатського самоврядування та судової практики визначено проблеми реалізації гарантій адвокатської діяльності, окреслено недоліки існуючої системи механізмів забезпечення належних умов здійснення адвокатської діяльності та сформульовано авторські пропозиції щодо їх усунення.

Встановлено відсутність єдиного підходу до систематизації випадків порушення прав адвокатів та гарантій адвокатської діяльності, що негативно впливає на: 1) прогнозування стану порушення прав адвокатів та гарантій адвокатської діяльності; 2) висвітлення тенденцій, що відбуваються в сфері порушення прав адвокатів та гарантій адвокатської діяльності.

Висловлено точку зору щодо необхідності розробки єдиного підходу до викладення звітів органів адвокатського самоврядування з питань порушення прав адвокатів та гарантій адвокатської діяльності шляхом визначення структури звіту, способу викладення матеріалу та наведення статистичних показників.

Запропоновано здійснення органами адвокатського самоврядування комплексних узагальнень за п'ять років з висвітленням тенденцій порушення прав адвокатів та гарантій адвокатської діяльності.

Здійснено класифікацію порушення гарантій адвокатської діяльності: 1) залежно від суб'єкта: а) з боку особи зі спеціальним статусом (слідчого, судді, прокурора, члена органу адвокатського самоврядування, депутата місцевої ради і т.п.); б) порушення гарантій адвокатської діяльності з боку особи без спеціального статусу; 2) залежно від наслідків, до яких призвело порушення гарантій: а) незначне; б) грубе; 3) залежно від частоти порушення гарантій адвокатської діяльності: а) одноразове; б) повторне; в) систематичне.

Визначено специфічні проблеми порушення гарантій адвокатської діяльності в умовах правового режиму воєнного стану в Україні: 1) ототожнення (ідентифікація) клієнта з адвокатом; 2) спроби притягнення адвокатів до відповідальності за надання правничої допомоги на тимчасово окупованих територіях; 3) тиск на адвокатів у зв'язку зі здійснення захисту у кримінальних провадженнях, які порушені за ознаками злочинів проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку (насамперед, у справах, які розглядаються за відсутності особи, яка вчинила кримінальне правопорушення (*in absentia*), злочинів проти основ національної безпеки України (ст.ст. 109, 110, 111, 111-1, 111-2, 113 та інші КК України); 4) нерівність підходу щодо вільного пересування адвокатів, які надають безоплатну вторинну правову допомогу, та адвокатів, які не надають безоплатну вторинну правову допомогу.

Визначено, що міжнародно-правові стандарти реалізації гарантій адвокатської діяльності - це частина загального масиву міжнародно-правових актів у сфері адвокатури, що врегульовують способи та механізми реалізації гарантій адвокатської діяльності, та мають на меті створення належних умов для надання адвокатами правничої допомоги.

Надано характеристику міжнародно-правовим стандартам реалізації гарантій адвокатської діяльності, які: 1) є частиною міжнародно-правових стандартів організації та діяльності адвокатури; 2) містять у собі певну систему правових ідей та принципів, які стосуються забезпечення належних умов здійснення адвокатської діяльності; 3) мають рекомендаційний характер, виступають орієнтиром у напрямку вдосконалення національного законодавства; 4) не охоплюються одним (єдиним) документом, який би містив всі положення щодо реалізації гарантій адвокатської діяльності.

Обґрунтовано необхідність прийняття конвенції у сфері захисту прав адвокатів та дотримання гарантії адвокатської діяльності, положення якої мали б обов'язковий характер.

Обґрунтовано необхідність поширення гарантій адвокатської діяльності, що стосуються життя та здоров'я, майна, честі та гідності адвоката, на помічника адвоката й стажиста адвоката, у зв'язку з виконанням ними доручень адвоката, пов'язаних з наданням правничої допомоги.

Запропоновано внесення змін до законодавства про заборону на використання інформації, що становить адвокатську таємницю, в якості доказу у судовому процесі; про заборону особистого обшуку або особистого огляду адвоката при виконанні ним своїх професійних обов'язків, крім випадків, коли він затриманий на місці вчиненого ним злочину; про заборону вимагання будь-якого спеціального дозволу (крім ордера і посвідчення адвоката) або створення інших перешкод при здійсненні адвокатської діяльності); про свободу пересування адвоката з метою надання правничої допомоги, яка не може бути обмежена, крім випадків, передбачених законодавством; про забезпечення судами та органами кримінального переслідування приміщенням для виконання адвокатом професійних обов'язків в будівлі відповідних установ; положенням про те, що жоден орган публічної влади не може прямо або опосередковано впливати на зміст договору про надання правничої допомоги між адвокатом і клієнтом.

Наукова концепція організаційно-правових засад реалізації гарантій адвокатської діяльності, яку сформульовано у результаті проведеного дослідження, може стати основою для вдосконалення законодавства та має практичне значення, оскільки авторські пропозиції спрямовані на підвищення ефективності реалізації гарантій адвокатської діяльності.

Ключові слова: адвокатура, адвокатська діяльність, адвокат, професійна правнича допомога, безоплатна правова допомога, взаємовідносини адвоката та суду, справедливість, конституційні права, гарантії адвокатської діяльності, правова система, розвиток права, міжнародні стандарти, адвокатура під час воєнного стану в Україні, глобалізація у правовій сфері.

SUMMARY

Kozlov O. O. Organisational and legal principles for the implementation of guarantees of the practice of law. – Qualifying scientific work on the rights of a manuscript.

Dissertation for obtaining the scientific degree of Doctor of Philosophy in the speciality 081 “Law”. - National University “Odesa Law Academy”, Odesa, 2023.

The Constitution of Ukraine entrusts the advocacy institute with one of the most important functions to be implemented in a legal, democratic and social state - the provision of professional legal assistance. This function can be fulfilled only if there is a developed system of guarantees of the practice of law and effective mechanisms for their implementation, since without the latter guarantees will have only a declarative character.

The dissertation is devoted to comprehensive research of the organisational and legal principles for the implementation of guarantees of the practice of law as a set of basic ideas on which the mechanisms for ensuring appropriate conditions for the practice of law, as defined by legislation, are based.

The national legal doctrine currently has well-established approaches to understanding the content of the institute of guarantees, but there is no holistic concept of ensuring the implementation of guarantees of the practice of law. The role of the practice of law in public life determines the need to develop legal science in the direction of the organisational and legal principles for the implementation of guarantees of the practice of law.

It is substantiated that the organisational and legal principles for the implementation of the guarantees of the practice of law are a set of basic ideas on which the mechanisms for ensuring appropriate conditions for the practice of law, as defined by law, are based.

It is determined that the organisational and legal principles for the implementation of the guarantees of the practice of law are: 1) legitimacy; 2)

equality of rights of lawyers; 3) obligation (imperativeness); 4) solidarity; 5) division of competence.

It is proved that the organisational and legal principles for the implementation of the guarantees of the practice of law are intended to ensure a balance between the purpose of the guarantees of the practice of law - legal protection of lawyers, in accordance with international standards in this field, and the result of their implementation - obtaining professional legal assistance to everyone who needs it.

Organisational and legal principles of the implementation of the guarantees of the practice of law are characterised as reflecting the legal provisions which determine the legal status of a lawyer and the specifics of the practice of law, as well as the legal ways in which authorised bodies and persons exercise their powers in the field of ensuring guarantees of the practice of law.

A definition of the concept of the “implementation of guarantees of the practice of law” is proposed as a set of mechanisms provided by the state or bar self-government bodies aimed at ensuring appropriate conditions for the practice of law.

It is established that the conditions necessary for the implementation of the guarantees of the practice of law are as follows: 1) the presence of a qualitative component of normative and legal, and other legal acts (such acts are, first of all, the Constitution of Ukraine, the Law of Ukraine “On the Bar and Practice of Law”, the Rules of Legal Ethics, decisions of the Bar Council of Ukraine and the Congress of Advocates of Ukraine); the existence of a mechanism to ensure strict compliance with the legal regulations on ensuring guarantees of the practice of law by all state and non-state entities and the inevitability of liability for violation of the guarantees of the practice of law.

As a result of the research, it was determined that the following features of the guarantees of the practice of law are as follows: 1) focus on the legal protection of a subject with a special legal status - a lawyer; 2) effectiveness (guarantees of

activity should ensure that a lawyer actually uses the rights granted by law); 3) social conditionality (the guarantees of the practice of law ensure the realisation of the right to professional legal assistance and the proper state of the human rights sphere); 4) general recognition (secured in international and national legislation); 4) universality (the guarantees of the practice of law are implemented not only within the bar, but also have the potential to be extended to other subjects of legal relations).

Classification of guarantees of the practice of law is proposed:

I. by the subject to whom the guarantee applies, to those concerning: 1) a lawyer; 2) members of the lawyer's family; 3) a lawyer's assistant; 4) a trainee lawyer; 5) a person who is in an employment relationship with a lawyer, law office or law association; 6) a person in respect of whom the right to practice law has been terminated or suspended;

II. by the object of the guarantee to those relating to: 1) life and health of the lawyer, members of a lawyer's family; 2) property of a lawyer or members of his or her family; 3) honour, dignity and reputation of a lawyer; 4) professional rights and professional interests of a lawyer.

It is substantiated that restrictions on the guarantees of the practice of law should not be allowed. In the event of an exceptional event (for example, the imposition of martial law, the spread of acute respiratory diseases, the occurrence of a force majeure event), the state and the bar self-government bodies, in accordance with their powers, should take measures to implement the statutory guarantees of the practice of law.

A thesis that corporate mechanisms for ensuring the implementation of the guarantees of the practice of law play a leading role in uniting all Ukrainian lawyers into a single professional association is substantiated. Their efficiency and effectiveness are one of the conditions for its creation and operation.

By summarising the decisions of the bar self-government bodies and court practice, the problems of implementing the guarantees of the practice of law are

identified, the shortcomings of the existing system of mechanisms for ensuring appropriate conditions for the practice of law are outlined, and the author's proposals for their elimination are formulated.

The absence of a unified approach to systematisation of cases of violations of lawyers' rights and guarantees of the practice of law is established, which negatively impacts on: 1) forecasting the state of violations of lawyers' rights and guarantees of the practice of law; 2) highlighting the trends in the field of violations of lawyers' rights and guarantees of the practice of law.

A point of view is expressed on the need to develop a unified approach to reports of bar self-government bodies on violations of lawyers' rights and guarantees of the practice of law by defining the structure of the report, the way of presenting the material and providing statistical indicators.

It is proposed that the bar self-government bodies should carry out comprehensive generalisations for five years, highlighting the trends in violations of lawyers' rights and guarantees of the practice of law.

Classification of violations of the guarantees of the practice of law is made: 1) depending on the subject: a) by a person with a special status (investigator, judge, prosecutor, member of the bar self-government body, deputy of a local council, etc.); b) violation of the guarantees of the practice of law by a person without a special status; 2) depending on the consequences resulting from the violation of the guarantees: a) minor; b) gross; 3) depending on the frequency of violation of the guarantees of the practice of law: a) one-time; b) repeated; c) systematic.

Specific problems of violation of the guarantees of the practice of law under the legal regime of martial law in Ukraine are identified: 1) identification of a client with a lawyer; 2) attempts to bring lawyers to justice for providing legal assistance in the temporarily occupied territories; 3) pressure on lawyers in connection with the defence in criminal proceedings initiated on the grounds of crimes against peace, human security and international law and order (primarily in cases considered in the absence of the person who committed the criminal offence

(*in absentia*), crimes against the foundations of national security of Ukraine (Articles 109, 110, 1-1, 2 and other Articles of the Criminal Code of Ukraine); 4) inequality of approach to the free movement of lawyers providing free secondary legal assistance and lawyers who do not provide free secondary legal assistance.

It is determined that international legal standards for the implementation of the guarantees of the practice of law are part of the general body of international legal acts in the field of advocacy which regulate the methods and mechanisms for implementing the guarantees of the practice of law and are aimed at creating appropriate conditions for the provision of legal assistance by lawyers.

A characteristic is provided for the international legal standards for the implementation of the guarantees of the practice of law which: 1) are part of the international legal standards for the organisation and operation of the advocacy; 2) contain a certain system of legal ideas and principles relating to ensuring appropriate conditions for the practice of law; 3) are of a recommendatory character and serve as a guide to improving national legislation; 4) are not covered by a single document which would contain all the provisions on the implementation of the guarantees of the practice of law.

The necessity of adopting a convention in the field of protection of the rights of lawyers and observance of the guarantee of the practice of law, the provisions of which would be binding, is substantiated.

The need to extend the guarantees of the lawyer's activity concerning the life and health, property, honor and dignity of the lawyer to the lawyer's assistant and the lawyer's trainee, in connection with their performance of the lawyer's assignments related to the provision of legal aid, is substantiated.

Amendments to the legislation are proposed to prohibit the use of information constituting the lawyer's privilege as evidence in court proceedings; to prohibit personal search or personal inspection of a lawyer in the performance of his/her professional duties, except when he/she is detained at the scene of a crime; to prohibit the demand for any special permit (except for a warrant and a lawyer's

certificate) or the creation of other obstacles to the exercise of the practice of law); on the freedom of movement of a lawyer for the purpose of providing legal assistance may not be restricted, except in cases provided for by legislation; on the provision by courts and criminal prosecution authorities of premises for the performance of professional duties by a lawyer in the building of the relevant institutions; the provision that no public authority may directly or indirectly influence the content of the agreement on provision of legal assistance between a lawyer and a client.

The scientific concept of the organizational and legal basis for the implementation of guarantees of advocacy, which was formulated as a result of the conducted research, can become the basis for improving the legislation and is of practical importance, since the author's proposals are aimed at increasing the effectiveness of the implementation of guarantees of advocacy.

Key words: bar, advocacy, advocate, professional legal assistance, legal aid, relationship between the bar and the court, justice, constitutional rights, guarantees of activities of lawyers, legal system, development of law, international standards, advocacy during martial law in Ukraine, globalization in the legal sphere.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Козлов О.О. До питання щодо визначення ознак гарантій адвокатської діяльності. *Юридичний бюлетень*. Випуск 7. Ч. 1. 2018. С. 86-91. URL: http://www.lawbulletin.oduvs.od.ua/archive/2018/7_2018/part_1/14.pdf
2. Козлов О.О. Гарантії адвокатської діяльності в законодавстві України та пострадянських країн: порівняльно-правовий аналіз. *Knowledge, Education, Law, Management*. 2021. № 1 (37), vol. 2. pp. 274-283. URL: <https://doi.org/10.51647/kelm.2021.1.2.45>
3. Козлов О.О. До питання міжнародно-правових стандартів реалізації гарантій адвокатської діяльності. *Право та державне управління*. 2023. № 2. С. 372-376. URL: http://pdu-journal.kpu.zp.ua/archive/2_2023/54.pdf
4. Козлов О.О. Роль рад адвокатів регіону у реалізації гарантій адвокатської діяльності. *Держава та регіони*. Серія: Право. 2023. № 3 (81). С. 353-357. URL: http://law.stateandregions.zp.ua/archive/3_2023/56.pdf

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

1. Козлов О. О. Зміни порядку повідомлення адвокатів про підозру в світлі реалізацій гарантій адвокатської діяльності. *Верховенство права очима правників-початківців*: матеріали Всеукр. наук. конф. студентів та аспірантів, 23 листоп. 2019 р., м. Одеса / [відп. ред. М. Р. Аракелян ; уклад. А. С. Гуменюк та ін.]; Нац. ун-т "Одес. юрид. акад.", Наук. т-во молодих вчених, аспірантів та студентів. Одеса : Гельветика, 2019. С. 72-74.
2. Козлов О. О. Гарантії адвокатської діяльності: досвід країн колишнього СРСР. *Правове життя сучасної України* : у 2 т.: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, 17 травня 2019

року) / відп. ред. Г.О. Ульянова. Одеса : Юридична література, 2019. Т. 2. С. 129-130.

3. Козлов О. О. Звернення із адвокатським запитом в контексті реалізації професійних прав адвоката: окремі проблеми. *Актуальні проблеми судово-правової реформи: матеріали круглого столу* (Одеса, 18 жовтня 2019 р.) / ред. кол.: М. Р. Аракелян, Н. М. Бакаянова. Одеса : Фенікс, 2019. С. 60-64. URL:

https://drive.google.com/open?id=1GB4gFq_C03_Q55v79qJCWSSXAKDN8AGw

4. Козлов О. О. Незалежність адвокатів як гарантія професійної діяльності: окремі проблеми в сучасних умовах. *Адвокатура: минуле, сучасність та майбутнє*: Матеріали X Міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, 6 листопада 2020 року). / Редкол.: Н.М. Бакаянова (голова) та ін. Одеса: Фенікс, 2020. С. 81-84.

5. Козлов О. О. Окремі проблеми реалізації гарантій адвокатської діяльності в сучасних умовах. *Правове життя сучасної України : у 3 т. : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф.* (м. Одеса, 15 трав. 2020 р.) / відп. ред. М. Р. Аракелян. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2020. Т. 1. С. 402-405.

6. Козлов О. О. Безперешкодне здійснення професійної діяльності в системі гарантій адвокатської діяльності. *Наука та суспільне життя України в епоху глобальних викликів людства у цифрову еру (з нагоди 30-ти річчя проголошення незалежності України та 25-ти річчя прийняття Конституції України): у 2 т. : матеріали Міжнар. науково-практ. конф.* (Одеса, 21 травня 2021 р.). / за загальною редакцією С.В. Ківалова. Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2021. Т. 2. С. 121-123.

7. Козлов О. О. Гарантії адвокатської діяльності в законодавстві України та пострадянських країн: порівняльно-правовий аналіз. *Адвокатура: минуле, сучасність та майбутнє* : матер. XI Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 12

листопада 2021 р.) / редкол.: Н. М. Бакаянова (гол.) та ін. Одеса : Фенікс,
2021. С. 39-44.

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ	3
ВСТУП.....	4
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВИХ ЗАСАД РЕАЛІЗАЦІЇ ГАРАНТІЙ АДВОКАТСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ	14
1.1. Огляд вітчизняної та зарубіжної літератури щодо проблематики організаційно-правових засад реалізації гарантій адвокатської діяльності	14
1.2. Методологія дослідження організаційно-правових засад реалізації гарантій адвокатської діяльності	34
РОЗДІЛ 2. ЗАГАЛЬНІ ЗАСАДИ РЕАЛІЗАЦІЇ ГАРАНТІЙ АДВОКАТСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ	62
2.1 Поняття та зміст організаційно-правових засад реалізації гарантій адвокатської діяльності	62
2.2. Міжнародно-правові стандарти реалізації гарантій адвокатської діяльності	80
2.3. Зарубіжний досвід реалізації гарантій адвокатської діяльності.....	94
РОЗДІЛ 3. ОКРЕМІ НАПРЯМИ РЕАЛІЗАЦІЇ ГАРАНТІЙ АДВОКАТСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ЇХ ВДОСКОНАЛЕННЯ.....	109
3.1. Проблеми реалізації гарантій адвокатської діяльності	109
3.2. Роль органів адвокатського самоврядування у реалізації гарантій адвокатської діяльності	128
ВИСНОВКИ	142
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	148
ДОДАТКИ	175

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

ВКДКА – Вища кваліфікаційно-дисциплінарна комісія адвокатури

ВША – Вища школа адвокатури

ЄСПЛ – Європейський суд з прав людини

ЄРАУ – Єдиний реєстр адвокатів України

ЗМІ – засоби масової інформації

КДКА – Кваліфікаційно-дисциплінарна комісія адвокатури

КК України – Кримінальний кодекс України

КПК України – Кримінальний процесуальний кодекс України

НААУ – Національна асоціація адвокатів України

ПАЕ – Правила адвокатської етики

п. – пункт

РАУ – Рада адвокатів України

рр. – роки

ст. – стаття

ч. – частина

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми дослідження. Конституцією України на інститут адвокатури покладено одну з найважливіших функцій, яка має бути реалізована у правовій, демократичній та соціальній державі, – надання професійної правничої допомоги. Виконання зазначеної функції є можливим лише за наявності розвинутої системи гарантій адвокатської діяльності, запровадження дієвих механізмів їх реалізації, адже без останніх гарантії матимуть виключно декларативний характер.

У національній правовій доктрині на теперішній час існують усталені підходи до розуміння змісту інституту гарантій, проте не сформовано цілісної концепції забезпечення реалізації гарантій адвокатської діяльності. Роль адвокатури у суспільному житті обумовлюють необхідність розвитку правової науки у напрямі організаційно-правових засад реалізації гарантій адвокатської діяльності, особливо в умовах входження України в європейський правовий простір, розвитку європейської системи цінностей та помітної тенденції наближення правових сімей одна до одної.

Наведене обумовлює необхідність дослідження організаційно-правових засад реалізації гарантій адвокатської діяльності. На актуальність обраної теми також впливають нові виклики, з якими зустрілися адвокати під час здійснення професійної діяльності через запровадження воєнного стану в Україні, загальні процеси діджиталізації та глобалізації, що відбуваються в державі та мають вплив на всі сфери суспільного життя.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Робота виконана відповідно до плану наукової діяльності кафедри організації судових, правоохоронних органів та адвокатури Національного університету «Одеська юридична академія»: «Шляхи вирішення проблем судової влади, правоохоронних органів та адвокатури в умовах євроінтеграції України» на 2016-2020 роки як складова плану науково-дослідної роботи Національного

університету «Одеська юридична академія», «Стратегія інтеграційного розвитку України: правовий та культурний вимір» на 2016-2020 роки (державний реєстраційний номер 011611001842) та «Шляхи вдосконалення організації та діяльності судової влади, прокуратури, інших правоохоронних органів, адвокатури» на 2021–2025 роки як складова плану науково-дослідної роботи Національного університету «Одеська юридична академія», «Правове та соціальне життя України у людиноцентристському вимірі в цифрову еру» на 2021–2025 роки (державний реєстраційний номер 0122U000266).

Тема затверджена на засіданні Вченої ради Національного університету «Одеська юридична академія» (протокол № 6 від 22 березня 2019 р.).

Мета і завдання дослідження. Метою дослідження є формулювання науково обґрунтованих висновків, теоретичних положень та практичних рекомендацій стосовно удосконалення організаційно-правових засад реалізації гарантій адвокатської діяльності. Для досягнення цієї мети необхідно вирішити такі завдання:

визначити поняття «організаційно-правові засади реалізації гарантій адвокатської діяльності»;

виокремити організаційно-правові засади реалізації гарантій адвокатської діяльності;

визначити поняття «реалізація гарантій адвокатської діяльності»;

з'ясувати ознаки гарантій адвокатської діяльності;

висвітлити умови реалізації гарантій адвокатської діяльності;

класифікувати гарантії адвокатської діяльності;

визначити міжнародно-правові стандарти реалізації гарантій адвокатської діяльності;

проаналізувати стан порушення гарантій адвокатської діяльності в Україні;

визначити порушення гарантій адвокатської діяльності в умовах правового режиму воєнного стану в Україні;

класифікувати порушення гарантій адвокатської діяльності;

проаналізувати можливість обмеження гарантій адвокатської діяльності;

окреслити роль корпоративних механізмів забезпечення реалізації гарантій адвокатської діяльності;

здійснити порівняльно-правовий аналіз гарантій адвокатської діяльності за законодавством України про адвокатуру та адвокатську діяльність та законодавством зарубіжних країн;

визначити напрямки удосконалення законодавства України про адвокатуру та адвокатську діяльність у частині реалізації гарантій адвокатської діяльності.

Об'єктом дослідження є правовідносини, пов'язані із функціонуванням адвокатури в умовах розбудови України як правової держави.

Предметом дослідження є організаційно-правові засади реалізації гарантій адвокатської діяльності.

Методи дослідження обрано з урахуванням особливостей проблематики теми. Методологічну основу дисертаційного дослідження становить комплекс загальнофілософських, загальнонаукових і загальнологічних методів, використання яких було спрямоване на досягнення певного рівня об'єктивності, всебічності й обґрунтованості проведеного дослідження, забезпечення достовірності та переконливості отриманих результатів. Так, за допомогою універсального діалектичного методу досліджено організаційно-правові засади реалізації гарантій адвокатської діяльності в усій їх складності та суперечливості, а також визначено шляхи розв'язання цих суперечностей у процесі подальшого реформування адвокатури України (розд. 2, 3). Історико-правовий метод дозволив розкрити об'єктивні закономірності та тенденції становлення гарантій адвокатської діяльності (п. 2.1). За допомогою порівняльно-правового методу вдалося зіставити та

порівняти законодавство про адвокатуру та адвокатську діяльність України та інших держав з розвинутими демократичними і правовими традиціями (п. 2.2, розд. 3). Використання спеціально-юридичного методу та методу системного аналізу, а також логіко-правового методу дозволило дослідити зміст окремих норм законодавства, які стосуються теми дисертаційної роботи, у їх системному зв'язку (р. 3). Застосування статистичного методу допомогло у визначенні кількісних показників окремих аспектів реалізації гарантій адвокатської діяльності (п.п. 3.1, 3.2, 3.3). Використано й інші методи наукового пізнання у їх взаємозв'язку та взаємозалежності.

Теоретичну основу дослідження становлять праці вітчизняних вчених, які вивчали різні аспекти реалізації гарантій адвокатської діяльності, серед них М.Р. Аракелян, Н.М. Бакаянова, А.М. Бірюкова, Й.Л. Бронз, Т.В. Варфоломеева, Т.Б. Вільчик, В.В. Заборовський, С.О. Іваницький, М.О. Кравченко, Л.М. Москвич, О.Д. Святоцький, В.О. Святоцька, М.М. Стефанчук, С.Я. Фурса, О.З. Хотинська-Нор, О.О.Храпенко та інші.

Крім того, дослідження обраної проблематики є неможливим без напрацювань у сфері теорії держави та права. Загальнотеоретичним підґрунтям роботи стали праці В.В. Дудченко, В.В. Завальнюка, Н.М. Крестовської, А.Ф. Крижановського, В.С. Нерсисянца, Ю.С. Оборотова, П.М. Рабіновича, О.Ф. Скакун та багатьох інших.

Нормативно-правову основу дослідження складають Конституція України, міжнародні нормативно-правові акти, які стали частиною національного законодавства, закони та підзаконні нормативно-правові акти, акти органів адвокатського самоврядування, інші правові акти, що визначають правовий статус адвоката, організаційно-правові засади реалізації гарантій адвокатської діяльності.

Емпіричну базу дослідження становлять: офіційні звіти та аналітичні матеріали Національної асоціації адвокатів України та її комітетів, насамперед Комітету захисту прав адвокатів та гарантій адвокатської

діяльності НААУ та Комітет захисту професійних прав адвокатів та реалізації гарантій адвокатської діяльності Ради адвокатів Одеської області, судова практика, матеріали преси та інтернет-ресурси, статистичні матеріали;

Наукова новизна здобутих результатів:

уперше:

запропоновано поняття «організаційно-правові засади реалізації гарантій адвокатської діяльності» як сукупність основних ідей, на яких базується дія визначених законодавством механізмів забезпечення належних умов здійснення адвокатської діяльності;

визначено, що організаційно-правовими засадами реалізації гарантій адвокатської діяльності є: 1) законність; 2) рівність прав адвокатів; 3) обов'язковість (імперативність); 4) солідарність; 5) розподіл компетенції;

охарактеризовано організаційно-правові засади реалізації гарантій адвокатської діяльності як такі, що визначають правові приписи, які визначають правовий статус адвоката та особливості здійснення адвокатської діяльності, а також правові способи реалізації уповноваженими органами та особами покладених на них повноважень у сфері забезпечення гарантій адвокатської діяльності;

визначено поняття «реалізація гарантій адвокатської діяльності» як сукупність механізмів, які передбачено державою або органами адвокатського самоврядування, що спрямовані на забезпечення належних умов здійснення адвокатської діяльності;

встановлено, що умовами, які необхідні для реалізації гарантій адвокатської діяльності є: 1) наявність якісної складової нормативно-правових та інших правових актів (такими актами, перш за все, є Конституція України, Закон України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», Правила адвокатської етики, рішення Ради адвокатів України та з'їзду адвокатів України); 2) наявність механізму забезпечення суворого додержання правових приписів щодо забезпечення гарантій реалізації

адвокатської діяльності всіма державними та недержавними суб'єктами та невідворотності відповідальності за порушення гарантій адвокатської діяльності;

окреслено специфічні проблеми порушення гарантій адвокатської діяльності в умовах правового режиму воєнного стану в Україні: 1) ототожнення (ідентифікація) клієнта з адвокатом; 2) спроби притягнення адвокатів до відповідальності за надання правничої допомоги на окупованих територіях; 3) тиск на адвокатів у зв'язку зі здійснення захисту у кримінальних провадженнях, які порушені за ознаками злочинів проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку (насамперед, у справах, які розглядаються за відсутності особи, яка вчинила кримінальне правопорушення (*in absentia*), злочинів проти основ національної безпеки України (ст.ст. 109, 110, 111, 111-1, 111-2, 113 та інші КК України); 4) нерівність підходу щодо вільного пересування адвокатів, які надають безоплатну вторинну правову допомогу, та адвокатів, які не надають безоплатну вторинну правову допомогу;

обґрунтовано, що обмеження гарантій адвокатської діяльності не допускається навіть при виключності події (до прикладу, запровадження воєнного стану, поширення гострих респіраторних хвороб, виникнення події непереборної сили) - в таких випадках має бути розроблений механізм дій з боку держави та органів адвокатського самоврядування для реалізації передбачених законом гарантій адвокатської діяльності;

обґрунтовано, що корпоративні механізми забезпечення реалізації гарантій адвокатської діяльності відіграють провідну роль в об'єднанні всіх адвокатів України в єдину професійну асоціацію; їх дієвість та ефективність є однією з умов її створення та діяльності;

встановлено відсутність єдиного підходу до систематизації випадків порушення прав адвокатів та гарантій адвокатської діяльності, що негативно впливає на прогнозування стану порушення прав адвокатів та гарантій

адвокатської діяльності та висвітлення тенденцій, що відбуваються в сфері порушення прав адвокатів та гарантій адвокатської діяльності;

запропоновано визначення рішенням Ради адвокатів України структури, способу викладення матеріалу та наведення статистичних показників звіту про порушення прав та гарантій адвокатської діяльності та здійснення комплексних узагальнень за п'ять років з висвітленням тенденцій порушення прав адвокатів та гарантій адвокатської діяльності;

запропоновано подання адвокатами електронних звернень до Комітету прав адвокатів та гарантій адвокатської діяльності через офіційний сайт рад адвокатів регіону з присвоєнням їм ідентифікаційного номера;

удосконалено:

ознаки гарантій адвокатської діяльності: 1) спрямованість на правовий захист суб'єкта з особливим правовим статусом - адвоката; 2) ефективність (гарантії діяльності повинні забезпечити адвокату реальне користування наданими законом правами); 3) соціальна обумовленість (гарантії адвокатської діяльності забезпечують реалізацію права на професійну правову допомогу, належний стан правозахисної сфери); 4) загальновизнаність (закріплюються в міжнародному та національному законодавстві); 4) універсальність (гарантії адвокатської діяльності реалізуються не лише всередині адвокатури, але й мають поширення її на інших суб'єктів правовідносин, з якими вступають у правовідносини адвокати).

класифікацію гарантій адвокатської діяльності: I. за суб'єктом, на якого розповсюджується дія гарантії, на ті, що стосуються: 1) адвоката; 2) членів сім'ї адвоката; 3) помічника адвоката; 4) стажиста адвоката; 5) особу, яка перебуває у трудових відносинах з адвокатом, адвокатським бюро, адвокатським об'єднанням; 6) особу, стосовно якої припинено або зупинено право на заняття адвокатською діяльністю; II. за об'єктом дії гарантії на ті, що стосуються: 1) життя та здоров'я адвоката, членів сім'ї адвоката; 2) майна

адвоката або членів його сім'ї; 3) честі, гідності та репутації адвоката; 4) професійних прав та професійних інтересів адвоката;

визначення міжнародно-правових стандартів у сфері реалізації гарантій адвокатської діяльності як частини загального масиву міжнародно-правових актів у сфері адвокатури, що врегульовують способи та механізми реалізації гарантій адвокатської діяльності, та мають на меті створення належних умов для надання адвокатами правничої допомоги;

характеристику міжнародно-правових стандартів реалізації гарантій адвокатської діяльності, зокрема, визначено, що вони: 1) є частиною міжнародно-правових стандартів організації та діяльності адвокатури; 2) містять у собі певну систему правових ідей та принципів, які стосуються забезпечення належних умов здійснення адвокатської діяльності; 3) мають рекомендаційний характер, виступають орієнтиром у напрямку вдосконалення національного законодавства; 4) не охоплюються одним (єдиним) документом, який би містив всі положення щодо реалізації гарантій адвокатської діяльності;

класифікацію порушення гарантій адвокатської діяльності: 1) залежно від суб'єкта: а) з боку особи зі спеціальним статусом (слідчого, судді, прокурора, члена органу адвокатського самоврядування, депутата місцевої ради і т.п.); б) порушення гарантій адвокатської діяльності з боку особи без спеціального статусу; 2) залежно від наслідків, до яких призвело порушення гарантій: а) незначне; б) грубе; 3) залежно від частоти порушення гарантій адвокатської діяльності: а) одноразове; б) повторне; в) систематичне.

набули подальшого розвитку:

ідея прийняття конвенції у сфері захисту прав адвокатів та дотримання гарантій адвокатської діяльності, положення якої мали б обов'язковий характер;

пропозиції щодо поглиблення зв'язків між Комітетами захисту прав адвокатів та гарантій адвокатської діяльності при регіональних радах адвокатів з метою обміну позитивним досвідом;

запропоновано внесення змін і доповнень до Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», Кримінального кодексу України та деяких інших правових актів.

Практичне значення здобутих результатів полягає в актуальності роботи, конкретизується у сформульованих теоретичних висновках і практичних рекомендаціях, які можуть бути використаними:

- у науково-дослідницькій сфері - для удосконалення та подальшого розвитку загальнотеоретичних досліджень проблем реалізації гарантій адвокатської діяльності;

- у правотворчій діяльності - для удосконалення чинних і видання нових нормативно-правових актів;

- у правозастосовній діяльності – шляхом застосування практичних висновків та рекомендацій у практиці у діяльності органів адвокатського самоврядування;

- у навчальному процесі - при викладанні навчальних дисциплін «Судові та правоохоронні органи України», «Адвокатура України», «Адвокатська етика», «Актуальні проблеми правового регулювання адвокатської діяльності», «Безоплатна правова допомога», «Історія адвокатури», «Організація адвокатської практики», «Професійна етика та дисциплінарна відповідальність правника», «Сучасна концепція реформування судоустрою, судочинства та суміжних інститутів» та інших навчальних дисциплін правової спрямованості, а також при підготовці підручників та навчальних посібників із зазначених дисциплін.

Апробація результатів дисертації. Дисертацію обговорено і схвалено на засіданні кафедри організації судових, правоохоронних органів та адвокатури Національного університету «Одеська юридична академія». Деякі

положення оприлюднено: на Міжнародній науково-практичній конференції «Правове життя сучасної України» (м. Одеса, 17 травня 2019 р.); Міжнародній науково-практичній конференції, присвяченій 70-річчю з Дня народження професора Івана Єгоровича Марочкіна «Актуальні проблеми судового права» (м. Харків, 31 травня 2019 р.); Всеукраїнській науковій конференції студентів та аспірантів (м. Одеса, 23 листопада 2019 р.); круглому столі «Актуальні проблеми судово-правової реформи» (Одеса, 18 жовтня 2019 р.); X Міжнародній науково-практичній конференції «Адвокатура: минуле, сучасність та майбутнє» (м. Одеса, 6 листопада 2020 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Правове життя сучасної України» (м. Одеса, 15 травня 2020 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Наука та суспільне життя України в епоху глобальних викликів людства у цифрову еру (з нагоди 30-ти річчя проголошення незалежності України та 25-ти річчя прийняття Конституції України)» (Одеса, 21 травня 2021 р.).

Публікації. Основні положення та висновки дисертації викладено у 11 наукових публікаціях, 3 із них опубліковано у вітчизняних наукових фахових виданнях, що входять до затвердженого переліку, 1 – в іноземному фаховому виданні, 6 – у тезах доповідей на науково-практичних конференціях, 1 – у тезах доповіді на науковому столі.

Структура дисертації. Робота складається з переліку умовних скорочень, вступу, трьох розділів, які містять сім підрозділів, висновків, списку використаних джерел (245 найменувань на 27 сторінках) та 3 додатків (на 10 сторінках). Загальний обсяг дисертації становить 184 сторінки, з яких основного тексту 147 сторінок.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВИХ ЗАСАД РЕАЛІЗАЦІЇ ГАРАНТІЙ АДВОКАТСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

1.1. Огляд вітчизняної та зарубіжної літератури щодо проблематики організаційно-правових засад реалізації гарантій адвокатської діяльності

Дослідження організаційно-правових засад реалізації гарантій адвокатської діяльності потребує висвітлення наукової літератури, в якій вже здобули опрацювання деякі аспекти обраної проблематики та яка становитиме базис для нашого дослідження. Задля систематизації матеріалу його буде викладено у такому порядку: 1) дисертаційні роботи, присвячені організаційним та функціональним аспектам діяльності адвокатури та здійснення адвокатської діяльності; 2) дисертаційні дослідження щодо правового статусу адвоката, в рамках яких гарантії адвокатської діяльності виокремлюються як його складова; 3) дисертації, присвячені безпосередньо гарантіям адвокатської діяльності; 4) монографії, підручники та інші праці фундаментального характеру; 5) наукові статті з різних аспектів реалізації гарантій адвокатської діяльності; 6) зарубіжна література, в якій здобула висвітлення тема нашого дослідження.

У 2003 р. Н. Таварткіладзе (Н. Бакаяновою) в дисертаційному дослідженні «Етичні основи діяльності адвоката-захисника» внесено низку пропозицій щодо удосконалення етичних засад адвокатської діяльності та гарантій їх реалізації, зокрема про: доповнення суттєвих умов договору про надання правової допомоги; страхування ризику професійної майнової відповідальності; створення спеціального фонду для надання безоплатної адвокатської допомоги; удосконалення діяльності дисциплінарних палат адвокатури тощо [1, с.4].

У 2006 р. А. Бірюковою підготовлено кандидатську дисертацію «Забезпечення адвокатурою конституційного права обвинуваченого на захист у кримінальному процесі України». В рамках роботи вчена мала на меті виявити та обґрунтувати публічно-правовий характер адвокатури в Україні, окреслити умови ефективної реалізації права на захист у кримінальному процесі та його співвідношення з публічним обов'язком адвокатури забезпечити право обвинуваченого на захист, розкрити зміст права на правову допомогу адвоката-захисника у кримінальному процесі, дослідити особливості правового регулювання діяльності адвоката-представника на етапі досудового розслідування у кримінальному процесі і запропонувати шляхи вдосконалення цієї діяльності тощо.

Наш інтерес до цієї роботи обумовлюється не лише її фундаментальним характером для розвитку теоретичних та практичних аспектів функціонування інституту адвокатури та науки адвокатології, але й висновками щодо гарантій адвокатської діяльності. До прикладу, вченою удосконалено визначення поняття гарантій адвокатської діяльності під час здійснення захисту обвинуваченого як «сукупності правових засобів, які є невід'ємним елементом системи правового регулювання кримінального процесу в Україні і спрямовані на захист професійних прав адвоката в кримінальному процесі, забезпечення вільної реалізації його прав та обов'язків здійснювати захист». Можна погодитися з А. Бірюковою, що «гарантії адвокатської діяльності не зводяться лише до процесуальних норм, адже існує значно ширший спектр таких гарантій, а саме: система адвокатських способів забезпечення їхніх професійних прав, система прокурорського нагляду, система процесуально-слідчих дій та судовий захист» [2, с. 5].

Починаючи з 2016 р. збільшилась кількість робіт в яких інститут адвокатури досліджується з урахуванням міжнародного та європейського досвіду. Подібна ситуація, на нашу думку, обумовлюється процесами

євроінтеграції та глобалізації, що відбуваються в Україні та світі. До прикладу, І. Переверзою у 2016 р. підготовлено дисертацію на здобуття ступеня кандидата юридичних наук «Загальнотеоретичні підходи до моделювання адвокатської діяльності». В результаті проведеного дослідження авторкою запропоновано поняття «правова модель адвокатської діяльності», охарактеризовані правові моделі адвокатської діяльності, які сформувалися відповідно до різних правових традицій, окреслено основні підходи до типологізації адвокатської діяльності на підставі відповідних критеріїв тощо.

Заслуговує на увагу точка зору вченої щодо особливої ролі адвокатського самоврядування у забезпеченні гарантій адвокатської діяльності. І. Переверза наголошує, що воно «діє в Україні згідно з законом з метою забезпечення належного здійснення адвокатської діяльності, дотримання гарантій адвокатської діяльності, захисту професійних прав адвокатів, забезпечення високого професійного рівня адвокатів та вирішення питань дисциплінарної відповідальності адвокатів» [3, с. 142]. Натомість дещо спірною виглядає категорична позиція авторки щодо того, що «адвокатське самоврядування в Україні практично існує тільки на папері, тому потребує широких та негайних реформ для того, щоб реалізувати визначені законом положення на практиці» [3, с. 142]. Визнаючи наявність деяких недоліків в організації та діяльності органів адвокатського самоврядування, вважаємо за доцільне приділити окремої уваги їх ролі у реалізації гарантій адвокатської діяльності, зокрема, у підпункті 3.2 роботи.

У 2016 р. Т. Вільчик підготовлено дисертацію на здобуття ступеня доктора юридичних наук за темою: «Адвокатура як інститут реалізації права на правову допомогу: порівняльно-правовий аналіз законодавства країн Європейського Союзу та України», в якій метою роботи було поставлено «розробка концепції реформування та розвитку вітчизняної адвокатури на підставі проведення порівняльно-правового аналізу організації та діяльності інститутів адвокатури країн Європейського Союзу, країн – кандидатів у

члени ЄС та України, реалізація якої спрямована на забезпечення приведення національного законодавства, що регулює діяльність адвокатури, у відповідність до європейських стандартів» [4, с. 10]. Особливої уваги було приділено питанням щодо правового регулювання інституту правової допомоги та особливості забезпечення додержання адвокатської таємниці у праві ЄС та виробленню пропозицій щодо внесення змін до національного законодавства.

Щодо гарантій адвокатської діяльності, то у результаті проведеного порівняльно-правового аналізу Т. Вільчик висловила слушні пропозиції: «закріпити у законодавстві низку положень, спрямованих на вдосконалення механізмів забезпечення незалежності адвокатів, підвищення гарантій їх захищеності, гарантування рівноправності сторін у судовому процесі і на стадії досудового розслідування, зокрема: (а) прирівняти статус адвоката до статусу судді в частині кримінально-правової охорони його професійних прав та притягнення до відповідальності; б) розширити процесуальні права адвоката шляхом встановлення можливості судового санкціонування отримання адвокатом відповіді на запит у випадках, якщо запитувані відомості містять інформацію із обмеженим доступом; (в) визначити порядок проведення та оформлення процедури опитування адвокатом осіб за їх згодою та отримання предметів і (або) документів; (г) встановити, що орган або посадові особи, які затримали адвоката або застосували до нього запобіжний захід, зобов'язані протягом однієї години з моменту затримання адвоката повідомити про це відповідну раду адвокатів; (д) закріпити чітку процедуру інформування органів адвокатського самоврядування про можливе затримання адвоката; (е) визначити, що повідомлення про підозру адвоката у вчиненні кримінального правопорушення може бути здійснене виключно Генеральним прокурором України або його заступниками» [4, с. 16].

Однією з фундаментальних робіт є підготовлена Н. Бакаянвою докторська дисертація «Функціональні та організаційні основи адвокатури України» 2017 р. Науковиця мала на меті «вироблення концепції функціональних та організаційних основ адвокатури України як тих її характеристик, що визначають головні цінності, принципи, основоположні інститути і норми у функціональному та організаційному аспектах» [5, с. 8]. Вченою зроблено суттєвий вклад у розвиток науки про адвокатуру (адвокатологію) та запропоновано розуміти під нею «сукупність інформації, яка стосується діяльності адвокатів та організації адвокатури, що систематизується та аналізується вченими для виявлення та вирішення проблемних питань організації адвокатської спільноти, вироблення концепцій щодо удосконалення адвокатської діяльності з надання правової допомоги громадянам та юридичним особам» [5, с. 12] та наголошено, що «предмет адвокатології як науки має бути пов'язаний із ... гарантіями діяльності адвокатів» [5, с. 76].

Висловлені вченою висновки та пропозиції знайшли свого подальшого розвитку у монографії «Основи адвокатури України: функціональні та організаційні аспекти» 2017 р. [6].

С. Іваницький у 2017 р. захистив докторську дисертацію за темою: «Теоретичні основи організації адвокатури в Україні: принципи та система», метою якою проголошувалося «розробка цілісної теоретичної моделі правового регулювання системи і принципів адвокатури України, формулювання пропозицій та рекомендацій з удосконалення законодавства в цій сфері» [7, с. 24]. В рамках роботи вчений однією з функцій адвокатури виділяє функцію корпоративного захисту, яка, на його думку, «полягає в забезпеченні захисту професійних прав адвокатів, гарантій адвокатської діяльності, дотримання яких віднесено до компетенції органів адвокатського самоврядування та ін.» [7, с. 102].

У 2018 р. Є. Дурнов підготував дисертацію «Адвокатура в Україні: історико-правове дослідження (кінець XIX-XX ст.)». Автор мав на меті «на підставі системного історико-правового порівняльного аналізу різноманітних архівних джерел, нормативно-правових актів та наукової літератури висвітлити закономірності та організаційно-правові засади формування та функціонування інституту адвокатури України у досліджуваний період» [8, с. 5]. У той саме час певна увагу була приділена захисту прав адвокатів. Вчений наголошує на доцільності встановлення «щонайменше адміністративної відповідальності (на додаток за уже встановлену за відмову у наданні інформації, несвоєчасне або неповне надання інформації, надання інформації, що не відповідає дійсності) за протиправне втручання у професійну діяльність адвоката і кримінальну відповідальність за посягання на життя, здоров'я, честь і гідність адвоката у зв'язку з виконанням професійних обов'язків. Крім того, він пропонує поширити на адвокатів гарантії, які застосовуються до суддів, прокурорів та інших представників правоохоронних органів» [8, с. 34].

Заслуговує на увагу також дисертаційна робота М. Аракеляна «Концептуальні засади правозахисної діяльності адвокатури» (2019 р.). Вчений приділив увагу правовій природі інституту адвокатури в Україні, нормативно-правовим основам функціонування інституту адвокатури в Україні, ролі адвокатури України у забезпеченні права на безоплатну правову допомогу, міжнародно-правовим основам адвокатської діяльності та можливості їх імплементації у правову систему України тощо.

У результаті дослідження М. Аракеляном наголошено на необхідності розширення гарантій адвокатів і гарантій їхньої професійної діяльності. Як вважає науковець, це можливо шляхом створення відповідного правового поля, яке заповнить прогалини, наявні в законодавстві України щодо адвокатури, адже, як свідчить аналіз Закону України «Про адвокатуру та

адвокатську діяльність», наявний цілий ряд положень, що не відповідають загальним тенденціям оптимізації правозахисної діяльності в Україні [9].

У 2019 р. А. Бірюковою захищено докторську дисертацію «Правовий статус адвоката і адвокатури: вітчизняна модель у контексті процесів глобалізації». В рамках роботи знайшли висвітлення питання щодо: правової природи адвокатури в умовах глобалізації; міжнародного досвіду організації адвокатури з позиції його реального та можливого використання у вітчизняній моделі; змісту правового статусу адвоката та його специфіки в умовах глобалізації; елементів правового статусу адвоката, прогалин у їх регулюванні у вітчизняній моделі тощо.

Особливої уваги вчена приділяє сутності міжнародно-правових гарантій адвокатської діяльності та доходить до висновку, що міжнародно-правові гарантії адвокатської діяльності – це «сформована у світі система конкретних правових засобів, визначених нормами міжнародного права, втілення яких на національному рівні забезпечує реальну та ефективну реалізацію професійних прав та обов'язків адвокатів, їх захист і відновлення у разі порушення» [10, с. 23, 296].

Комплексним дисертаційним дослідженням інституту адвокатури також є робота В. Святоцької «Стандарти організації та професійної діяльності адвокатури» 2021 р., в якій вчена приділяє увагу розробленню стандартів організації та професійної діяльності адвокатів під якими вчена розуміє «взірець, еталонну правову модель формування та функціонування інституту адвокатури, вимог до кваліфікаційного рівня, професійної та особистої поведінки адвоката, яка ґрунтується на здобутках вітчизняної науки про адвокатуру, національних традиціях і найкращих світових практиках цієї професійної діяльності, а також нормах і правилах, закріплених у міжнародних, регіональних і національних правових актах» [11, с. 8].

Висновки та пропозиції науковиці знайшли подальшого розвитку у її монографії «Стандарти організації та професійної діяльності адвокатури: порівняльно-правове дослідження» [12].

У 2021 р. О. Джабурією захищено дисертацію «Організаційні форми адвокатської діяльності», в якій увага приділяється теоретичній основі для розуміння поняття організаційних форм адвокатської діяльності, сутності кожної з них, обумовленості організаційних форм адвокатської діяльності принципами організації та діяльності адвокатури, взаємозв'язку організаційних форм адвокатської діяльності з окремими інститутами законодавства про адвокатуру тощо. У той саме час, вчена звертає увагу, що «адвокатське бюро/адвокатське об'єднання зобов'язані забезпечити дотримання професійних прав адвокатів і гарантій адвокатської діяльності» [13, с. 102].

Заслужовують на увагу також висновки О. Фоміної у дисертаційній роботі «Відносини адвоката з клієнтом за договором про надання правової допомоги» 2021 р. О. Фоміна наголошує, що складності виконання доручення адвокатом за договором про надання правової допомоги пов'язана з деякими факторами, які вчена запропонувала об'єднати у певні групи, однією з яких вона виділила втручання в адвокатську діяльність з боку інших осіб. Дослідниця справедливо наголошує, що «матеріали Звіту про порушення прав адвокатів і гарантій адвокатської діяльності в Україні за 2013-2018 роки свідчать про вчинення проти адвокатів злочинів (вбивства та посягання на життя адвокатів; фізична розправа з адвокатами, погрози, знищення майна адвокатів), так і інших порушень, наприклад, проведення обшуків приміщень адвокатів з метою вилучення інформації, що становить адвокатську таємницю, здійснення негласних слідчих дій щодо адвокатів, допит адвокатів, втручання в правову позицію адвоката тощо. Аналіз наведених правопорушень, — вказує вчена, — свідчить, що всі вони спрямовані проти адвоката, проте кожен з них може мати безпосередній

вплив на клієнта, особливо на його рівень довіри до адвоката та до інституту адвокатури, на впевненість у збереженні конфіденційності інформації» [14, с. 85].

Потребує уваги також дисертація на здобуття ступеня доктора філософії Т. Демчини «Організаційно-правові засади реалізації принципу незалежності адвокатури» 2021 р. Інтерес до цієї наукової роботи обумовлюється тим, що вчена доходить висновку щодо того, що механізм забезпечення гарантій адвокатської діяльності залишається до кінця невизначеним. На думку Т.Демчини, за порушення гарантій адвокатської діяльності у деяких випадках має повинна бути передбачена кримінальна чи адміністративна відповідальність залежно від наслідків, до яких призвели ці порушення. Натомість, у межах механізму забезпечення гарантій передбачається лише кримінальна відповідальність за: 1) втручання в діяльність захисника чи представника особи (ст. 397 КК України); 2) погрозу або насильство щодо захисника чи представника особи (ст. 398 КК України); 3) умисне знищення або пошкодження майна захисника (ст. 399 КК України); 4) посягання на життя захисника у зв'язку з діяльністю, пов'язаною з наданням правової допомоги (ст. 400 КК України) [15].

У 2021 р. Л. Чекмарьовою захищено кандидатську дисертацію «Страхування професійної відповідальності адвоката», мета якої полягала у дослідженні теоретичних положень та вироблення обґрунтованих наукових пропозицій стосовно страхування професійної відповідальності адвоката. Вчена доходить до висновку, що «страхування професійної відповідальності адвоката має дуалістичну природу, оскільки може розглядатися і як гарантія адвокатської діяльності, і як гарантія захисту прав клієнта» [16, с. 22].

Як нами було зазначено раніше, гарантіям адвокатської діяльності також приділялась увага в рамках наукових досліджень, присвячених правовому статусу адвоката. Щодо правового статусу як категорії, то у вітчизняній юридичній науці «до 60-х років ХХ ст. ця категорія ототожнювалась з

правоздатністю. Мотивувалося це тим, що правовий статус і правоздатність виникають і припиняються у суб'єкта одночасно, що вони є в однаковій мірі невідчужуваними [17, с. 386]. В Макарчук, в свою чергу, вказує, що «з подальшим розвитком правової науки в 70–80-х рр. XX ст. категорія «правовий статус» отримала широку розробку в працях вчених-правознавців, оформилась як наукова проблема і як одна з головних категорій правознавства, яка є закріплена у законодавстві» [18, с. 18].

Зауважимо, що у цілому, під поняттям «статус» розуміють «становище, стан» [19]. В юридичній літературі під статусом також розуміють «місце суб'єкта права в системі суспільних відносин, його права й обов'язки стосовно інших осіб» [20, с. 30]. Водночас таке уявлення про правовий статус адвоката видається дещо неповним, а отже варто погодитися із точкою зору В.В.Заборовського, що під правовим статусом адвоката «слід розуміти поєднання прав та обов'язків адвоката, відповідальності та гарантій його діяльності, які закріплені не тільки в Законі України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», а і в інших нормативно-правових актах» [21, с. 164].

Розвиваючи наведену позицію, А. Дутко, Л. Остапенко та І. Трач, вказують, що поняття «правовий статус адвоката», на їх думку, «включає в себе права та обов'язки адвоката, вимоги до особи, яка бажає стати адвокатом, відповідальність адвоката та гарантії адвокатської діяльності» [22, с. 174].

Повертаючись до безпосереднього висвітлення дисертаційних робіт, в яких досліджувався правовий статус адвоката, вважаємо за можливе розпочати з роботи П. Хотенця «Правовий статус адвоката в Україні» 2002 р. Автор мав на меті «розробити концептуальні положення правового статусу адвоката в Україні як члена адвокатської корпорації, з одного боку, а з іншого – як суб'єкта відповідних процесуальних відносин» [23, с. 4].

У результаті проведеного дослідження П. Хотенець дійшов висновку, що правовий статус адвоката «складається з двох блоків: права, обов'язки,

відповідальність і гарантії діяльності адвоката як суб'єкта відповідних правовідносин і як члена адвокатської корпорації» [23, с. 7].

В. Заборовський у дисертації «Правовий статус адвоката в умовах становлення громадянського суспільства та правової держави» 2018 р. розкрив на концептуальному рівні теоретико-правові положення правового статусу українського адвоката, а також розробив на їх основі пропозиції щодо вдосконалення норм чинного законодавства та правил адвокатської етики, в аспекті забезпечення належної реалізації права особи на професійну правничу (правову) допомогу.

Щодо гарантій адвокатської діяльності, то, на думку вченого, вони «є одними з основних, необхідних елементів правового статусу як особи, так і адвоката зокрема. Це пояснюється тим, що належне використання адвокатом наданих йому прав і виконання покладених на нього обов'язків (як вихідних, центральних елементів правового статусу) є неможливим у разі декларативного нормативного закріплення гарантій, без створення відповідних умов для їх реалізації» [24, с. 159].

Зроблені висновки та пропозиції знайшли подальшого висвітлення у монографії вченого «Правовий статус адвоката: проблеми теорії та практики» 2019 р. [25].

У дисертації Є. Бережної, захищеній у 2021 р. на здобуття ступеня кандидата юридичних наук за темою: «Правовий статус адвоката як учасника адміністративного процесу» відстоюється позиція, що правовий статус адвоката «є багатоаспектною науковою категорією, що складається з великої кількості структурних елементів, які взаємодіють між собою та доповнюють одне одного. .. ключовими елементами правового статусу адвоката ... є: загальні, спеціально-процесуальні та особливі права та обов'язки адвоката, гарантії його професійної діяльності та юридична відповідальність, а також мета, завдання та функції адвоката» [26, с. 10].

Щодо гарантій діяльності адвоката вчена переконливо стверджує, що «гарантії діяльності адвоката як учасника адміністративного процесу покликані: по-перше, забезпечити рівність становища адвоката з іншими учасниками процесу перед законом і судом; по-друге, унеможливити будь-який протизаконний тиск на адвоката як представника юридичної чи фізичної особи (осіб) в адміністративному процесі; по-третє, не допустити покладання на адвоката обов'язків не передбачених законом, Правилами адвокатської етики та договором про надання правової допомоги; по-четверте, забезпечити охорону і захист життя та здоров'я, честі та гідності, інших прав і свобод, належних адвокату за законом, а також його ділової репутації; по-п'яте, забезпечити отримання адвокатом належної йому винагороди за здійснення представництва та надання іншої правової допомоги в адміністративному процесі» [26, с. 6].

Не можна залишити поза увагою також дисертаційне дослідження С.Савицької «Кримінально-процесуальні гарантії діяльності адвоката» (2013 р.). Вчена мала на меті «поглиблення наукових уявлень про кримінально-процесуальні гарантії діяльності адвоката; обґрунтування необхідності удосконалення порядку проведення стосовно адвоката слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій, застосування щодо нього заходів забезпечення кримінального провадження, повідомлення адвокату про підозру, забезпечення таємниці адвокатської діяльності» [27, с. 6].

Заслужують на увагу висновки науковиці, що кримінально-процесуальних гарантій адвокатської діяльності – це «передбачені КПК України та Законом правові засоби, що забезпечують реалізацію таких принципів адвокатської діяльності, як незалежність і конфіденційність» [27, с. 8].

Особливого інтересу з точки зору ролі органів адвокатського самоврядування у реалізації гарантій адвокатської діяльності становить дисертація О. Каденко на здобуття ступеня доктора філософії «Правовий

статус національної асоціації адвокатів України» (2022 р.). Під час дослідження вчена поставила ряд завдань, а саме: «визначити етапи розвитку Національної асоціації адвокатів України»; «охарактеризувати статус Національної асоціації адвокатів України та його ознаки»; «систематизувати функції Національної асоціації адвокатів України»; «класифікувати органи та утворення Національної асоціації адвокатів України»; «проаналізувати роль Секретаріату Національної асоціації адвокатів України»; «визначити систему комітетів Національної асоціації адвокатів України» тощо.

Окрему увагу О. Каденко приділила Рішенню РАУ «Про затвердження роз'яснень щодо гарантій адвокатської діяльності та окремих умов дисциплінарної відповідальності» від 26 лютого 2016 р. № 74 в якому, підкреслюється дослідницею, було, «визначено, що відповідно до положень ст. 6, 17, 32 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», Порядку ведення ЄРАУ фізична особа має статус адвоката з часу отримання свідоцтва про право на заняття адвокатською діяльністю і внесення відомостей про неї до ЄРАУ та до моменту припинення права на заняття адвокатською діяльністю і внесення про це відповідних відомостей до ЄРАУ» [28, с. 58-59].

Питання, що у певних аспектах стосуються проблематики реалізації гарантій адвокатської діяльності, також знайшли свого висвітлення у кандидатських дисертаціях С. Логінової «Адвокатська таємниця: теорія і практика» 2002 р. [29], А. Бірюкової «Забезпечення адвокатурою конституційного права обвинуваченого на захист у кримінальному процесі України» 2006 р. [2], Л. Тацій «Юридична природа адвокатури в системі захисту прав і свобод людини і громадянина» 2008 р. [30], А. Козьмініх «Роль інституту адвокатури в реалізації правозахисної функції громадянського суспільства» 2008 р. [31], Т. Коваленко «Дисциплінарна відповідальність адвокатів» 2010 р. [32], А. Іванцової «Організаційні форми діяльності адвокатури» 2010 р. [33], М. Лотоцького «Адвокатура як суб'єкт

запобігання злочинам» 2012 р. [34], В. Ісакової «Право на правову допомогу: поняття, особливості, гарантії» 2013 р. [35], М. Косенка «Організаційно-правові засади діяльності кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури» 2014 р. [36], М. Северина «Принципи адвокатської діяльності» 2015 р. [37], А. Біцай «Організаційно-правові засади участі адвоката в медіації» 2015 р. [38], С. Калинюка «Інститут адвокатури в механізмі реалізації права на правову допомогу: конституційно-правовий аспект 2015 р. [39], І. Семенюка «Моральні засади діяльності інституту адвокатури: теоретико-правовий аспект» 2016 р. [40], Є. Шкрєбця «Адвокатура України: адміністративно-правове забезпечення діяльності на сучасному етапі» 2016 р. [41], І. Бігунець «Повноваження захисника на досудовому розслідуванні» 2020 р. [42].

Щодо інших комплексних праць, то можна зазначити, що ґрунтовне дослідження інституту адвокатури та реалізації гарантій адвокатської було проведено авторами підручника «Адвокатура України. Книга 1. Організація адвокатури» 2016 р. за загальною редакцією С. Фурси та Н. Бакаянової [43], у підручниках А. Молдована та Т. Тилик «Адвокатура України» (2013 р.) [44], М. Погорецького та О. Яновської у підручнику «Адвокатура України» (2014 р.) [45], Д. Фіолєвського «Адвокатура» (2014 р.) [46], Т. Вільчик, І. Назарова, О. Овчаренко «Організація адвокатури та адвокатська діяльність» 2021 р. [47], підручнику за загальною редакцією Т. Вільчик «Актуальні проблеми адвокатури» 2022 р. [48].

Окремої увагу варто приділити підготовленому у 2016 р. Н. Бакаяною та О. Храпенко посібнику «Історія адвокатури України у запитаннях та відповідях, ілюстраціях та фотографіях», в якому окрім історичного досвіду становлення інституту адвокатури на українських землях, розвитку адвокатського самоврядування, вдосконалення організаційних форм адвокатської діяльності, розглядаються також питання щодо гарантій адвокатської діяльності [49].

Ще однією комплексною роботою, в якій знайшли висвітлення історичні аспекти становлення та розвитку інституту адвокатури, є монографія «Адвокатура Одеси та Одеської області: історичні нариси» 2020 р. В монографії висвітлюються історичні документи, матеріали Державного архіву Одеської області, Одеської обласної колегії адвокатів, Ради адвокатів Одеської області, Кваліфікаційно-дисциплінарної комісії Одеської області, наукові та інші джерела про стан і розвиток Одеської адвокатури. Крім того, було висвітлено основні напрямки діяльності органів адвокатського самоврядування в Одеській області, участь одеських адвокатів у розробленні законодавства про адвокатуру та адвокатську діяльність, у розвитку наукових знань про адвокатуру. Цінним є те, що на підставі архівних даних авторами було досліджено здійснення адвокатської діяльності в різних історичних умовах.

В рамках історичного екскурсу звертається увагу на точку зору Й. Бронза, якій в одній з своїх доповідей відзначив плідну роботу багатьох комітетів Ради адвокатів Одеської області, на рахунку яких — численні засідання та заходи, проведені впродовж року. Особливо Й. Бронз підкреслив активну діяльність Комітету захисту професійних прав адвокатів і реалізації гарантій адвокатської діяльності Ради адвокатів Одеської області [50, с. 543].

У 2019 р. М. Погорецьким, О. Яновською та О. Хотинсько-Нор підготовлено коментар до Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», в якому розкривається: зміст термінології та засад функціонування адвокатури в Україні; питання допуску до адвокатської професії; форми і види адвокатської діяльності, її гарантій; особливості організації адвокатського самоврядування; інститут дисциплінарної відповідальності адвоката [51].

Як нами було зазначено раніше, окремі аспекти щодо проблематики організаційно-правових засад реалізації гарантій адвокатської діяльності

було висвітлено у статтях науковців та практиків. До прикладу, цій проблематиці приділяли увагу: Р. Афанасієв «Проблеми правового регулювання окремих гарантій адвокатської діяльності» (2014 р.) [52], А. Бірюкова «Гарантії адвокатської діяльності при здійсненні захисту» (2007 р.) [53], Н. Горбань «Гарантії адвокатської діяльності: поняття, генеза, значення» (2018 р.) [54], Н. Бакаянова «Адвокат із вогнепальною зброєю у світлі гарантій адвокатської діяльності» (2015 р.) [55], «Актуальні питання соціального захисту адвокатів в умовах пандемії COVID-19» (2020 р.) [56], «Розвиток законодавства ЄС у сфері захисту професійних прав адвокатів» (2021 р.) [57], «Забезпечення діяльності адвокатури та здійснення адвокатської діяльності в умовах воєнного стану» (2022 р.) [58], В. Гончаренко «Гарантії професійної діяльності іноземних адвокатів в Україні» (2018 р.) [59], Л. Нестерчук «Правове регулювання гарантій професійної діяльності адвоката на міжнародному та національному рівні» (2020 р.) [60], В. Гайворонська, С. Водолазкий, О. Микитюк «Процесуальні гарантії адвокатської діяльності й деонтологічні стандарти в рішеннях Європейського суду з прав людини» (2021 р.) [61], Н. Бедюк «Гарантії адвокатської діяльності в Україні: сучасний стан та проблеми реалізації» (2015 р.) [62], О. Яновська «Система гарантій адвокатської діяльності: крок до громадянського суспільства» (1996 р.) [63], «Адвокатська таємниця як гарантія адвокатської діяльності» (1997 р.) [64], В. Заборовський «Правова природа гарантій, що пов'язані з кримінальним переслідуванням адвоката» (2017 р.) [65], І. Боса «Гарантії адвокатської діяльності: ознаки та механізм реалізації» (2023 р.) [66], А. Войнарович «Особливості проведення окремих процесуальних дій відносно адвоката у кримінальному провадженні як гарантії адвокатської діяльності» (2016 р.) [67].

Звернемо увагу на висновки деяких вчених щодо реалізацій гарантій адвокатської діяльності. Так, вкрай справедливою виглядає точка зору А. Бірюкової стосовно попереднього Закону України «Про адвокатуру», що з

його змісту впливало, що гарантія у вигляді «незалежності» стосувалось адвокатури як правового інституту (ст. 4) і не розглядалось як гарантія конкретних прав адвоката (ст. 10). Як вказує А. Бірюкова, «недоторканність» «як певна гарантія в цьому Законі, на жаль, не згадувалась, але аналіз змісту ст. 10 давала підстави стверджувати, що у деяких випадках про це йшлося» [53, с. 136].

Особливого значення з урахуванням набуття Україною статусу кандидата на членство в ЄС мають висновки Н. Бакаянної щодо того, що розвиток законодавства ЄС про адвокатуру та адвокатську діяльність здатний прискорити позитивні зміни у національному законодавстві у цій сфері, тим більш, що Стратегією розвитку Національної асоціації адвокатів України на 2021-2025 роки одним з пріоритетних завдань подальшого розвитку НААУ визначено захист професійних прав адвокатів [57, с. 97].

Враховуючи той факт, що упродовж останнього часу в юридичній літературі все частіше набуває висвітлення проблематика ефективності тих або інших державних органів (судів, прокуратури, поліції тощо), то заслуговують на увагу висновки висловлені І. Босою, щодо того, що «гарантіям адвокатської діяльності має бути притаманна ефективність», що «сприятиме дієвості гарантій і допоможе уникнути їх декларативності, адвокат повинен отримати реальну можливість повноцінно користуватись наданими йому правами під час надання професійної правової допомоги клієнту, це в свою чергу, забезпечить належний захист прав, свобод і законних інтересів особи, яка звертається за юридичною допомогою до адвокатів» [66]. Зауважимо, що окрім цієї ознаки, І. Боса виокремлює й такі:

– «універсальний характер, оскільки коло суб'єктів, які відповідно до чинного законодавства зобов'язані або вчинити певну дію або навпаки утриматися від вчинення дії, яка суперечить законодавству та перешкоджає належному виконанню обов'язків адвоката, є невизначеним. У

той саме час, і адвокат в ході надання професійної правової допомоги, не повинен виходити за межі наданих гарантій і не втручатись в роботу органів державної влади, суду та слідства»;

– «беззаперечність, тобто світова спільнота визнає гарантії основоположною умовою функціонування інституту адвокатури, як важеля протистояння інтересів особи інтересам держави, про що свідчить наявність міжнародних нормативних актів в цій сфері, які Україна ратифікувала, надавши їм статус джерела права» [66, с. 212-213].

Вартими уваги також є висновки В. Гончаренка щодо того, що «юридичне гарантування професійної діяльності іноземних адвокатів на території держави відображає політичну волю її владних структур до забезпечення глибокої інтеграції такої держави у систему вільного транскордонного руху правових послуг. ... Передбачивши в ч. 6 ст. 59 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» норму щодо поширення на іноземних адвокатів в Україні гарантій адвокатської діяльності аналогічних тим, що мають їх українські колеги, законодавець з політичного погляду продемонстрував прагнення до забезпечення дійсно реального доступу закордонних фахівців до сфери правових послуг та створення належних умов для їх ефективного надання» [59, с. 120-121].

Варті уваги також висновки А. Войнарович, що у ст. 233–237 КПК України визначено загальний порядок проведення обшуку та огляду житла чи іншого володіння особи, а у главі 37 КПК України – особливості кримінального провадження щодо окремої категорії осіб, до яких належить і адвокат. Однак особливостей, пов'язаних із проведенням обшуку чи огляду житла чи іншого володіння адвоката, у вказаній главі не передбачено. Водночас переважно відповідні службові особи, які безпосередньо реалізують вищевказані процесуальні дії, не повідомляють про це Раду адвокатів регіону за місцем їх проведення та не допускають до їх проведення представників Ради адвокатів регіону [67, с. 128].

Завершуючи висвітлення вітчизняної літератури варто приділити увагу зарубіжній, в якій здобули опрацювання певні аспекти проблематики з реалізації гарантій адвокатської діяльності. Серед них, до прикладу, робота Е. Девіса «Значення професійної незалежності» (2003 р.) [68], Е. Сейффа «Найнебезпечніша наша робота в юридичній сфері: у багатьох країнах адвокати з прав людини ризикують своїм життям, коли беруться за справу» (2015 р.) [69], Т. Кларка «Громадянські права: безмежна відповідальність адвокатів» (1946 р.) [70], Ф. Стівен «Юристи, ринки та регулювання» (2013 р.) [71], П. Говард «Життя без адвокатів: звільнення американців від занадто великої кількості законів» (2009 р.) [72], Л. Карпик «Юристи. Між державою, громадськістю та ринком 13-20 ст.» (1995 р.) [73], Л. Асьє-Андрійо «Незалежність адвокатів: довгий шлях до свободи» (2015 р.) [74] тощо.

Визнаючи безумовну значущість спеціальної літератури, не можна не звернути увагу на роль наукових розробок у сфері загальної теорії держави та права. Так, суттєве значення у розвиток таких понять, як «методологія», «метод», «система законодавства», «статус», «правовий статус», «гарантія», «правова система» зроблено такими науковцями та вченими як В. Завальнюк, В. Дудченко, Ю. Оборотов, Н. Крестовська, А. Крижанівська, І. Антошина, М. Рязанов, Ю. Тищенко, Г. Чувакова, В. Федоров та інші. Серед їх робіт, до прикладу, можна навести посібник «Теорія держави і права: Державний іспит» [75], навчальний курс «Загальнотеоретична юриспруденція» [76].

Особливої уваги заслуговує монографія «Актуальні грані загальнотеоретичної юриспруденції», підготовлена Ю. Оборотовим, В. Завальнюком, В. Дудченко та іншими. Її значення для нашої роботи обумовлюється комплексним опрацюванням поняття «правнича допомога», що є одним з визначальних для інституту адвокатури. Вчені слушно вказують, що «поняттю правової (зараз вже правничої – прим. О.К.) допомоги в цілому приділяється не така увага, якої воно потребує. Це можна пояснити тим, що

інтерес до категорії правової допомоги в більшості випадків пов'язаний безпосередньо із наданням та отриманням цієї допомоги. Проте знання про поняття правової допомоги дозволять більше зрозуміти сутність цієї категорії, розібратися із видами правової допомоги та зі шляхами її отримання і надання» [77, с. 189].

Вкрай актуальною також видається наукова стаття В. Дудченко, О. Пасечник «Тенденції розвитку сучасного права», в якій висвітлюються сучасні процеси, що відбуваються у праві. Як зазначають вчені, серед тенденцій правового розвитку в умовах глобалізації слід виокремити тенденцію універсалізації права. Погоджуємося, що в сучасних процесах стрімкого розвитку технологічного інструментарію забезпечення новітніх форм комунікації суспільства відбувається становлення глобальної правової системи, в якій міжнародне право і національні правові системи, стають тісно взаємопов'язаними елементами єдиної цілого, об'єктом регулювання якої є вся людська цивілізація. Універсалізація належить до напрямів глобалізації, що, перш за все, характеризує розвиток людини і мереж, груп та сфер ідентичного в одній розширеній мережі соціальних й політичних зв'язків. Цей процес характеризується постійним зближенням правових систем та інтеграцією, закріпленою на комунікаційному і технічному рівнях [78, с. 599].

Підсумовуючи огляд вітчизняної та зарубіжної літератури щодо проблематики організаційно-правових засад реалізації гарантій адвокатської діяльності, можна дійти до висновку щодо:

відсутності самостійних досліджень монографічного характеру з проблематики реалізації гарантій адвокатської діяльності (деякі аспекти цієї теми висвітлювались в рамках правового статусу адвоката, дослідження інституту адвокатури загалом або певного виду процесу тощо);

збільшення кількості робіт, присвячених порівняльно-правовому аналізу функціонування інституту адвокатури та, як наслідок, реалізації гарантій

адвокатської діяльності (висвітлюється як досвід країн Європейського Союзу, так і пострадянських держав);

відсутності наукових розробок щодо проблематики реалізації гарантій адвокатської діяльності в умовах повномасштабної військової агресії російської федерації проти України.

Наведене ще раз підкреслює актуальність обраної теми дослідження та потребу в її комплексному та всебічному опрацюванні.

1.2. Методологія дослідження організаційно-правових засад реалізації гарантій адвокатської діяльності

Будь-яке наукове пізнання, у найбільш загальному сенсі, є цілеспрямованим процесом, що має на меті вирішення чітко визначених пізнавальних завдань, які поєднуються метою пізнання. У свою чергу, мета пізнання залежить як від практичних потреб людини, так і від теоретичних потреб розвитку системи знань людства [79, с. 33]. Як зазначають, В. Дудченко та Д. Манько, однією з найважливіших особливостей такого виду пізнання, на відміну від повсякденного, є його організованість та використання певного ряду методів дослідження [80, с. 13]. У той саме час погоджуємося також з Х. Бехрузом та К. Мануїловою щодо того, що успіх наукового дослідження залежить не тільки від правильно підібраної проблематики дослідження, але і від здібностей дослідника правильно аналізувати та синтезувати інформацію на основі відповідної методології. Це пояснюється тим, що дослідник, який знає як правильно обрати методи наукового дослідження та як коректно їх застосувати, витрачає менше сил та працює з більшим успіхом, ніж той, який у своєму дослідженні опирається тільки на інтуїцію, або діє методом «спроб та помилок» [81, с. 537].

Зауважимо, що поняття «методологія» в науковій літературі не має єдиного визначення. Так, під ним розуміють: 1) теорію людської діяльності

(тобто пізнання, мислення або, якщо говорити точніше, всю діяльність людства, включаючи не лише власне пізнання, але й виробництво); 2) вчення про логічну організацію, структуру, методи, форми та засоби діяльності дослідника під час пізнання ним вивчаємих явищ; 3) систему методів, підходів та способів наукового дослідження, теоретичні основи їх використання під час вивчення явищ державно-правового характеру [82, с. 589].

У свою чергу, відповідно до Українського тлумачного словника, методологія це: «вчення про науковий метод пізнання й перетворення світу, його філософська, теоретична основа»; «сукупність прийомів дослідження, що застосовуються в будь-якій науці відповідно до специфіки об'єкта її пізнання» [19].

Значення методології для наукового пізнання складно переоцінити, адже воно полягає у тому, що вона виконує дві ключові функції: 1) здобуття нових знань та їх подання у вигляді критеріїв, понять, законів, гіпотез та теорій; 2) організація застосування цих нових знань у практичній площині [83, с. 104].

На особливу роль методології також звертає увагу В. Юринець, який наголошує увагу на тому, що методологія наукового пошуку сприяє систематизації усього обсягу наукового знання та, крім того, створює умови для розробки подальших ефективних напрямів дослідження. Знання методології у науковому дослідженні, на думку вченого, сприяє впорядкуванню отриманих результатів, розкриттю можливості пошуку альтернативних шляхів вирішення поставленої проблеми, оцінці практичної цінності отриманих результатів, розвитку здатності до ведення наукових дискусій та інтелектуальних здібностей особистості дослідника [84, с. 15].

Роль методології в науковій літературі також розкривається через ряд її функцій [85]. Враховуючи специфіку нашого дослідження методологія пізнання сприяла:

1) визначенню способу отримання наукових знань, що відображають динаміку явищ та процесів, пов'язаних з організаційно-правовими засадами реалізації гарантій адвокатської діяльності;

2) встановленню особливого шляху, за допомогою якого буде досягнута мета дослідження, визначена у вступі роботи;

3) об'єктивності, достовірності, обґрунтованості отриманих висновків та висловлених пропозицій;

4) уточненню, збагаченню, систематизації термінів і понять щодо адвокатської діяльності та її гарантій;

5) створенню системи інформації наукового характеру, що базується на об'єктивних явищах, та логіко-аналітичного інструменту наукового пізнання.

Ще одним аспектом, який потребує висвітлення в рамках загальної характеристики методології пізнання та суттєво впливатиме на подальше викладення матеріалу є її структури. Можна зустріти точку зору відповідно до якої вона має чотирирівневу структуру. До прикладу, Г. Стояцька розрізняє: «фундаментальні, загальнонаукові принципи, що становлять власне методологію, конкретнонаукові принципи, що лежать в основі теорії тієї чи іншої дисципліни або наукової галузі, і систему конкретних методів і технік, що застосовуються для вирішення спеціальних дослідницьких завдань» [86, с. 15].

Проте особисто нам імпонує точка зору відповідно до якої складовими методології є:

1) принципи проведення та організації наукового дослідження;

2) різноманітні методи наукового дослідження та способи (підходи) його проведення;

3) понятійно-категоріальна основа наукового дослідження.

Розглянемо кожну із складових окремо.

Висвітлюючи принципи організації та проведення наукового дослідження, вважаємо за доцільне звернути увагу на зміст поняття

«принцип». Під цією категорією розуміють «основне вихідне положення якої-небудь наукової системи, теорії, ідеологічного напрямку; особливість, покладену в основу створення або здійснення чого-небудь, спосіб створення або здійснення чогось; переконання, норма, правило, яким керується хто-небудь у житті, поведінці» [19]. На думку Н. Бакаянної, принципи дозволяють дослідити функціональні й організаційні основи досліджуваного інституту через закріплену в законодавстві систему ідей, кожна з яких відображає певне визначене начало та в сукупності характеризують увесь інститут [5, с. 11].

У свою чергу, під методологічними принципами розуміють основні установки суб'єкта пізнання щодо можливості, відносності, доцільності та допустимості використання конкретного методу, методики або способу в науково-пізнавальній діяльності. Ці принципи також виступають основою для оцінки ступеня істинності отриманої інформації чи знань [87].

Підкреслимо, що в літературі виокремлюють значну кількість методологічних принципів. До прикладу, С. Халюк до них відносить такі: «принципи детермінізму, відповідності, субсидіарності; єдності теорії і практики; об'єктивності; всебічності дослідження; єдності історичного та логічного; системності; детермінізму; діалектичного розвитку; достовірності, розвиток чи історизм, причинність чи детермінізм, системність, єдність свідомості, особи і діяльності, об'єктивність» [88, с. 107-108]. Враховуючи обмеженість в обсязі такого типу робіт звернемо увагу лише на деякі з них, що будуть застосовуватися у нашій роботі.

1. Об'єктивність. Цей принцип передбачає виключення одностороннього мислення, суб'єктивності та потребує використання методів та процедур, що дозволять забезпечити дотриманням логіки під час дослідження та обґрунтування зроблених висновків та пропозицій.

3. Єдність історичного та логічного. Принцип передбачає приділення уваги історії досліджуваного об'єкта, його сучасному стану та перспективам подальшої розробки.

4. Концептуальна єдність дослідження. В основу дослідження має знаходитись єдиний принцип, що має бути дотриманий під час усього дослідження.

5. Системність. Передбачає використання певної системи, а також взаємозв'язок з іншими об'єктами. Задля забезпечення системності знань нами, до прикладу, приділялась увага не лише національному законодавству, яке регулює організаційно-правові засади реалізації гарантій адвокатської діяльності, але й міжнародним стандартам реалізації гарантій адвокатської діяльності.

6. Принцип наукової етики. Реалізація цього принципу у більш простому розумінні передбачає використання системи посилань на первинні джерела для чіткого відокремлення наукових здобутків у конкретній області та висновків, які автор робить самостійно. Варто підкреслити, що проблема дотримання цього принципу є доволі актуальною, що обумовило появу етики вченого – галузі професійної етики, яка врегульовує морально-етичні відносини вченого з колегами та учнями, його ставлення до досліджень інших науковців, а також до своїх власних [89, с. 4]. Вкрай позитивно, що Загальними зборами Національної академії наук України 15.04.2009 р. було затверджено Етичний кодекс ученого України [90].

8. Принцип зв'язності [91, с. 70]. Під час написання дисертаційного дослідження ми мали на меті, щоб матеріал у розділах роботи, розподілений по підрозділам, було викладено логічно та послідовно, забезпечуючи поступове досягнення поставлених завдань дослідження.

Щодо наступної складової методології, а саме – підходів, якими володіє методологія, то перш за все звернемо увагу на визначення поняття «підхід». Так, під ним може розумітися «напрямок», «інструмент у системі методів

наукового дослідження». Підхід у методології уявляє собою дію (або комплекс дій), націлену на визначення ключових цілей, принципів, інструментів аналізу явищ і процесів. Він передбачає формування відповідної парадигми та методології дослідження цих явищ, ставлення дослідника до їх сутності та ролі [92, с. 4]. М. Міма звертає увагу на визначення поняття «підхід» як «побудовану на загальних філософських категоріях світоглядну аксіоматичну ідею, яка постулює загальну стратегію дослідження» [93, с. 185]. У свою чергу, погоджуємося з точкою зору, що «концептуальним підходом у юриспруденції може вважатися загальна спрямованість дослідження, обумовлена певною фундаментальною ідеєю, крізь яку проходить процес осягнення права. Вибір підходу визначає відбір методів дослідження, а також інтерпретацію отриманих результатів крізь призму певної концептуальної ідеї» [93, с. 186].

Як звертає увагу Є. Білозьоров, методологічний підхід – це «один із основних компонентів наукової парадигми, що розглядається як сукупність взаємозалежних наукових методів серед яких одні або кілька є основними, а всі інші підпорядковуються їм та мають допоміжний характер» [94, с. 19]. По-іншому розуміє це поняття А. Фальковський, який зауважує, що «підходом у методології юриспруденції можна вважати загальну спрямованість дослідження, зумовлену певною фундаментальною ідеєю, крізь яку проходить процес осягнення права». Автор також дотримується точки зору, що вибір підходу впливає як на відбір методів дослідження, так і на інтерпретацію отриманих результатів з урахуванням певної концептуальної ідеї [95, с. 11].

Визнаючи наявність значної кількості підходів, приділимо увагу лише деяким з них. Так, перш за все увагу буде приділено діяльнісному підходу. Його сутність обумовлена взаємодією соціальних явищ і фактором людської діяльності, яка є визначальним чинником існування суспільства як субстанціональної системи. Таким чином, під терміном «діяльнісний підхід»

загальнометодологічно розуміється використання категорії діяльності людини як суб'єкта (учасника) суспільно-правових відносин у методології досліджень. Слід відзначити, що в сучасному правознавстві цей підхід широко застосовується, що пояснюється соціальною природою та функціональним призначенням держави та права. Він спрямований на систематичне втілення прав та юридичних обов'язків соціальних груп, які виступають як суб'єкти права чи учасники правових відносин.

Застосування діяльнісного підходу в рамках нашої роботи обумовлено тим, що національне законодавство щодо організаційно-правових засад реалізації гарантій адвокатської діяльності та міжнародні стандарти у цій сфері мають на меті врегулювання спірних ситуацій, що можуть виникнути у адвокатів під час здійснення нами своєї професійної діяльності.

Наступний підхід, якому буде приділено увагу, є ціннісний або аксіологічний підхід. Загалом, аксіологія є філософською дисципліною, яка вивчає цінності як смислоутворюючу основу буття людини, що спрямовує і мотивує її життя, діяльність, конкретні вчинки [96, с. 116]. Вчення про цінності має ключове значення в теорії права. Проте варто пам'ятати, що у кожному суспільстві правова система має низку різних цінностей, оціночних критеріїв, норм тощо.

Зазначимо, що за допомоги ціннісного підходу розкривається як зовнішнє значення права як суспільного регулятора, так і його внутрішнє наповнення. Отже, використання ціннісного підходу до права, дозволяє визначити зміст правових цінностей і цінностей права, їхню природу, характер, співвідношення та ієрархію, відношення до інших, неправових цінностей, меж і шляхів пізнання, можливість реалізації [93, с. 186].

Достатньо цікавою є точка зору відповідно до якої аксіологічний підхід вважається інтегруючим, адже він є приховано присутнім в кожному з концептуальних дослідницьких підходів. Так, за його допомоги визначається:

- 1) цінність права як соціального регулятора;

- 2) здатність права втілювати в життя певні цінності;
- 3) ціннісне наповнення права.

Нагадаємо, що ст. 1 Конституції України передбачає, що «Україна є суверенна і незалежна, демократична, соціальна, правова держава». Таким чином, можемо припустити, що ці ідеї як базисні орієнтири мають безпосередній вплив на зміст правових актів, що регулюють права адвокатів, гарантії їх діяльності та становище адвокатури у суспільстві та в механізмі органів державної влади в цілому.

Ще одним підходом, якому буде приділена увага є феноменологічний підхід. Поняття феноменологія походить від грецького «*phenomenology*», що буквально означає вчення про феномени. У найбільш загальному значенні феноменологія це вчення про явище в рамках якого намагалися відійти від суб'єктивізму (психологізму) при визначенні всіх соціальних феноменів (у тому числі й права) та наблизитися до об'єктивізму, який має трансцендентальний характер та не залежить від емпіричної дійсності [97, с. 42].

Феноменологічний підхід до розуміння права у найширшому розумінні можна втілити через концепцію правової реальності як суттєвого елементу життєвого світу людини. У рамках такого підходу «правова реальність» трактується як унікальний автономний світ права з власними законами і логікою функціонування та розвитку, а також зі своїми «опорними конструкціями» і способами їх взаємодії в цілому. Термін «правова реальність» є філософським еквівалентом юридичного терміну «правова система». Відмінність між ними полягає в тому, що поняття «правова система» як категорія юридичної науки сформулювалося на основі застосування загальнонаукового системно-функціонального підходу до сфери права, розглядаючи його відносно до людини як зовнішнього явища. З іншого боку, поняття «правова реальність» як категорія філософії права розвивалося на основі методу філософської рефлексії, де людина виступає

центральною фігурою, оскільки в цьому контексті правова реальність є світом права, в якому вона існує, а існування в праві є одним із способів її існування [98, с. 54-55].

Феноменологічний підхід дозволив розглянути професійну діяльність адвоката як особливий автономний світ, що має свої «закони» та логіку функціонування.

Ще одним підходом, що використовувався в нашій роботі є синергетичний підхід. Загалом, вважається, що синергетика як один із сучасних напрямів філософії, стимулює перспективні дослідження в різних галузях науки, в тому числі гуманітарних. Її функціонування в сучасній науковій культурі розглядається у трьох аспектах: 1) як картина світу; 2) як методологія; 3) як наука.

Синергетика досліджує взаємозв'язки між елементами структури (підсистемами), що утворюються в відкритих системах, включаючи соціальні системи. У цих системах спостерігається взаємодія підсистем, яка призводить до координації їхньої поведінки та збільшення порядку, тобто зменшення ентропії. Основна відмінність синергетики від інших традиційних методів наукового дослідження полягає в тому, що вона, вивчаючи складні системні утворення, не аналізує сутність окремих складових частин (елементів) цих систем (що є змістом класичного наукового аналізу), а в першу чергу вивчає характер системних зв'язків між цими елементами [99, с. 76].

Незважаючи на критичний погляд деяких учених на можливість використання синергетики в гуманітарних науках, в юриспруденції все частіше з'являються роботи, в яких автори спираються на принципи синергетики та успішно використовують їх для аналізу галузевих і міждисциплінарних проблем [100, с. 250].

В сучасних умовах євроінтеграції та глобалізації, вкрай актуальним є вивчення шляхів удосконалення реалізації гарантій адвокатської діяльності, у

тому числі, шляхом зміцнення ролі органів адвокатського самоврядування у цьому процесі.

Враховуючи обмеженість обсягу робіт такого типу та потребу висвітлення окремих методів, що будуть застосовуватися в рамках дисертаційного дослідження, зупинимося лише на ще одному підході – антропологічному. Заслуговує на увагу точка зору, відповідно до якої в антропологічному підході людина і право взаємодіють як взаємопов'язані сторони. Взаємодія між людиною і правом виявляється в тому, що людина формує правову реальність, а право бере участь у формуванні істинно людських форм існування, які відповідають соціальним та цивілізаційним критеріям. Логічною здається точка зору, що поза людиною і суспільством права не існує, і його сутність та зміст повністю залежать від змін, що відбуваються в суспільстві та в самій людині. Право є явищем соціальним, тісно пов'язаним із людиною, її сутністю та смислом існування. Зусиллями формується єдина соціально-правова антропосфера, об'єднана символічними, нормативними, ціннісними та смисловими зв'язками в цілісний світ людського буття. Право є невід'ємною частиною життя людини, яка обдарована природними властивостями та якостями. Ці якості впливають на зміст права, роблять його більш людським та гуманним. Право, що виступає легітимним регулятором суспільних відносин, має соціокультурні обумовленості. Зміст права визначається правовою свідомістю та правовим менталітетом [101, с. 35].

Використання цього підходу в рамках нашої роботи обумовлювалось тим, що чинне законодавство, яке визначає гарантії адвокатської діяльності, залежить від «волі» конкретних осіб: законодавця щодо законів та представників органів адвокатського самоврядування щодо корпоративних актів.

Наступною складовою методології виступає метод. Зауважимо, що поняття «методологія» та поняття «метод» подекуди ототожнюються та

вважаються ідентичними, хоча вітчизняна наука чітко розмежовує ці поняття. До прикладу, О. Скакун, зауважує, що ці поняття співвідносяться як частина і ціле. На думку науковці: «метод є системою розумових і практичних операцій (процедур), спрямованих на вирішення конкретних пізнавальних завдань з урахуванням визначеної пізнавальної мети». Крім того, підтримаємо точку зору автора, що призначенням методу полягає не лише у заглибленні в сутність явищ та процесів та виявлення їх закономірностей, але в отриманні нової інформації щодо навколишньої реальності [102].

Загалом, поняття «метод» знайшло напевно одного з найбільш комплексних опрацювань порівняно із іншими складовими методології. Як свідчить аналіз наукової літератури, переважна більшість вчених в своїй роботах приділяє увагу виключно методу. Незважаючи на це поняття «метод» не має єдиного підходу до визначення. Так, під ним, до прикладу, розуміють сукупність прийомів чи операцій практичного або теоретичного освоєння дійсності, підпорядкованих розв'язанню конкретного завдання [103, с. 18].

Як зазначають В. Дудченко та Д. Манько: «під методом... розуміється сукупність прийомів, способів, правил пізнавальної, теоретичної і практичної, перетворюючої діяльності людей. Ці прийоми, правила в кінцевому результаті встановлюються не довільно, а розробляються, виходячи з закономірностей самих досліджуваних об'єктів» [80, с. 13].

Можна зустріти також точку зору, що «метод пізнання або метод дослідження – це деяка специфічна процедура, що складається з певних дій або операцій, за допомогою яких здобувається й обґрунтовується нове знання в науці. Деякі вчені під методами дослідження розуміють інструмент для проникнення в глибину дослідницьких об'єктів» [104, с. 15].

Погоджуємося, що метод об'єднує суб'єктивні та об'єктивні аспекти пізнання. Так, у певному сенсі метод є об'єктивним, адже дозволяє

відображати дійсність та її взаємозв'язки (метод виступає програмою побудови та практичного застосування теорії). У той саме час метод є суб'єктивним, адже виступає знаряддям думки дослідника та включає в себе також його суб'єктивні особливості [105, с. 37].

Погоджуємося, що призначення будь-якого методу полягає у тому, щоб на основі відповідних принципів або вимог чи приписів тощо забезпечити успіше вирішення певних практичних та пізнавальних проблем, примножити знання, забезпечити оптимальне функціонування та розвиток тих чи інших об'єктів [106, с. 20].

Як зазначають В. Дудченко та Д.Манько щодо значення методу, «для пошуку істини речей необхідний метод... Значно краще ніколи не думати про пошуки істини будь-якої речі, якщо робити це без методу: оскільки цілком безперечно, що внаслідок безладних занять такого роду і невиразних роздумів розсіюється природне світло і осліплюються уми» [80, с. 13].

Заслуговує на увагу також точка зору О. Данильян та О. Дзьобань, які вважають, що науковий метод спрямований на:

збір і накопичення емпіричних даних, здійснюваних шляхом спостереження й експерименту, що не схильні до впливу упереджень та неявних передумов;

формулювання гіпотез на основі зібраних за допомоги пошуку моделей взаємовідносин між даними і подальше їх індуктивне поєднання;

перевірку гіпотез шляхом виведення прогнозів, які з них слідують, і подальше планування та здійснення експериментів для перевірки істинності гіпотез;

відкидання гіпотез, що не підтверджуються експериментальними даними, і побудову теорії шляхом додавання підтверджених гіпотез [107, 133-134].

По іншому значення методів висвітлюють О. Дзьобань та В. Яроцький, які зауважують, що від застосовуваних методів дослідження в їх

взаємодоповнюваності залежить якість, достовірність та корисність одержуваного наукового результату для вирішення практичних завдань. Крім того, від того, усвідомив науковець метод дослідження чи ні, зумів підібрати необхідні методи – залежить кінцевий результат дослідної роботи [108, с. 7].

Висвітлюючи метод як компонент методології, варто зазначити, що до кожного методу входять три основні складові:

«1) описова (окреслюються інструменти, обладнання, допоміжні засоби чи то умови, яких вимагає певний метод, а також, які речі чи матеріали повинні задіюватися у процесі його застосування);

2) операціональна або процедурна, що спрямовує на те, як саме та в якій послідовності доцільно здійснювати певні дії;

3) концептуальна складова, яка є інтелектуальним ядром методу і яка передбачає обґрунтування самої можливості певним чином будувати метод» [109, с. 396].

Як нами було зазначено раніше, дослідник очікує на отримання об'єктивних, достовірних даних у результаті свого дослідження. Задля цього метод має відповідати певним вимогам, а саме:

1) метод повинен бути об'єктивним, відповідати об'єкту дослідження та рівню наукового пізнання;

2) метод повинен бути зрозумілим та доступним для використання іншими дослідниками та зацікавленими сторонами;

3) метод повинен бути детермінованим та уникати стихійності та свавілля у своєму застосуванні;

4) метод повинен бути ефективним у досягненні визначеної мети дослідження;

5) метод повинен забезпечувати не лише заплановані, але й інші значущі побічні результати;

6) метод повинен бути надійним, забезпечувати високу достовірність та бажаний результат.

7) метод повинен бути економічним, забезпечувати результат з найменшими можливими витратами коштів і часу.

Зважаючи на значну кількість методів, в науковій літературі ґрунтовного опрацювання також знайшла проблематика класифікації методів. Так, деякі автори виокремлюють часткові методи пізнання, спеціальні методи, спеціально-юридичні методи, інші методи поділяють на загальнонаукові, загальнологічні, системно-структурні, спеціально-юридичні та методи соціальних наук [110, с. 12].

До того ж, методи дослідження можуть бути згруповані за такими ознаками: 1) за рівнем пізнання (емпіричні й теоретичні); 2) за точністю припущень (детерміністичні й стохастичні, або ймовірно-статистичні); 3) за функціями, що вони здійснюють у пізнанні (до прикладу, методи систематизації, пояснення й прогнозування); 4) від конкретної області дослідження (фізичні, біологічні, соціальні, технічні та т.і.) [104, с. 15].

Особисто нам імпонує підхід відповідно до якого всі методи наукового пізнання розділяються за наступними п'яти групами.

1. Філософські методи. Серед них найбільш давніми є діалектичний і метафізичний. Проте по суті кожна філософська концепція має методологічну функцію, яка є своєрідним способом розумової діяльності. Отже, філософські методи не вичерпуються двома вищеназваними. До цієї групи методів також відносяться, до прикладу, аналітичний (характерний для сучасної аналітичної філософії) та інтуїтивний методи.

2. Загальнонаукові методи дослідження. Ці методи широко використовуються та розвиваються, зокрема, у науці. Вони виступають своєрідною проміжною методологією між філософією та фундаментальними теоретико-методологічними принципами спеціальних наук.

3. Приватнонаукові методи. Вони виступають сукупністю способів, принципів пізнання, дослідницьких процедур та приймів, які використовуються в конкретних науках, що відповідають даним основній

формі руху матерії (до прикладу, методи механіки, хімії, фізики, біології та соціально-гуманітарних наук).

4. Дисциплінарні методи. Ці методи є сукупністю прийомів, які використовуються в межах конкретної наукової дисципліни, що входить в певну галузь науки або виникла на стиках різних наук. Кожна фундаментальна наука складається з комплексу дисциплін, які мають свій унікальний предмет та методи дослідження.

5. Методи міждисциплінарного дослідження – система синтетичних та інтегративних способів, спрямованих переважно на вивчення точок зіткнення наукових дисциплін. Ці методи широко використовуються в реалізації комплексних наукових програм [106, с. 24].

Завершивши загальну характеристику методів пізнання, вважаємо за можливе перейти до висвітлення окремих методів, що використовувались в роботі.

Перш за все приділимо увагу діалектичному методу пізнання. У найбільш загальному сенсі можна зазначити, що діалектика описує процеси розвитку або змін у суспільстві під впливом конфліктів і взаємодії між протилежними або відмінними класами, станами, групами і особистостями. В теорії і на практиці розрізняють еволюційну і революційну діалектику в залежності від характеру їх взаємодії. Еволюційна діалектика ґрунтується на поступовому розвитку суспільства через проведення реформ. Революційна діалектика, навпаки, підкреслює необхідність використання насильства замість примирення протилежних класів або груп. Важливо відзначити, що існують також проміжні форми соціальної диференціації, які поєднують революційні та реформаторські засоби для удосконалення суспільства, з превалюванням у сучасному світі соціальної диференціації реформаторського типу [111, с. 322].

Отже, у найпростішому розумінні діалектичний метод може розумітися як єдність і боротьба протилежностей. Зазвичай, всебічний аналіз різних

точок зору зводиться до зіткнення двох протилежних істотних позицій – тези та антитези. Формально діалектичний метод може бути представлений структурою: «теза → антитеза → аналіз → синтез». Таким чином, вихід до нових знань у діалектиці виявляється у віртуальному зіткненні тези і антитези – протилежних явищ, наукових позицій чи груп наукових поглядів [112, с. 62].

Пояснюючи діалектичний метод у контексті права, можливий сценарій, коли протиставляються альтернативні позиції щодо юридичного явища. Важливо враховувати, що діалектика не обмежується формальними принципами, але є системою моментів живого руху мислення, які включають початок, поступальність і кінцевий результат [113, с. 20].

У розумінні деяких дослідників, діалектика не просто існує поряд із іншими методами, вона або не існує взагалі, або всі інші методи автоматично стають альтернативами діалектики [114]. Можна також зазначити, що матеріалістична діалектика формує власні категорії, в межах яких відбувається рух думки, і її значущість полягає в побудові і розвитку наукової теорії [113, с. 24-25].

Отже, діалектика як метод не обмежується жодним із спеціальних методів чи їх сумою, але містить їх як окремі моменти, особливо через основні категорії, які її характеризують. Серед них: «сутність – явище», «причина – наслідок», «необхідність – випадковість», «можливість – дійсність», «одиничне – загальне», «форма – зміст», «частина – ціле» тощо.

Особливої уваги пізнавальному потенціалу категорій діалектики в своїх дослідженнях присвятив Р. Шевчук. Вчений звернув увагу, що «вони є універсальними логічними формами мислення, в яких відображені ті загальні властивості, відношення і зв'язки, які існують в об'єктивній реальності. Без понять і категорій, констатує філософ, пізнання дійсності було б неможливим. Категорії діалектики, навіть взяті окремо від процедурної основи діалектичного методу, виступаючи вузловими пунктами «генетично»

пов'язаних філософських систем, є аксіоматичними підвалинами будь-якого справді наукового світогляду, та мають слугувати теоретичним фундаментом і понятійним каркасом методологічної свідомості сучасного дослідника, у тому числі й дослідника-правознавця» [116, с. 26].

Значення діалектичного методу в рамках нашого дослідження полягає в тому, що він дозволив висвітлити основні закономірності та суперечності у становленні та розвитку інституту гарантій адвокатської діяльності. Крім того, саме діалектика завдяки своїм двом протилежностям (догматизм та скептицизм), сприяла критичній оцінці власних висновків та пропозицій з урахуванням та приділенням належної уваги вже існуючим з питань гарантій адвокатської діяльності.

Окремої уваги заслуговують такі парні методи як аналіз та синтез. Під аналізом у найбільш загальному сенсі розуміють процес розумового або фактичного розкладання цілого на складові частини. Натомість, синтез передбачає поєднання різних елементів, сторін предмета в єдине ціле. Ці два методи є взаємопов'язаними, адже аналіз не дає остаточної можливості зрозуміти: 1) як дана основа проявляється в конкретному різноманітті компонентів і відносин цілого; 2) як ці елементи, зв'язані зі своєю основою; 3) як реалізують, втілюють в собі тенденцію його руху. Поставлені питання можливо вирішити тільки за допомогою синтезу, який виступає, як предметне або уявне об'єднання частин, компонентів, виокремлених в процесі аналізу в єдину цілісну систему [117, с. 26].

Зазначимо, що науковцям-початківцям, як правило, рекомендується наступний алгоритм аналізу: 1) поділити об'єкт, що досліджується, або явище на частини та виявити зв'язки між частинами; 2) виявити ознаки, властивості об'єкту; 2) виявити схожість і відмінність цих ознак; 3) розташувати об'єкти в послідовності спадання або зростання цих ознак (розташування можливе як поодиночі, так і за декількома ознаками); 4) співвіднести загальне із приватним, одиничним, особливим. Цей алгоритм у

певному сенсі схожий із алгоритмом для порівняння. Це пояснюється тим, що аналіз і порівняння тісно пов'язані [104, с. 24].

Підсумовуючи висвітлення суті цих методів, звернемо увагу на точку зору Г. Кривчик, який зазначає, що «вони є сутнісними, адже впливають із самого визначення науки, яка, за великим рахунком, передбачає два взаємопов'язаних процеси: вивчення наявного та творення нового» [118, с. 57].

В рамках нашого дисертаційного дослідження цю групу методів було використано під час дослідження проблеми реалізації гарантій адвокатської діяльності та їх загальних тенденцій та закономірностей.

Ще однією парною групою методів є індукція та дедукція. Так, індукція «це спосіб міркування від більш приватних суджень до більш загального судження, установлення загальних правил і законів на підставі вивчення окремих фактів й явищ. Вона починається з нагромадження знань про якнайбільше число в дечому однорідних предметів й явищ. Узагальнюючи подібні факти, людина робить твердження про приналежності даної ознаки всім предметам, що входять у даний клас... Дедукція – це спосіб міркування від загального судження до приватного судження, пізнання окремих фактів й явищ на підставі знання загальних законів і правил... Різниця між індукцією й дедукцією в протилежній спрямованості ходу думки. Узагальнюючи емпіричний матеріал, що накоплено, індукція підготовляє ґрунт для висування припущень про причину досліджуваних явищ, а дедукція, теоретично обґрунтовуючи отримані індуктивним шляхом висновки, зменшує їхній гіпотетичний характер і перетворює в достовірне знання» [104, с. 26-27].

Під час написання дисертаційної роботи метод індукції був використаний під час дослідження окремих міжнародно-правових стандартів реалізації гарантій адвокатської діяльності як однією з складових міжнародного масиву правових актів, що регулюють адвокатську діяльність.

У свою чергу, метод дедукції дозволив дослідити вплив міжнародних стандартів як певних орієнтирів на національне законодавство.

Вважаємо за доцільне приділити увагу також історичному (хронологічному) методу пізнання. Загалом, історичний метод це загальнонауковий метод, спрямований на вивчення об'єкта через призму його історії, включаючи структурні та функціональні аспекти виникнення та розвитку цього об'єкта. Цей метод дозволяє проводити всебічне дослідження явищ та подій, розглядаючи їх в хронологічній послідовності з метою виявлення внутрішніх зв'язків і закономірностей розвитку [119].

Погоджуємося із тезою, що цей метод відіграє важливу роль у пізнанні держави і права, адже поза історичним контекстом, що пов'язує процеси та явища сучасності з тими процесами й явищами, які їм передували, та тими, що виникнуть в перспективі, неможливо пізнати сучасність. Використання історичного методу надає можливість слідкувати за логікою змін у розвитку держави та права, вивчати еволюцію правового регулювання і розкривати вплив факторів, що визначають виникнення конкретних форм (джерел) права та інше.

Цей метод використовувався нами під час висвітлення становлення та розвитку інституту гарантій адвокатської діяльності.

Зауважимо, що разом із історичним методом доволі часто застосовується логічний методи. Вони розглядаються у взаємодії оскільки відбивають єдність процесу людського пізнання у часі і просторі. Це обумовлюється тим, що об'єктивна реальність може вивчатись суб'єктом тільки синхронно або діахронно, тобто у просторовому і часовому вимірах. Отже, логічний метод розкриває рух і зміни об'єкту переважно у просторі, а історичний – у часі.

Зауважимо, що історичний і логічний методи дають найкращі результати саме у соціальних і гуманітарних науках, пов'язаних з вивченням людської діяльності. Вони зобов'язують дослідника підходити з

відповідальністю до таких категорій як час та простір, що є визначальними при спробах пояснення і розуміння будь-яких явищ минулого [120, с. 69].

Герменевтичний метод, використовуваний для тлумачення норм права, є ефективним інструментом у вирішенні проблеми подвійного сенсу. Герменевтика, окрім розшифровки буквального значення тексту за допомогою лінгвістичного аналізу, дозволяє розкрити глибинний зміст правового контексту. Герменевтичний аналіз тексту охоплює низку обов'язкових процедур, серед них виокремлюють: *subtilitas intelligendi* (розуміння), *subtilitas explicandi* (тлумачення) і *subtilitas applicandi* (застосування) [121, с. 155, 156].

Герменевтичний метод пізнання використовувався нами, до прикладу, під час дослідження положень Конституції України, Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» у частині щодо закріплення гарантій адвокатської діяльності.

Щодо наступного методу – порівняльно-правового методу, то він належить до спеціальних методів юридичної науки. Зазначимо, що під порівняльно-правовим методом розуміють «зіставлення державно-правових явищ за конкретними подібними властивостями, в результаті якого виявляють спільне та відмінне між цими явищами». Цей метод має науковий характер у тому випадку, коли порівнюють не випадковості, а закономірні або типові факти державно-правової дійсності, що мають достатній ступінь достовірності. Отже, шляхом порівняння державно-правових явищ за єдиними критеріями (за часом, суб'єктами, обсягом та інше) виявляються їх загальні та особливі ознаки [122, с. 25].

Основним логічним прийомом у межах цього методу є порівняння. Даний метод дозволяє виявити схожість та відмінність між різними явищами конституційно-правової сфери, розкрити їх взаємозв'язки, а також встановити загальні та особливі риси їхнього розвитку. Порівняння сприяє визначенню закономірностей шляхом порівняння об'єктів в різні періоди

часу, а також порівняння їх властивостей у минулому з аналогічними властивостями в сучасному стані для виявлення змін чи тенденцій розвитку. Шляхом виокремлення загальних рис можна класифікувати об'єкти і використовувати історико-типологічний метод [123, с. 157].

Зауважимо, що до порівняння як методу пізнання висуваються певні вимоги, а саме:

- 1) мають порівнюватися лише такі об'єкти і явища, між якими може існувати певна об'єктивна спільність;
- 2) порівняння повинне здійснюватися за найбільш важливими, істотними ознаками [104, с. 17].

В більшості випадків порівняльно-правове дослідження має такі стадії:

- 1) вибір правових систем або сімей, у межах яких здійснюватиметься порівняння тих чи інших правових явищ;
- 2) розробка прийнятного термінологічного апарату;
- 3) встановлення загальних закономірностей розвитку та функціонування правових явищ шляхом їх співставлення у різних правових системах;
- 4) критична оцінка отриманих результатів.

Результати порівняльно-правового дослідження можуть приймати як очевидний характер, так і мати альтернативний або вигляд наукового припущення. Отже, важливо, щоб отримані результати були належним чином перевірені на їхню достовірність. При цьому оцінка має бути науково об'єктивною та не повинна ставати заполітизованою чи заідеологізованою [125, с. 8].

В рамках нашого дисертаційного дослідження цей метод використовувався під час висвітлення зарубіжного досвіду реалізації гарантій адвокатської діяльності.

Не менш важливу роль в рамках нашого дослідження відіграє метод абстрагування, або метод сходження від конкретного до абстрактного (від

емпіричного до теоретичного). Цей метод включає три способи застосування, а саме:

1) абстрагування з допомогою відволікання полягає в розгляді окремих рис або властивостей об'єкту без зв'язку з іншими і з об'єктом в цілому;

2) абстрагування з допомогою ототожнення передбачає вивчення об'єкту на підставі обмеженого набору його ознак, що є певним спрощенням і огрубленням об'єкту;

3) абстрагування з допомогою ідеалізації має на меті розумове конструювання ідеальних об'єктів з наперед заданими властивостями для того, щоб краще зрозуміти сутність його зв'язку з іншими об'єктами [120, с. 69].

Цей метод використовувався під час дослідження гарантій адвокатської діяльності як взаємопов'язаних умов діяльності адвоката, які посилюють дію один одного.

Зауважимо, що під час написання дисертації було здійснено соціологічне опитування шляхом анкетування – письмового опитування за допомоги анкети. Звернімо увагу, що основою будь-якої анкети є запитання, які повинні перетворювати цілі дослідження на конкретний набір питань. Відповіді на ці запитання мають забезпечити дані для перевірки сформульованих гіпотез. Також важливо, щоб запитання стимулювали респондентів надавати необхідну інформацію, якою вони володіють. Основні труднощі у використанні цього методу дослідження полягають у правильному формулюванні запитань, визначенні їхнього змісту, структури, формату та можливих наслідках. Запитання в анкеті можуть бути закритими, напівзакритими та відкритими. У випадку закритих запитань респондентові пропонується обрати один варіант відповіді із заданого набору, який найбільше відповідає його думкам або ставленню [127, с. 70].

Зауважимо, що особливості анкетування виходять як із специфіки опитування загалом, так і того, що це кількісний метод пізнання. Перша

відмінність цього методу полягає у кількості опитуваних. Дослідник опитує певну кількість осіб та, лише узагальнивши одержану інформацію, робить висновки. Друга відмінність полягає у достовірності та об'єктивності одержаної інформації. Отримання саме такої інформації можливе виключно у випадку дотримання науково-методичних вимог до цього методу, адже варто пам'ятати, що інформація одержується на основі суб'єктивних думок респондентів. Лише після узагальнення із відповідями інших респондентів, дослідник може отримати об'єктивні емпіричні дані [128, с. 16, 17].

Перевагами анкетування є:

незалежність відповідей респондента від особи, що проводить анкетування, її світосприйняття, ціннісних орієнтацій та т.і;

достатність часу в респондента для обмірковування запитання та вибору відповіді;

попередня продуманість та виваженість запитань, які наведені в анкеті (за умови її якісної підготовки);

достатньо широкий спектр питань, необмеженість у часі як, наприклад, при інтерв'юванні;

можливість стандартизації процедури отримання даних та їх наступної обробки, що дає змогу використовувати цю інформацію для вироблення управлінських рішень та формулювання виважених висновків (за умови дотримання всіх правил формування вибірки респондентів, проведення процедури анкетування та якості самої анкети як інструмента).

За допомоги методу анкетування нами було опитано 50 адвокатів щодо сучасних проблем реалізації гарантій адвокатської діяльності (Див. Додаток Б).

У роботі також був використаний формально-логічний (формально-юридичний) метод, що в правознавстві базується на вивченні форми права. Цей метод часто застосовується при формулюванні юридичних категорій, коли окремі ознаки об'єднуються в загальні формулювання, визначаючи

поняття юридичного явища. Формально-логічний метод передбачає застосування норми права без суб'єктивізму та зайвого «людського фактору», що сприяє розумінню логіки побудови норми права. Цей метод також широко використовується при створенні класифікацій у науці. Оскільки будь-яке наукове дослідження базується на фактах, і їх так багато, що без їх аналізу, класифікації і, головне, узагальнення, неможливо не лише визначити тенденції розвитку явищ і процесів реального життя, але навіть розібратися в них. Класифікація у науці дозволяє виявити особливості окремих правових явищ, їхню природу і характеристичні риси. Таким чином, класифікація є необхідною стадією побудови системи у правовому дослідженні [129, с. 63].

В рамках нашого дослідження формально-логічний метод використовувався під час вироблення власних дефініцій таких понять як: «організаційно-правові засади реалізації гарантій адвокатської діяльності», «міжнародні стандарти реалізації гарантій адвокатської діяльності».

Не можна залишити також поза увагу статистичний метод. Зазначимо, що в сучасних умовах термін «статистика» має три значення:

- 1) цілеспрямована практична діяльність по планомірному та систематичному збиранню, обробці, опрацюванню та поширенню даних про суспільні явища та процеси;
- 2) чисельні дані, які всебічно характеризують різні аспекти розвитку суспільства;
- 3) суспільна наука, і, відповідно, фахова навчальна дисципліна.

Зауважимо, що методи статистичних досліджень є доволі різноплановими, вони є різноманітним комплексом прийомів і засобів, спрямованих на збір, обробку та аналіз інформації. До основних методів належать статистики: метод масових спостережень (закону великих чисел); метод групувань; метод узагальнюючих показників; метод якісного аналізу.

Підкреслимо, що будь-яке статистичне дослідження проходить певні етапи, а саме:

збір первинного статистичного матеріалу, реєстрація фактів чи опитування респондентів (метод статистичного спостереження);

первинна обробка, систематизація та групування отриманих на першому етапі даних (від характеристик окремих елементів переходять до узагальнюючих показників у формі абсолютних, відносних чи середніх величин;

аналіз отриманих під час попередніх етапів матеріалів для одержання обґрунтованих висновків про стан явищ, що досліджуються, та закономірностей їх розвитку [130, с. 6].

В рамках дисертаційного дослідження методи статистичних досліджень використовувались під час аналізу випадків порушення прав адвокатів та гарантій адвокатської діяльності в Україні у різні роки.

В рамках дисертаційного дослідження статистичний метод використовувався, до прикладу, для висвітлення кількості випадків порушення гарантій адвокатської діяльності у різні роки.

В роботі також використовувався метод прогнозування – це сукупність прийомів та засобів мислення, що дозволяють, базуючись на аналізі минулих тенденцій та закономірностей розвитку об'єкта, робити висновки про його майбутній розвиток за певних умов [131]. В основі будь-якого методу прогнозування лежить ідея екстраполяції, яка передбачає розширення дії закономірностей і зв'язків, що діють у вивченому періоді, за його межі. Це може включати аналіз передісторії розвитку, виявлення загальних та стійких закономірностей, урахування сприятливих тенденцій, врахування нових явищ та перенесення отриманих висновків на прогнозований період [132].

Звернемо увагу, що метод прогнозування використовувався нами в роботі під час вирішення можливості щодо запозичення зарубіжного досвіду

з забезпечення прав адвокатів та посилення гарантій адвокатської діяльності до національної правової системи.

Завершуючи огляд методів, що використовувалися в рамках роботи, звернемо деяку увагу на понятійно-категоріальний апарат дослідження.

Як зазначає О. Баїк, кожній науці властивий свій понятійний апарат (апарат – це система знань (категорії, методи, засоби тощо) певної науки), особливі, специфічні категорії, які є концентрованим виразом загальних, найістотніших закономірностей, взаємозв'язків, ознак та якостей діалектичного руху як матеріальних, так і духовних зв'язків у тій сфері дійсності, яку вивчає ця наука [133, с. 44].

У свою чергу, Н. Крестовська та Л. Матвеева вважають, що «понятійно-категоріальний апарат юриспруденції є системою мовних знаків (слів та словосполучень), за допомогою яких здійснюється опис та дослідження державно-правових явищ». Погоджуємося з точкою зору щодо того, що «понятійно-категоріальний апарат юридичної науки є складним та різноманітним, адже багатозначним є предмет її віддзеркалення – держава й право, а також явища, що пов'язані з ними. Головною, істотною ознакою, яка визначає їхні характерні риси є нерозривний зв'язок юридичних понять з державою й правом» [134, с. 18].

Водночас О. Скакун, досліджуючи понятійно-категоріальний апарат теорії права і держави, визначає його як «систему погоджених і взаємозалежних понять та категорій, які позначені словами й словосполученнями та є необхідними для теоретичного пізнання праводержавних явищ та процесів» [102, с. 21].

Можна зустріти також точку зору відповідно до якої понятійно-категоріальний апарат – це «сукупність понять, категорій та термінів, що дозволяють в узагальненій формі відобразити явища певної сфери знання, а також зв'язки між ними шляхом фіксації суттєвих ознак та закономірностей. У міру уточнення теоретичних уявлень, поняття набувають семантичної

визначеності і в подальшому закріплюються в термінах (найбільш жорстких формах, обумовлених розвиненою теорією), упорядкованих у вигляді терміносистеми» [135].

Особисто нам імпонує точка зору відповідно до якої понятійно-категоріальний апарат теорії права і держави – це «система погоджених та взаємозалежних понять і категорій (позначених словами і словосполученнями), необхідних для теоретичного пізнання праводержавних явищ і процесів» [102].

Звернемо увагу, що особливого значення понятійно-категоріальний апарат набуває в якості засобу фіксації за допомогою термінів тих правових явищ, процесів, які складають правову матерію. Відмічено, що у правових поняттях та категоріях знаходять своє відображення істотні риси, реальні структури, закономірні зв'язки соціальних фактів і реальностей, де функція правових понять та категорій полягає у відображенні правової дійсності, забезпеченні розуміння сутності правових явищ. Тобто завдяки понятійно-категоріальному апарату можна переносити структуру права чи його складових із соціального буття у площину текстових форм, з яким вже набагато простіше працювати, вивчаючи мовні моделі-описи складних соціальних явищ чи процесів, які отримали своє правове опосередкування. З цього приводу вказано, що термінологічна система – знакова модель певної теорії спеціальної галузі знань або діяльності, елементами якої служать лексичні одиниці (слова і словосполучення) [136, с. 108].

Визнаючи безумовну значущість понятійно-категоріального апарату, зазначимо, що під час проведення нашого дисертаційного дослідження використовувались поняття закріплені у Законі України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», а саме:

«адвокатура України – недержавний самоврядний інститут, що забезпечує здійснення захисту, представництва та надання інших видів правової допомоги на професійній основі, а також самостійно вирішує

питання організації і діяльності адвокатури в порядку, встановленому цим Законом»;

«адвокат – фізична особа, яка здійснює адвокатську діяльність на підставах та в порядку, що передбачені цим Законом»;

«адвокатська діяльність – незалежна професійна діяльність адвоката щодо здійснення захисту, представництва та надання інших видів правничої допомоги клієнту» [137].

Крім того, використовувались поняття закріпленні у Положенні про комітет захисту прав адвокатів та гарантій адвокатської діяльності НААУ, а саме:

«професійні права адвоката – права адвоката, зазначені у Законі України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», а саме ст. 20 «Професійні права адвоката»; права, які надаються процесуальними кодексами України, та законами України захиснику, представнику, особі яка надає правову допомогу» [138].

Підсумовуючи висвітлення методологічної бази дослідження можна констатувати, що досягнення мети та завдань цієї дисертаційної роботи потребувало комплексного використання всіх складових методології. Лише у своїй сукупності її елементи дозволили забезпечити об'єктивність, всебічність висвітлення матеріалу та обґрунтованість зроблених висновків та пропозицій.

РОЗДІЛ 2. ЗАГАЛЬНІ ЗАСАДИ РЕАЛІЗАЦІЇ ГАРАНТІЙ АДВОКАТСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

2.1 Поняття та зміст організаційно-правових засад реалізації гарантій адвокатської діяльності

Конституція проголосила Україну демократичною, правовою, соціальною державою. Зміст правової держави розкривається в ст. 3 Конституції: «Людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Права і свободи людини і їхні гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави».

М.Стефанчук цілком справедливо вказує, що «Для забезпечення та гарантування реального правового захисту держава повинна створити низку правозахисних інститутів, найважливішими з яких є інститути системи правосуддя. Водночас конституційні положення, що визначають інституційні складові правосуддя, дають підстави стверджувати, що ефективність здійснення судами своєї правозахисної діяльності зумовлена, зокрема, дієвістю суміжних правових інститутів, які сприяють здійсненню правосуддя, а саме адвокатів та прокурорів» [139]. «Адвокатура є важливою інституцією системи правосуддя в Україні, адвокатура наділена повноваженнями у сфері формування органів управління судами та прокуратурою, а отже, уповноважена брати участь у процесах формування професійного складу державних службовців цієї системи» [140]. В Основному Законі також визначено, що для надання професійної правничої допомоги в Україні діє адвокатура, а також встановлюється, що незалежність адвокатури гарантується [141].

Слід підтримати позицію Н. Бакаянкової, що «місце адвокатури в громадянському суспільстві, її відносини з державою, правовий статус адвоката, сутність та гарантії здійснення адвокатської діяльності, адвокатська етика та інші питання мають високе суспільне значення, стосуються не лише адвокатів, а кожного, хто звернувся за правовою допомогою, суспільства загалом» [5, с. 59].

Одним з перших законодавчих актів незалежної України став Закон «Про адвокатуру», прийнятий Верховною Радою 19 грудня 1992 р. (на теперішній час втратив чинність), в якому було врегульовано основні питання організації і функціонування адвокатури. Цей закон містив ст. 10, яка надавала загальні відомості щодо гарантій адвокатської діяльності. До прикладу, передбачалося, що професійні права, честь і гідність адвоката охороняються законом. Заборонялось будь-яке втручання в адвокатську діяльність, вимагання від адвоката, його помічника, посадових осіб і технічних працівників адвокатських об'єднань відомостей, що становлять адвокатську таємницю (з цих питань вони не могли бути допитані як свідки) тощо [142].

Як відомо, характерною особливістю правового статусу адвоката є забезпеченість реального здійснення широкого кола наданих йому професійних прав, закріплених в нормах чинного законодавства. Отже, можна стверджувати, що фактичне забезпечення реалізації прав адвоката з надання професійної правничої допомоги досягається, насамперед, створенням необхідних умов у країні, доповнених спеціальними юридичними засобами, особливе місце серед яких займають гарантії діяльності адвокатів.

Термін «гарантія» (фр. Garantie, от garantir — забезпечувати; англ. Guarantee) означає «забезпечення, запорука». Гарантувати — означає «забезпечувати, ручатися, встановлювати гарантії». Крім того, термін «гарантія» застосовується для позначення засобів, за допомогою яких

здійснюється забезпечення. Називають гарантіями також умови, необхідні для реалізації тих чи інших прав [143, с.34].

У широкому розумінні поняттям гарантії охоплюється вся сукупність об'єктивних і суб'єктивних чинників, що спрямовані на реалізацію прав і свобод громадян, на усунення можливих причин і перешкод їх неповного або неналежного здійснення і захист прав від фактів порушень, що є, на жаль, непоодинокими в наші дні. Ці чинники дуже різноманітні. Стосовно процесу реалізації прав і свобод, то вони виступають як умови, засоби, способи, прийоми та методи правильного його здійснення [143, с. 34].

Гарантії адвокатської діяльності України виражаються, насамперед, у нормах чинного законодавства, що конкретизують механізм захисту професійних прав адвокатів. Однак далеко не всі правові норми є правовими гарантіями адвокатської діяльності, а лише ті з них, що містять визначені умови та засоби, за допомогою яких досягається безперешкодне користування адвокатом професійними правами й виконання обов'язків при наданні правничої допомоги.

Зокрема, в Законі від 5 липня 2012 р. міститься стаття 23 «Гарантії адвокатської діяльності», в якій встановлюється, що «професійні права, честь і гідність адвоката гарантуються та охороняються Конституцією України, цим Законом та іншими законами». Серед гарантій адвокатської діяльності законодавець виокремив:

«1) заборону будь-яких втручань і перешкод здійсненню адвокатської діяльності;

2) заборону вимагати від адвоката, його помічника, стажиста, особи, яка перебуває у трудових відносинах з адвокатом, адвокатським бюро, адвокатським об'єднанням, а також від особи, стосовно якої припинено або зупинено право на заняття адвокатською діяльністю, надання відомостей, що є адвокатською таємницею (з цих питань зазначені особи не можуть бути допитані, крім випадків, якщо особа, яка довірила відповідні відомості,

звільнила цих осіб від обов'язку зберігати таємницю в порядку, передбаченому законом);

3) проведення стосовно адвоката оперативно-розшукових заходів чи слідчих дій, що можуть проводитися виключно з дозволу суду, на підставі судового рішення, ухваленого за клопотанням Генерального прокурора, його заступників, прокурора Автономної Республіки Крим, області, міста Києва та міста Севастополя;

4) заборону проведення огляду, розголошення, витребування чи вилучення документів, пов'язаних із здійсненням адвокатської діяльності;

5) гарантування адвокату рівності прав з іншими учасниками провадження, дотримання засад змагальності і свободи в наданні доказів та доведенні їх переконливості;

6) охорона з боку держави життя, здоров'я, честі і гідності адвоката та членів його сім'ї, їх майна (посягання на них тягнуть відповідальність, передбачену законом);

7) гарантування адвокату права на забезпечення безпеки під час участі у кримінальному судочинстві в порядку, встановленому законом;

8) заборону залучати адвоката до конфіденційного співробітництва під час проведення оперативно-розшукових заходів чи слідчих дій, якщо таке співробітництво буде пов'язане або може призвести до розкриття адвокатської таємниці;

9) заборону втручання у приватне спілкування адвоката з клієнтом;

10) заборону внесення подання слідчим, прокурором, а також винесення окремої ухвали (постанови) суду щодо правової позиції адвоката у справі» [137].

Можна погодитися, що з системного аналізу норм Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» вбачається, що гарантії за їх юридичним призначенням можна розподілити на певні групи, а саме:

- 1) загальні гарантії, які передбачені в пунктах 1, 6, 9, 11, 16 ч. 1 ст. 23 Закону;
- 2) гарантії дотримання адвокатської таємниці, що містяться в пунктах 2, 4, 8 ч. 1 ст. 23 Закону;
- 3) особливий порядок притягнення адвоката до відповідальності, закріплений в пунктах 13, 14, 15, 17 ч. 1 ст. 23 Закону;
- 4) процесуальні гарантії, відображені в пунктах 3, 5, 7, 10, 12, 13 ч. 1 ст. 23 Закону;
- 5) особливості проведення окремих слідчих дій та заходів забезпечення кримінального провадження стосовно адвоката, зафіксовані в пунктах 1, 2, 3 ч. 2 ст. 23 Закону [54].

Крім того, вважаємо, що ці гарантії можуть бути класифіковані:

I. за суб'єктом, на якого розповсюджується дія гарантії, на ті, що стосуються: 1) адвоката; 2) членів сім'ї адвоката; 3) помічника адвоката; 4) стажиста адвоката; 5) особу, яка перебуває у трудових відносинах з адвокатом, адвокатським бюро, адвокатським об'єднанням; 6) особу, стосовно якої припинено або зупинено право на заняття адвокатською діяльністю;

II. за об'єктом дії гарантії на ті, що стосуються: 1) життя та здоров'я адвоката, членів сім'ї адвоката; 2) майна адвоката або членів його сім'ї; 3) честі, гідності та репутації адвоката; 4) професійних прав та професійних інтересів адвоката.

Крім того, видається логічним, що гарантії адвокатської діяльності, що стосуються життя та здоров'я, майна, честі та гідності мають поширюватися на помічника адвоката, стажиста адвоката, особи, яка перебуває у трудових відносинах з адвокатом, адвокатським бюро, адвокатським об'єднанням. На нашу думку, це обумовлюється тим, що ці особи вчиняють певні дії за дорученням адвоката, а, отже, вони так само можуть постраждати, виконуючи свої обов'язки, які випливають з правовідносин з адвокатом.

Логічно розвиваючи висловлену позицію, закономірним має бути і внесення відповідних кореспондуючих змін в такому разі і до Кримінального кодексу України, а саме до статей 398-400 КК України, якими встановлюється відповідальність за погрозу або насильство щодо захисника чи представника особи (ст. 398), умисне знищення або пошкодження майна захисника чи представника особи (ст. 399), посягання на життя захисника чи представника особи у зв'язку з діяльністю, пов'язаною з наданням правової допомоги (ст. 400). Поширення диспозицій вказаних статей КК України захистом виключно захисника чи представника, на наш погляд, є необґрунтованим та безумовно в сучасних умовах має обмежений характер, особливо зважаючи на назву розділу XVIII КК України «Кримінальні правопорушення проти правосуддя», в якому вказані статті розміщені. Отже, до назв та диспозицій вказаних статей повинні бути внесені зміни, відповідно до яких повинна передбачатися кримінальна відповідальність за погрозу або насильство щодо, умисне знищення або пошкодження майна, посягання на життя не лише захисника чи представника особи у зв'язку з діяльністю, пов'язаною з наданням правничої допомоги, а й помічника адвоката, його стажиста чи особи, яка перебуває з адвокатом у трудових відносинах – з приводу виконання вказаними суб'єктами доручень адвоката, пов'язаних з наданням правничої допомоги. Принагідно також варто запропонувати кореспондуючі зміни до ст. 398-400 КК України та замінити в назві та диспозиції словосполучення «правова допомога» та «правнича допомога». Це виглядає тим більш логічно, оскільки у статті 400-1 КК України «Представництво в суді без повноважень», яка була додана у 2017 році, використано вже словосполучення «правнича допомога».

Як зауважує Н. Бакаянова, «законодавчі положення здебільшого стосуються запобігання необґрунтованому притягненню адвокатів до кримінальної відповідальності, конфіденційності співпраці адвоката з клієнтами тощо. Однак практика свідчить, що одного лише переліку

декларативних гарантій, визначених законодавством, недостатньо. Важливість функціонального навантаження адвокатів зумовлює необхідність створення механізму захисту їх професійних прав. З урахуванням завдань адвокатури, сутності адвокатської діяльності захист прав адвокатів має здійснюватися у спосіб, який би відповідав принципу незалежності адвокатури й адвокатів» [5, с. 296].

Зазначимо, що в юридичній літературі щодо поняття «гарантії адвокатської діяльності» відсутній єдиний підхід до визначення. Так, можна зустріти точку зору, що це «правові засоби, які закріплені в нормах права і мають предметом свого впливу права та обов'язки адвоката, забезпечують їх реалізацію, захист і відновлення в разі порушення», або «спеціальні, законодавчо закріплені засоби, які забезпечують належне, безперешкодне здійснення професійної діяльності адвоката». Імпонує також точка зору О. Заборовського відповідно до якої під гарантіями адвокатської діяльності слід розуміти один із елементів правового статусу адвоката, який являє собою сукупність умов, способів та засобів передбачених законодавством про адвокатуру, що спрямовані на забезпечення належної реалізації всіх інших елементів такого статусу, з метою створення відповідних умов надання професійної правничої допомоги [145, с. 145].

У свою чергу, Н. Бедюк пропонує визначення поняття «правові гарантії адвокатської діяльності» як «встановлені нормами закону засоби та умови, які спрямовані на забезпечення можливості здійснення та реалізації адвокатом його професійних повноважень з метою надання ефективної правової допомоги своєму клієнту» [62, с. 160]. Крім того, можна знайти підхід відповідно до якого гарантії адвокатської діяльності визначаються як «елемент правового статусу, яким наділений адвокат як учасник системи органів відправлення правосуддя, що представляє собою встановлені або санкціоновані державою на рівні закону способи та умови провадження адвокатської діяльності, які забезпечують повноцінну реалізацію

професійних та соціальних завдань інституту адвокатури, гарантують її автономію від органів державної влади, органів місцевого самоврядування та їх посадових осіб» [66, с. 212].

Задля кращого розуміння сутності правових гарантій, вважаємо за потрібне приділити увагу їх ознакам. У тлумачному словнику термін «ознака» визначається як «риса, властивість, особливість кого, чого-небудь; предмет, зображення, що є знаком, символом, емблемою чого-небудь...», якими виражається воля, наказ, бажання, попередження чого-небудь про щось [19].

Отже, можемо виділити наступні ознаки правових гарантій адвокатської діяльності:

- політична значущість. Процесуальні гарантії діяльності адвоката являють собою не лише юридичне, а й політичне явище; вони слугують показником рівня законності й дотримання прав людини, свого роду індикатором, за яким можна визначати рівень демократії в країні;
- загальний (а не локальний) характер. Питання про існування гарантій має вирішуватись безвідносно до конкретних обставин конкретної справи, незалежно від того, були чи не були допущені якісь порушення прав адвокатів, були чи не були задіяні засоби, покликані забезпечити правовий статус адвоката;
- вираженість у праві. Гарантія має бути закріпленою в одній або низці нормі національного законодавства;
- спрямованість на досягнення одного з таких завдань: а) забезпечення реалізації якогось інтересу; б) захист інтересу від посягань на нього; в) сприяння ліквідації посягань та їх негативних наслідків;
- наявність чітко визначеного предмета і ясно вираженої спрямованості впливу. Інакше кажучи, нема «просто» гарантій, можуть бути лише гарантії певного інтересу. Маючи певний предмет впливу, гарантії не повинні підмінювати одна одну [146, с. 88-89].

У свою чергу, І. Боса пропонує до ознак гарантій адвокатської діяльності віднести:

– «ефективність... прийтиме дієвості гарантій і допоможе уникнути їх декларативності»;

– «універсальний характер, оскільки коло суб'єктів, які відповідно до чинного законодавства зобов'язані або вчинити певну дію або навпаки утриматися від вчинення дії, яка суперечить законодавству та перешкоджає належному виконанню обов'язків адвоката, є невизначеним. У той саме час, і адвокат в ході надання професійної правової допомоги, не повинен виходити за межі наданих гарантій і не втручатись в роботу органів державної влади, суду та слідства»;

– «беззаперечність, тобто світова спільнота визнає гарантії основоположною умовою функціонування інституту адвокатури, як важеля протистояння інтересів особи інтересам держави, про що свідчить наявність міжнародних нормативних актів в цій сфері, які Україна ратифікувала, надавши їм статус джерела права» [66, с. 212-213].

М. Стефанчук також зауважує, що «попри законодавчо зафіксовані засади відносин між державою та адвокатурою, за якими остання є незалежною від органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їх посадових та службових осіб, а держава взяла на себе зобов'язання створювати належні умови для діяльності адвокатури та забезпечувати дотримання гарантій адвокатської діяльності, все ж така незалежність не може бути абсолютною, а повинна бути достатньою для ефективної реалізації закріплених функцій» [147, с. 433].

У цілому підтримуючи наведені ознаки, все ж таки навряд наведений перелік можна вважати вичерпним. Зокрема, видається за доцільне додати й наступні ознаки гарантій адвокатської діяльності, а саме:.

1) спрямованість на правовий захист суб'єкта з особливим правовим статусом - адвоката;

2) ефективність (гарантії діяльності повинні забезпечити адвокату реальне користування наданими законом правами);

3) соціальна обумовленість (гарантії адвокатської діяльності забезпечують реалізацію права на професійну правничу допомогу, належний стан правозахисної сфери);

4) загальновизнаність (закріплюються в міжнародному та національному законодавстві);

5) універсальність (гарантії адвокатської діяльності реалізуються не лише всередині адвокатури, але й мають поширення її на інших суб'єктів правовідносин).

Гарантії адвокатської діяльності є необхідною умовою функціонування цього правозахисного інституту, що прослідковується у численних актах міжнародного характеру та закріплюються і забезпечуються національним законодавством переважної більшості сучасних держав, що дозволяє висловити думку з приводу того, що потреба забезпечення реалізації гарантій адвокатської діяльності набула характеру загальновизнаного міжнародного стандарту функціонування адвокатури визнається та впроваджується на практиці Україною.

Додатково варто також вказати, що гарантії адвокатської діяльності значною мірою обумовлені конкретними історичними умовами, які склалися у державі як результат її становлення та політичним режимом, який на сучасному етапі обраний тією або іншою державою, оскільки насамперед гарантії адвокатської діяльності є необхідною умовою для виконання важливої соціальної місії усієї адвокатури в цілому та можливості ефективного надання професійної правничої допомоги окремими адвокатами. Окрім того, проголошення та практична реалізація гарантій адвокатської діяльності є можливою і в певних історичних умовах, і за умов визнання прав людини і громадянина як найвищої цінності держави та, відповідно, створення адвокатам умов для обстоювання цієї тези. Історія становлення адвокатури має тривалу історію, на окремих етапах якої вона

була поставлена у повну залежність від держави, а гарантії адвокатської діяльності або взагалі не визначалися, або мали суто декларативний характер.

Цікавою також є точка зору, відповідно до якої в науковій літературі виокремлюють предмет правових гарантій адвокатської діяльності, а саме – різноманітні за своєю суттю процесуальні права та обов'язки адвокатів, що визначаються законом; обов'язки державних органів, юридичних і фізичних осіб щодо адвокатської діяльності.

Щодо безпосередньо реалізації гарантій адвокатської діяльності, то, перш за все, варто звернути увагу на зміст поняття «реалізація», яке має латинське походження (*realis*) та означає «втілення» або «втілений». У найбільш загальному сенсі реалізація означає «здійснювати, робити реальним, втілювати що-небудь у життя [19]. Задля кращого розуміння реалізації гарантій адвокатської діяльності звернемо увагу на таку більш загальну категорію як «реалізація норм права». На думку О. Скакун, «реалізація норм права – це втілення розпорядження правових норм у правомірній поведінці суб'єктів права, в їх практичній діяльності. Її можна розглядати як процес і як кінцевий результат» [102]. У свою чергу, як зазначає П. Рабинович, «реалізація правових норм – це здійснення їх приписів у практичних діях (бездіяльності) суб'єктів», «соціальною сутністю реалізації правових норм є задоволення учасниками суспільного життя своїх потреб соціально прийнятими (допустимими) способами, засобами, які змодельовані, "сконструйовані" державою» [148, с. 129].

Зауважимо, що основними ознаками правореалізації або реалізації норм права є те, що вона:

підкріплюється гарантіями з боку держави.

завжди пов'язана винятково з правомірною поведінкою людей, тобто з такою поведінкою, що відповідає правовим розпорядженням.

має свідомо-вольовий характер (від волі і свідомості суб'єкта залежить, буде ним реалізована норма права чи ні).

Видається логічним, що наведені вище ознаки є прийнятними також і для реалізації гарантій адвокатської діяльності [102].

Цікавою є точка зору В. Гвоздія щодо того, гарантії професійної діяльності, вони записані в законі, вони є, але вони лише декларативні, немає в законодавстві механізму їх фактичної реалізації [149]. У зв'язку з цим видається логічним приділення уваги умовам, які необхідні для втілення у життя гарантій адвокатської діяльності».

1. Наявність якісної складової нормативно-правових та інших правових актів. Видається логічним, що ці акти не повинні суперечити один одному відносно визначення кола професійних прав адвокатів та визначення механізму її реалізації. Такими актами, перш за все, є Конституція України, Закон України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», Правила адвокатської етики, рішення РАУ.

Серед Рішень РАУ окремої уваги хотілось би приділити наступним:

«Про затвердження Положення про Комітет захисту прав адвокатів та гарантій адвокатської діяльності» від 27 липня 2013 р. [138];

«Про затвердження Порядку дій з питань забезпечення гарантій адвокатської діяльності, захисту професійних і соціальних прав адвокатів» від 27 липня 2013 р. [150];

«Про затвердження роз'яснення щодо гарантій адвокатської діяльності та окремих умов дисциплінарної відповідальності» від 26 лютого 2016 р. [151];

«Про розгляд листів з питань щодо порушення гарантій адвокатської діяльності, втручання та перешкод у здійсненні адвокатської діяльності та оплати за організаційно-технічне забезпечення розгляду заяви (скарги) на поведінку адвоката, яка може бути підставою для притягнення його до дисциплінарної відповідальності» від 15 листопада 2019 р.) [152] тощо.

2. Наявність механізму забезпечення суворого додержання правових приписів щодо забезпечення гарантій реалізації адвокатської діяльності всіма

державними та недержавними суб'єктами.

Вважаємо, що ключову роль у розробці механізмів додержання правових приписів щодо забезпечення гарантій реалізації адвокатської діяльності належить державі та Комітету з питань захисту прав адвокатів та гарантій адвокатської діяльності НААУ, що є «постійно діючим колегіальним дорадчим органом, утвореним при Національній асоціації адвокатів України». Зауважимо, що метою створення Комітету є «захист професійних та інших прав адвокатів, сприяння забезпеченню гарантій адвокатської діяльності та необхідних умов для ефективного та якісного виконання адвокатами своїх професійних обов'язків» [153]. Задля реалізації своєї мети Комітет має право «вживати відповідно до чинного законодавства України, від імені Ради адвокатів України, заходів щодо усунення державними органами та органами місцевого самоврядування, іншими суб'єктами порушень професійних прав та гарантій адвокатської діяльності; внесення пропозиції щодо усунення виявлених порушень і недоліків та притягнення до відповідальності посадових осіб, винних у допущених порушеннях» [138].

3. Забезпечення принципу невідворотності відповідальності за порушення гарантій адвокатської діяльності, наприклад, за втручання і створення перешкод здійснення адвокатської діяльності, вимагання від адвоката надання відомостей, що є адвокатською таємницею тощо. Зазначимо, що у Кримінальному кодексі України передбачено відповідальність за втручання в діяльність захисника чи представника особи (ст. 397), погрози або насильство щодо захисника чи представника особи (ст. 398), умисне знищення або пошкодження майна захисника чи представника особи (ст. 399), посягання на життя захисника чи представника особи у зв'язку з діяльністю, пов'язаною з наданням правової допомоги (ст. 400) [154].

Крім того, КУпАП у ч. 5 ст. 213-3 передбачає адміністративну відповідальність за неправомірну відмову в наданні інформації, несвоєчасне

або неповне надання інформації, надання інформації, що не відповідає дійсності, у відповідь на адвокатський запит, запит кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури, її палати або члена [155].

Зважаючи на той факт, що право на звернення з адвокатським запитом вважається одним з найбільш дієвих прав адвоката [13], приділимо дещо більше уваги деяким проблемам у підготовці та направленні такого запиту, що можуть негативно вплинути на реалізацію адвокатом цього професійного права.

Так, непоодинокі випадки, коли запит не адресується конкретній фізичній особі. Під цим маємо на увазі відсутність відомостей щодо посади, прізвища, імені, по батькові працівника органу (підприємства, установи, організації), якому адресовано адвокатський запит. Закон України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» дійсно не містить обов'язку адвоката при подачі адвокатського запиту цю інформацію. Проте, видається, що зазначення вищенаведених відомостей є необхідним у випадку відсутності відповіді на адвокатський запит та необхідності притягнення винуватої особи до відповідальності за правопорушення передбачене ст. 213-3 КУпАП. Нагадаємо, що для притягнення особи до адміністративної відповідальності у її діях повинні бути ознаки складу адміністративного правопорушення, а саме: об'єкт, об'єктивна сторона, суб'єкт, суб'єктивна сторона. Таким чином, зазначення прізвища, імені, по батькові працівника органу (підприємства, установи, організації), якому адресовано адвокатський запит, є необхідним при притягненні особи до адміністративної відповідальності.

Вкрай позитивним є той факт, що наразі формується практика відповідно до якої, якщо адвокатський запит адресований юридичній особі (без посилання на її керівника) та на нього не було надано відповідь, у такому разі притягуватиметься до адміністративної відповідальності керівник юридичної особи. Звернемо увагу, що подібна ситуація можлива лише за умови, якщо адвокат все ж таки отримав відповідь (у вигляді відмови у

наданні інформації) за підписом конкретної фізичної особи від імені юридичної.

Не можна не звернути увагу також на той факт, що достатньо поширеними є випадки, коли особа, яка притягується до адміністративної відповідальності, навмисно не з'являється на виклики до ради адвокатів, не надає жодних пояснень по суті правопорушення, не заявляє клопотань чи інших заяв про відкладення розгляду справи, незважаючи на те, що належним чином і в розумні строки сповіщена про суть справи, яка розглядатиметься, а особа, яка готує протокол про адміністративне правопорушення, має докази вручення повідомлень про виклик такої особи до ради адвокатів.

Подібна ситуація суттєво ускладнює можливість притягнення особи до адміністративної відповідальності, адже таке ігнорування викликів для надання пояснень по суті вчиненого правопорушення не дає можливості уповноваженій особі встановити будь-які інші, додаткові відомості про особу (крім тих, які вже є у матеріалах справи та які необхідні для ідентифікації суб'єкта правопорушення), а також відібрати пояснення в особи, забезпечити проставлення такою особою свого підпису на протоколі про адміністративне правопорушення та вручити йому екземпляр протоколу. Крім того, варто пам'ятати, що стягнення за адміністративне правопорушення, передбачене ч. 5 ст. 212-3 КУпАП, може бути накладено судом не пізніше ніж через три місяці з дня скоєння правопорушення.

Зважаючи на актуальність проблеми притягнення до відповідальності за правопорушення передбачене ч. 5 ст. 212-3 КУпАП заслуговує на увагу той факт, що Комітет Верховної Ради України з питань правоохоронної діяльності підготував до розгляду в першому читанні законопроект № 9356 «Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення та Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» щодо удосконалення відповідальності за порушення розгляду

адвокатського запиту», поданий народними депутатами С. Іонушасом, Д. Масловим та іншими народними депутатами.

Законопроектом запропоновано внести до статті 212-3 «Порушення права на інформацію та права на звернення» КУпАП зміни, якими підвищити розміри штрафів за неправомірну відмову в наданні інформації на адвокатський запит та інші порушення його розгляду від 50 до 100 НМДГ (чинна редакція передбачає від 25 до 50 НДМГ) [156].

Підсумовуючи проведені дослідження вважаємо за можливе запропонувати визначення поняття «реалізація гарантій адвокатської діяльності» як сукупність механізмів, які передбачено державою або органами адвокатського самоврядування, що спрямовані на забезпечення належних умов адвокатської діяльності та надання професійної правничої допомоги.

Зважаючи на запропоноване нами визначення, видається логічним обґрунтування положення щодо того, що ця сукупність механізмів передбачена або державою, або органами адвокатського самоврядування. Проблематика ролі органів адвокатського самоврядування буде розглянута нами у підрозділі 3.2. У зв'язку з цим наразі приділимо увагу ролі держави у цьому процесі.

Перш за все звернемо увагу на правові акти, які обґрунтовують нашу тезу:

«Для надання професійної правничої допомоги в Україні діє адвокатура. Незалежність адвокатури гарантується» (ст. 131-2 Конституції України)

«Адвокатура України – недержавний самоврядний інститут, що забезпечує здійснення захисту, представництва та надання інших видів правової допомоги на професійній основі, а також самостійно вирішує питання організації діяльності адвокатури в порядку, встановленому цим Законом.

Держава створює належні умови для діяльності адвокатури та забезпечує дотримання гарантій адвокатської діяльності» (Закон України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність»);

«Адвокат, який надає безоплатну вторинну правничу допомогу, має всі права та гарантії, встановлені Законом України "Про адвокатуру та адвокатську діяльність", іншими законами України» (Закон України «Про безоплатну правову допомогу»).

Видається логічним, що ключовим суб'єктом, в якому уособлюється держава є Верховна Рада України яка є органом законодавчої гілки влади. Погоджуємося, що якщо простежити еволюцію законодавства про адвокатуру майже за півтора століття її існування, можна констатувати ряд великих досягнень. До них слід віднести розширення рівня незалежності адвокатури від судової та виконавчої гілок влади, зміцнення правових гарантій професійної діяльності адвокатів, формування фінансових зобов'язань держави відносно адвокатів, виконуючим «ходіння по справах бідних» [157].

Нагадаємо, що Прийняття закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» стало втіленням зобов'язань України перед Радою Європи, зокрема, в частині створення єдиної професійної організації адвокатів (пункт 11 висновку № 190 (1995) Парламентської Асамблеї Ради Європи щодо вступу України до Ради Європи від 16 вересня 1995 року). Експертизу законопроекту здійснювала Венеційська комісія [158].

Термін «принцип» походить від латинського слова «*prīncipium*», тобто початок, основа. Принцип – це те, що лежить в основі певної теорії науки, внутрішнє переконання людини, основне правило поведінки [159].

У наукових працях поняття «принцип» ототожнюється з «вихідними теоретичними положеннями, основними, керівними засадами (ідеями), закономірністю, сутністю та ін.» [160, с. 40].

Н. Бакаянова визначила принципи «як систему ідей, кожна з яких відображає якесь окреме визначене начало та у сукупності характеризують увесь інститут» [5, с. 111].

У свою чергу, В. Божко, аналізуючи окремі рішення Конституційного Суду України, приходить до висновку, що поняття «принцип» і «засади» є дуже близькими, але не тотожними категоріями. Саме тому і законодавець, і Конституційний Суд України іноді використовують їх у схожому значенні. Однак, ретельний аналіз засвідчує, що термін «засада» є більш ширшим за своїм змістом і охоплює також і ті явища, що окреслює категорія «принцип».

Підсумовуючи наявні підходи до визначення поняття «принцип» та «засади», вважаємо за можливе запропонувати коло організаційно-правових засад реалізації гарантій адвокатської діяльності.

Організаційно-правовими засадами реалізації гарантій адвокатської діяльності визнано:

- 1) законність (базуються на нормах чинного законодавства);
- 2) рівність прав адвокатів (професійні права адвоката закріплені у законодавстві про адвокатуру та є однаковими для всіх адвокатів);
- 3) обов'язковість або імперативність (дотримання гарантій будь-якими особами, неминучість відповідальності у разі недотримання);
- 4) солідарність (визначає забезпечення солідарності між суб'єктами правового захисту професійних прав адвокатів, значення взаємодії між ними (наприклад, заборони допиту адвоката як свідка забезпечується встановленням відповідальності посадової особи, яка провадить дізнання, досудове слідство, судді, а також відповідальності адвоката, який повинен дотримуватись принципів конфіденційності (зберігати адвокатську таємницю), незалежності, дотримання законності і т.п.);
- 5) розподіл компетенції (розподіл компетенції між суб'єктами реалізації гарантій означає диференціацію повноважень у цій сфері (наприклад, особливість дисциплінарного провадження щодо адвоката означає, що лише

дисциплінарні палати мають повноваження щодо притягнення адвокатів до дисциплінарної відповідальності; при проведенні обшуку у адвоката має бути присутній представник ради адвокатів регіону, а не будь-якого іншого органу адвокатського самоврядування).

Підсумовуючи проведені дослідження вважаємо за можливе запропонувати визначення поняття «організаційно-правові засади реалізації гарантій адвокатської діяльності» як сукупність основних ідей, на яких базується дія визначених законодавством механізмів забезпечення належних умов здійснення адвокатської діяльності.

2.2. Міжнародно-правові стандарти реалізації гарантій адвокатської діяльності

Дослідження впливу глобалізації, тобто всесвітньої економічної, політичної та культурної інтеграції та уніфікації [161], набуває все більшої актуальності.

Дудченко В.В. та Пасечник О.В. висловили досить цікаву думку, яку варто підтримати: «Намагання створити уніфіковану систему соціального регулювання засновану на пріоритеті прав і свобод людини, стають рушійною силою формування сучасного світового правопорядку. Всі розуміють те, що є основною цінністю і намагаються створити, адоптувати, гармонізувати, вдосконалити власні системи права у відповідності до певної, глобальної конструкції. Але, зазначені процеси мають враховувати й індивідуальні особливості кожної правової системи, їх правових та інших соціокультурних традицій» [162, с. 11].

«Універсалізація – це також тенденція утворення універсальних понять та застосування схожих підходів до застосування таких понять. Універсалізація права – один з важливих аспектів сучасної глобалізації в сучасному світі. Глобалізація істотно впливає на трансформацію, зміни і

модернізацію нових систем державно-правових інститутів, норм і відносин... В основі виникнення і посилення тенденції універсалізації права лежить об'єктивний процес інтеграції світової економіки, фінансів, засобів зв'язку, засобів масової інформації та інших засобів і сфер життя суспільства, що відбивається на еволюції права в цілому, так і на тенденціях його подальшого розвитку. Універсалізація права проявляється найбільш яскраво в умовах глобалізації. Будь-яка правова система комунікує, розвивається та обмінюється інформацією, що прискорює процес глобалізації» [78, с. 599].

Одним з проявів такого процесу є орієнтування на міжнародні стандарти у тій або іншій сфері життя та діяльності. Сфера надання професійної правничої допомоги не є виключенням. Інститут адвокатури орієнтується на світові стандарти у таких питаннях як розширення переліку видів адвокатської діяльності, розширення кола організаційних форм адвокатської діяльності, удосконалення етичних засад адвокатської діяльності тощо. Цей перелік не є вичерпним, проте в рамках нашого дисертаційного дослідження увага буде приділятися міжнародно-правовим стандартам реалізації гарантій адвокатської діяльності. Обрання цього аспекту теми обумовлювалося багатьма факторами. Серед них, до прикладу:

1) відсутність єдиного підходу до розуміння поняття «міжнародно-правовий стандарт» (це поняття переважно використовуються у сфері прав людини);

2) відсутність міжнародних документів, які були б присвячені виключно різним аспектам реалізації гарантій адвокатської діяльності;

3) появою нових викликів в адвокатській діяльності через запровадження воєнного стану на території України 24 лютого 2022 року;

4) набуття нашою державою статусу кандидата на членство в ЄС.

Перш ніж перейти до безпосереднього висвітлення міжнародно-правових стандартів реалізації гарантій адвокатської діяльності, варто звернути увагу, що першим міжнародним актом, в якому було використано

поняття «стандарт» були Мінімальні стандартні правила поводження з ув'язненими 1955 р. У подальшому ця правова категорія знайшла широкого використання у назвах багатьох документів ООН. До прикладу, у Мінімальних стандартних правилах ООН, що стосуються відправлення правосуддя щодо неповнолітніх, прийнятих у 1985 р., Мінімальних стандартних правилах ООН стосовно заходів, не пов'язаних із тюремним ув'язненням, прийнятих у 1990 р. тощо [163, с. 370].

Загалом, слово «стандарт» походить з англійської мови, під ним розуміють «норму», «зразок», «мірило» [164]; «типовий вид, приклад, який має відповідати, задовольняти що-небудь за своїми ознаками, властивостями; якостями; як щось шаблонне, трафаретне, єдина форма організації, проведення чого-небудь» [165, с. 28]. У свою чергу, поняття «міжнародний стандарт» визначається як «стандарт, прийнятий міжнародною організацією»; міжнародно-правові норми і принципи, що закріплюють стандартизовані правила поведінки суб'єктів міжнародного права у тих чи інших сферах міждержавного співробітництва, що встановлюють певні мінімальні вимоги, дотримуватися яких повинні всі держави [166, с. 92]. Щодо прикметника «правовий» у цьому словосполученні, то він вказує на відношення стандарту до права – системи норм (правил поведінки) і принципів, встановлених або визнаних державою як регулятори суспільних відносин, які формально закріплюють міру свободи, рівності та справедливості відповідно до суспільних, групових та індивідуальних інтересів (волі) населення країни, забезпечуються всіма заходами легального державного впливу аж до примусу [167].

Зауважимо, що в юридичній науковій літературі відсутній єдиний підхід до визначення поняття «міжнародно-правовий стандарт». Можна звернути увагу на думку вчених, які зазначають, що «міжнародні стандарти розглядаються переважно у контексті забезпечення правоохоронними органами прав людини як закріплених у міжнародних актах та інших

міжнародних документах певних еталонів, норм, показників, до дотримання та досягнення яких заохочується або ж зобов'язується держава. Крім цього, стандарти розглядаються і як загальні деонтологічні нормативи, норми і принципи, які дозволяють, зобов'язують, рекомендують і призначені для спеціалістів у галузі права незалежно від державних меж їх професійної діяльності з метою гуманізації суспільних відносин, укріплення законності і правопорядку в кожній державі світу» [163, с. 370].

Не погоджуємося з першою тезою, та вважаємо, що поняття міжнародний стандарт використовується переважно щодо прав людини. Так, «міжнародними стандартами у галузі прав людини є загальновизнані міжнародно-правові норми, які закріплюють на загальнолюдському рівні статус особистості і встановлюють перелік основоположних прав і свобод, обов'язок держав їх дотримуватися, а також межі можливого або припустимого їх обмеження» [168, с. 76].

Слушною видається точка зору О. Наливайко та Н. Братішко, що «міжнародно-правові стандарти є результатом тривалої роботи значної кількості держав із вироблення узгоджених позицій в певній сфері діяльності». Погоджуємося, що «у випадку розробки міжнародно-правового стандарту держави спрямовують свою діяльність на дотримання певних універсальних цінностей. У той саме час, вони беруть на себе відповідальність за виконання своїх зобов'язань в певній галузі суспільного життя перед своїм населенням та міжнародним співтовариством» [169].

Подібну точку зору висловлює О. Київець, який підкреслює, що «сьогодні в міжнародному праві *de facto* створена та успішно функціонує ціла система стандартів, які регламентують різноманітні аспекти міжнародних відносин. Частина з яких належить до пріоритетних сфер регулювання суспільних відносин». Вчений також підкреслює, що «в умовах євроінтеграційних процесів, що відбуваються в державі, для подальшого вдосконалення правової системи України та її входження в європейський

правовий простір особливого значення набувають саме європейські правові стандарти» [170].

Загалом, міжнародно-правові стандарти у праві можуть включати в себе різні аспекти:

1) міжнародні договори та конвенції (країни можуть укладати міжнародні договори, які встановлюють стандарти у різних сферах, таких як права людини, торгівля, боротьба з корупцією тощо);

2) загальноприйняті принципи міжнародного права (основні принципи, які визнаються як загальновизнані в міжнародному співтоваристві, такі як принцип незастосування сили, принцип суверенітету, принцип рівності та інші);

3) Міжнародні декларації та резолюції (міжнародні організації, такі як ООН, можуть ухвалювати декларації та резолюції, які визначають стандарти та рекомендації щодо різних аспектів міжнародних відносин).

Щодо міжнародно-правових стандартів у сфері адвокатури, то потребує на увагу точка зору С. Сафулька, щодо того, що: «...ми не маємо світових стандартів адвокатури, так само, як і не існує світової адвокатури. Є низка прийнятих на досить високому, однак не всесвітньому рівні актів, які можна віднести до тих, що формують ті самі світові стандарти адвокатури, але це не є те, що прийнято всім світом» [171, с. 245].

На сьогодні дотримання міжнародних та європейських стандартів є зобов'язанням України перед ООН, Радою Європи та Європейським Союзом. Адаптація національного законодавства до міжнародного та імплементація міжнародно-юридичних стандартів у внутрішньодержавну практику є способами виконання цих зобов'язань. Такі зобов'язання задекларовані низкою документів.

Міжнародні стандарти організації та діяльності адвокатури – це норми міжнародного права, які встановлюють вимоги до організації адвокатури та

здійснення адвокатської діяльності, що конкретизуються у системах національного законодавства різних держав [10, с. 227].

Грунтовного дослідження проблематика міжнародних стандартів у сфері адвокатури знайшла в працях А. Бірюкової. На думку вченої, міжнародні стандарти організації адвокатури – «це нормативно закріплені, обов’язкові правила поведінки суб’єктів міжнародного публічного права, які визначають загальні (недеталізовані) напрямки інтернаціональної стандартизації у сфері організації адвокатури як недержавного, самостійного, самоврядного інституту правової системи держави, що реалізує правозахисну функцію крізь призму забезпечення адвокатської діяльності на професійній основі, з метою утвердження та розвитку механізмів дієвого захисту прав людини на національному та глобальному рівні» [10].

Імпонує в цьому аспекті також точка зору Н. Бакаянкової щодо того, що характерними рисами міжнародних стандартів адвокатури є те, що вони:

- «1) приймаються та визнаються на міжнародно-правовому рівні;
- 2) застосовуються як критерії при оцінці ситуації, що регулюються національними правовими системами, адже вони дозволяють визначити ступінь реалізації завдань адвокатури та рівень надання правової допомоги в державі;
- 3) кожен міжнародний стандарт, що стосується організації адвокатури та здійснення адвокатської діяльності виокремлюється як певна ідея, самостійна за змістом, проте у сукупності вони складають цілісну систему» [172, с. 228].

Досліджуючи міжнародні стандарти адвокатури, варто також зазначити, що вони врегульовують такі аспекти як: доступ до адвокатів і юридичної допомоги; спеціальні гарантії для адвокатів; вимоги щодо кваліфікації та підготовки адвокатів; коло обов’язків адвокатів та відповідальність за їх порушення тощо [173].

Вважаємо, що особлива роль міжнародно-правових стандартів може бути прослідкована через те коло функцій, які вони відіграють, а саме:

а) сигнальна (вироблення нового міжнародного стандарту є своєрідним сигналом для будь-якої держави з приводу того, що її правова система можливо функціонує недостатньо ефективно або не враховує важливих реалій міжнародного характеру);

б) ціннісна (міжнародні стандарти організації адвокатури відображають якісний стан адвокатури як певної системи цінностей, що превалюють у суспільстві, відображуючи його запит на певному етапі розвитку);

в) стримувальна (суть якої можна визначити як своєрідне обмеження, що стоїть на заваді запровадження таких правових норм, які суперечили б або порушували права людини у певній країні);

г) допоміжна (наявність розроблених міжнародних стандартів у сфері організації адвокатури значно спрощує процес національного нормотворення, особливо у країнах, які до цього не мали досвіду правового регулювання суспільних відносин з ринковою економікою, і у яких адвокатура відносно донедавна була державним інститутом);

д) інтегруюча (міжнародні стандарти організації адвокатури є не стільки вказівками більш розвинених держав менш розвиненим, скільки інструментарієм, спроможним забезпечити рівноцінну співпрацю, в основі якої об'єднання зусиль, знань, досвіду, наукового надбання, спрямовану на вирішення спільних проблем у сфері захисту прав людини);

е) стимулювальна (міжнародні стандарти спонукають держави до організації національних адвокатур таким чином, аби вони максимально ефективно могли виконувати покладені на них завдання відповідно до суспільних вимог, що у глобалізаційному просторі стають дедалі одноріднішими) [10].

На підставі вищенаведеного видається логічним, що міжнародно-правові стандарти організації та діяльності адвокатури та міжнародно-правові стандарти реалізації гарантій адвокатської діяльності співвідносяться як загальне та часткове. У зв'язку з цим вважаємо за можливе запропонувати

визначення поняття «міжнародно-правові стандарти реалізації гарантій адвокатської діяльності» як частина загального масиву міжнародно-правових актів у сфері адвокатури, що врегульовують способи та механізми реалізації гарантій адвокатської діяльності, та мають на меті створення належних умов для виконання адвокатами свого головного призначення – надання професійної правничої допомоги.

Задля кращого розуміння сутності міжнародно-правових стандартів реалізації гарантій адвокатської діяльності, розглянемо деякі міжнародні документи, в яких знайшли відображення певні аспекти реалізації вказаних гарантій.

Так, потребують на увагу «Основні положення про роль адвокатів», прийняті у 1990 році. Ці положення передбачають обов'язок уряду забезпечити адвокатам можливість здійснювати їх професійні обов'язки без залякування, перешкод, переслідування та неналежного втручання; можливість вільно пересуватись і спілкуватись зі своїм клієнтом у своїй країні та за кордоном; виключення можливості піддавати покаранню або погрожувати його застосуванням та можливості обвинувачення, адміністративних, економічних та інших санкцій за дії, здійснювані відповідно до визнаних професійних обов'язків, стандартів та етичних норм.

Крім того, закріплено, що у випадку, якщо безпека адвокатів перебуває під загрозою у зв'язку з виконанням професійних обов'язків, вони мають бути адекватно захищені владою [174].

Варто звернути увагу також на положення Стандартів незалежності спільноти юристів, прийнятих у 1990 році. У цих стандартах, наголошується, що «справедлива система відправлення правосуддя, яка гарантує незалежність юристів при виконанні їх професійних обов'язків без будь-яких неналежних обмежень, тиску або втручання, прямого або непрямого, є вкрай необхідною для встановлення і підтримання верховенства права». У свою чергу, стаття 13 цих Стандартів закріплює, що «юристи повинні володіти

всіма такими можливостями і привілеями, які є потрібними для ефективного виконання їх професійних обов'язків, включаючи: конфіденційність відносин між юристом і клієнтом, захист дос'є і документів юриста від вилучення або огляду і захист від перехоплення електронних повідомлень юриста; право вільно пересуватися і радитися зі своїми клієнтами як усередині їх власної країни, так і за кордоном; право вільно шукати, одержувати, передавати за умови дотримання правил їх професійного співтовариства інформацію та ідеї, що належать до їх професійної роботи» [175].

Серед правових актів міжнародного характеру необхідно виділити Загальний кодекс правил для адвокатів країн Європейського Співтовариства, що був прийнятий 1 жовтня 1988 року [176]. У цьому документі проголошується, що «у будь-якому правовому суспільстві адвокату відведено особливу роль; його призначення не обмежено сумлінним виконанням свого обов'язку у межах закону» (п. 1.1). Щодо гарантій адвокатської діяльності визначено, що «Завдання, що виконуються адвокатом у процесі професійної діяльності, вимагають його абсолютної незалежності і відсутності будь-якого впливу на нього, пов'язаного, в першу чергу, з його особистою заінтересованістю або з тиском зовні» (п. 2.1.1.).

У якості ще одного прикладу звернемо увагу на Рекомендацію № R (2000) 21 Комітету Міністрів державам-членам про свободу професійної діяльності адвокатів. Аналіз цього правового документу дозволяє констатувати наявність положень подібних до тих, що вже були нами висвітлені вище. До прикладу, передбачено, що потрібно «вживати всіх необхідних заходів для забезпечення поваги до професії адвоката, її захисту та сприяння її свободі, без дискримінації та без неналежного втручання влади чи широкого загалу, зокрема в світлі відповідних положень Європейської конвенції про права людини». Крім того, передбачено, що адвокатам має забезпечуватися «свобода переконань, вираження поглядів, пересування, свобода об'єднання та зібрань. Адвокати мають бути наділені правом брати

участь у публічних дискусіях з питань, які стосуються права і відправлення правосуддя, і пропонувати реформи законодавства» тощо [177].

У 2017 році Парламентська Асамблея Ради Європи підготувала меморандум «Аргументи на користь розроблення Європейської конвенції про юридичну професію», в якому зазначено: «Як визнав Європейський суд із прав людини, «специфічний статус адвокатів надає їм центральне місце під час здійснення правосуддя у ролі посередників між громадськістю і судами. Тому вони відіграють ключову роль у забезпеченні того, щоб суди, чия місія є засадничою у правовій державі, неодмінно користувалися довірою громадськості. Однак для того, щоби громадськість мала довіру до процесу відправлення правосуддя, вона також повинна мати довіру до здатності представників юридичної професії забезпечувати справедливе і ефективне представництво їхніх інтересів. Адвокати є головними дійовими особами в судовій системі, прямо залученими до її функціонування й до захисту сторони процесу». Роль адвокатів у забезпеченні ефективного захисту окремих прав виходить за межі судової системи. Вони надають правову допомогу до початку судового провадження та в рамках альтернативних способів вирішення спорів, коли важливі питання можливо вирішити без звернення до перевантаженої національної судової системи; дійсно, незалежна експертна правова допомога здатна знеохотити відірваних від реальності клієнтів виграти в суді безперспективні справи» [178].

Звернемо також увагу, що у 1994 р. Україною було укладено Угоду про партнерство та співробітництво з Європейським Союзом, а в 1995 році Україна вступила до Ради Європи. Важливим кроком також стало затвердження 11 червня 1998 року Стратегії інтеграції України до Європейського Союзу [179], а також схвалення Кабінетом Міністрів України 12 лютого 2005 року Плану дій «Україна - Європейський Союз» [180] та підписання Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом

[181], яка була ратифікована Верховною Радою України 16 вересня 2014 року. Із вступом до Ради Європи, Україна добровільно взяла на себе обов'язок виконувати взяті на себе зобов'язання, що містяться у підпункті IX пункту 11 Висновку Парламентської Асамблеї Ради Європи щодо заявки України на вступ до Ради Європи 190 (1995) від 26 вересня 1995 року [182], а саме: «статус правничої професії буде захищено законом та буде засновано професійну асоціацію адвокатів».

Як ми підкреслювали раніше, наразі відсутній один міжнародний документ, який був би виключно присвячений реалізації гарантій адвокатської діяльності. У той саме час варто зазначити певні позитивні зміни у цьому напрямку. Одним з перших системних кроків на рівні членів-країн РЄ було прийняття Комітетом міністрів Ради Європи Рекомендації № Rec (2000) 21 від 25 жовтня 2000 року про свободу здійснення професії адвоката. Ця Рекомендація закріпила загальні принципи свободи здійснення професії адвоката, розкрила роль і обов'язки адвокатів, а також визначила вимоги до дисциплінарних процедур. Проте кількість правопорушень, що були скоєні проти адвокатів, залишилася високою. Не останню роль в цьому відіграло і те, що зазначена Рекомендація являється нормою «м'якого» права, носить рекомендаційний характер і виявилася не здатною забезпечити захист прав адвокатів і свободу здійснення адвокатської діяльності. У зв'язку з цим 13 жовтня 2016 року групою делегатів Парламентської асамблеї була заснована ініціатива по розробці окремого міжнародного договору, який стосувався би захисту представників юридичної професії – адвокатів.

У подальшому Парламентська асамблея Ради Європи затвердила Рекомендацію 2121 (2018) по розробці Європейської Конвенції «Про професію адвоката». Передбачається, що ця Конвенція носитиме обов'язковий характер та зможе передбачити конкретний механізм контролю за її дотриманням. Одним з варіантів такого контролю може стати механізм надання періодичних доповідей державами Парламентській асамблеї РЄ

щодо стану дотримання прав адвокатів в країні. При цьому наголошується, що має бути передбачена можливість для представників громадянського суспільства і професійних об'єднань адвокатів направляти свої власні «тіньові»/альтернативні доповіді про дотримання державою зобов'язань щодо захисту професійних прав адвокатів [183].

На теперішній час робота над цією Конвенцією продовжується.

Слід підтримати пропозиції Н. Бакаянної, що в конвенції доцільно визначити напрями посилення безпеки адвокатів та механізми притягнення до відповідальності винних у незаконному залякуванні та переслідуванні адвокатів, фізичних нападах на них, вчиненні будь-яких кримінальних або інших правопорушень щодо адвокатів; закріпити положення про заборону втручання держави в адвокатську діяльність та чіткий перелік тих дій, які рівнозначні забороненому втручання, а також положення про заборону ототожнення адвокатів з клієнтами; передбачити норми, які забезпечують конфіденційність спілкування між адвокатом та клієнтом, доступ кожного, хто потребує правової допомоги, до адвоката та доступ адвоката до клієнта [57, с. 97].

Можна дійти обґрунтованого висновку, що відхід від суто рекомендаційного підходу та прийняття конвенції, положення якої мали б обов'язковий характер, призведуть до підвищення ефективності дії гарантій адвокатської діяльності.

Підсумовуючи висвітлення змісту поняття «міжнародно-правовий стандарт» у відношенні до інституту адвокатури, зміст деяких міжнародних документів щодо реалізації гарантій адвокатської діяльності, можна зробити висновок щодо того, що: 1) міжнародно-правові стандарти реалізації гарантій адвокатської діяльності є частиною міжнародно-правових стандартів організації та діяльності адвокатури; 2) підвищення уваги до дослідження та імплементації міжнародно-правових стандартів реалізації гарантій адвокатської діяльності обумовлюється процесами глобалізації та

євроінтеграції; 3) міжнародно-правові стандарти реалізації гарантій адвокатської діяльності виступають орієнтиром у напрямку вдосконалення національного законодавства; 4) відсутній один документ, який би містив всі положення (або їх переважну більшість) щодо реалізації гарантій адвокатської діяльності; 5) міжнародно-правові стандарти реалізації гарантій адвокатської діяльності містять у собі певну систему правових ідей та принципів з вказаної проблематики.

Розглянемо детальніше деякі з прав адвокатів, захист яким надавався в практиці Європейського суду з прав людини.

Європейський суд з прав людини – міжнародний суд, заснований в 1959 р., розглядає індивідуальні скарги осіб, групи осіб, компаній або неурядових організацій про порушення їх прав і заяви одних держав проти інших. Суд приймає лише ті заяви, які подані проти держави або держав, які ратифікували Конвенцію про захист прав людини і основоположних свобод (далі – Конвенція). Заяви проти інших країн або приватних осіб не розглядаються. На жаль, Україна займає одне з провідних місць за кількістю скарг поданих до цього суду. Україна ратифікувала цю Конвенцію в 1997 р., і тому рішення Суду є обов’язковими до виконання. Це положення закріплено Законом України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» від 23.02.2006 р.

Найпоширенішою і найактуальнішою для України є група справ, яка стосується порушень ст. 8 Конвенції «Право на повагу до приватного і сімейного життя», яка також передбачає недоторканність житла. У справі «Німіць проти Німеччини» (Niemietz v. Germany) було встановлено, що обшук в офісі адвоката, результатом якого стало ознайомлення третіх осіб з адвокатськими провадженнями та іншими професійними відомостями, не тільки порушує ст. 8 Конвенції, а й створює загрозу для реалізації принципів справедливого суду.

Право адвоката на повагу до таємниці кореспонденції. Це право пов'язане з правом на конфіденційність спілкування адвоката з клієнтом. Тобто це право як таке стосовно адвокатів окремо в Конвенції не закріплено, але воно впливає з цілої низки прав, гарантованих Конвенцією (ст.ст. 6,8), та практики їх застосування.

У справі «Кемпбелл проти Сполученого Королівства» Європейський суд, зазначивши, що «відносини адвокат-клієнт у своїй основі є привілейованими відносинами», підкреслив, що «в цьому контексті кореспонденція, хоч би яким було її призначення, має приватний і конфіденційний характер».

Захист кореспонденції між адвокатом та його клієнтами за ст. 8 Конвенції не є абсолютним. Ця стаття допускає можливість органів влади втручатись у це право, але не інакше «ніж згідно із законом і коли це необхідно в демократичному суспільстві в інтересах національної і громадської безпеки або економічного добробуту країни, з метою запобігання злочинам чи заворушенням, для захисту здоров'я чи моралі або з метою захисту прав і свобод інших осіб». Суд завжди звертатиметься до перевірки легітимності втручання за національним законодавством та відповідності меті допустимого втручання [184].

У справі "Ocalan v. Turkey" ЄСПЛ визнав, що обмеження кількості і тривалості зустрічей з адвокатом ускладнило підготовку обвинуваченого до захисту [185].

Для більшості країн Європи практика Європейського Суду з прав людини є лише тлумаченням норм, виокремленням суті положень Конвенції, що полегшує її безпосереднє застосування, тобто рішення цього суду не мають характеру прецеденту, але є єдиним джерелом динамічного тлумачення Конвенції. Він також зазначив, що рішення ЄСПЛ – новий вид джерела права, який не входить до звичної класифікації джерел права на прецедент та кодифіковану норму [186].

2.3. Зарубіжний досвід реалізації гарантій адвокатської діяльності

Сучасний стан законодавства в Україні пов'язаний із стрімким розвитком правовідносин, що обумовлено визначенням стратегічного курсу нашої держави в напрямку євроінтеграції, що знайшло своє відображення у прийнятті 7 лютого 2019 року Законом України «Про внесення змін до Конституції України (щодо стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору)» [187], яким абзац п'ятий преамбули після слів «громадянської злагоди на землі України» було доповнено словами «та підтверджуючи європейську ідентичність Українського народу і незворотність європейського та євроатлантичного курсу України».

Безумовно, що вказане конституційне положення є визначальним у напрямку подальшого розвитку законодавства України, у зв'язку з чим цілком варто погодитися із думкою Т.Б. Вільчик, що «однією з умов досягнення членства в Європейському Союзі є побудова такої системи адвокатури, яка відповідала б новим суспільно-політичним і економічним реаліям, розроблення законодавства, норми якого відтворювали б модель європейського інституту адвокатури» [4, с. 5]. Указом Президента України від 11 червня 2021 року № 231/2021 була затверджена Стратегія розвитку системи правосуддя та конституційного судочинства на 2021-2023 роки, у п. 4.5. «Удосконалення інституту адвокатури» Розділу I якої передбачено як один з кроків «посилення гарантій адвокатської діяльності» [188]. Отже, наведене положення додатково вказує про актуальність проблем, пов'язаних із забезпеченням незалежності адвокатури взагалі, так і реалізацією гарантій адвокатської діяльності, зокрема.

Не можна не погодитися із думкою Н.М. Бакаянної, що «сутність принципу незалежності адвоката при здійсненні адвокатської діяльності полягає в тому, що при наданні правової допомоги адвокат має бути позбавлений непередбачених законом обмежень, впливу, спонукань, тиску, погроз і будь-якого втручання, прямого чи непрямого, з будь-якого суб'єкта або з будь-якої підстави, а прийняті адвокатом рішення не є наслідком залежності адвоката від іншої особи, а приймаються для виконання професійних обов'язків адвоката, дотримання присяги адвоката та правил адвокатської етики» [5, с. 168].

Отже, в контексті реалізації засади незалежності адвокатури, актуальною проблемою є здійснення порівняльного аналізу положень вітчизняного законодавства про адвокатуру та адвокатську діяльність, перш за все в частині регулювання гарантій адвокатської діяльності, із відповідними положеннями зарубіжних країн. Враховуючи процеси євроінтеграції та набуття Україною статусу кандидата на членство в ЄС, доцільним є висвітлення досвіду реалізації гарантій адвокатської діяльності в країнах Європейського Союзу.

Так, у ст. 56-1 Кримінально-процесуального кодексу Франції зазначається, що обшуки в офісі адвоката або в його будинку можуть бути зроблені лише мировим суддею та у присутності президента колегії адвокатів (батоння) або його представника на підставі письмового та обґрунтованого рішення судді. У рішенні про проведення обшуку мають бути зазначені правопорушення, причини, що стали підставою для обшуку, та об'єкти обшуку. Президент колегії адвокатів або його представник мають право ознайомлюватися з предметами та документами, що підлягають вилученню, заперечувати проти їх вилучення. Вилучені документи мають бути запечатані та закриті. Ніхто не може забирати у адвоката предмети та документи, які не згадані у рішенні про обшук.

Як вказує Т.Б. Вільчик, «у ст. 434-8 КК Франції встановлюється кримінально-правова норма, що забезпечує право адвоката на невтручання в його діяльність шляхом погроз: «Будь-яка погроза або будь-який інший акт залякування, вчинені щодо присяжного засідателя чи будь-якої іншої особи, що засідає в якому-небудь судовому органі, арбітра, перекладача, експерта або адвоката якої-небудь сторони з метою впливу на їх поведінку при здійсненні ними своїх функцій, караються трьома роками тюремного ув'язнення і штрафом у розмірі 300 000 франків» [4, с. 250-251].

Відповідно до законодавства Австрії асоціація адвокатів має бути заздалегідь поінформована про слідчі дії, у тому числі обшук, які планується провести в адвокатській конторі. Вилучені документи мають бути опечатані та передані до суду, який у складі трьох суддів має визначити ступінь конфіденційності інформації [189, с. 115].

Важливою гарантією положення адвоката в кримінальному процесі Чехії є те, що органи, які ведуть провадження у справі, зобов'язані задовольнити всі запити адвоката (п. 6 ст. 41 КПК). Йому може бути відмовлено в отриманні інформації у справі, лише якщо провадження питання є технічно неможливим. Однак, у свою чергу, захисник зобов'язаний сплатити державі вартість пов'язаних із цим витрат. Права та обов'язки захисника у кримінальному процесі закріплені у статті 41 КПК Чеської республіки. Під час судового розгляду захисник має ті ж права, що й обвинувачений, може брати участь у тих же діях. У деяких ситуаціях обсяг його прав навіть ширший, оскільки він може, наприклад, брати участь у слідчих експериментах, у яких обвинувачений прямо не задіяний.

Якщо обвинувачений є особою, позбавленою дієздатності, або якщо її правоздатність обмежена, адвокат має право вчиняти дії у кримінальному розгляді та без його згоди.

Заслугує на увагу норма чеського права відповідно до якої, якщо адвокату було надано довіреність на ведення справи лише в суді першої

інстанції, він має право подати від імені обвинуваченого апеляцію та брати участь у засіданні Верховного суду, а також подати прохання про помилування та відстрочення виконання вироку (п. 5 ст. 41 КПК).

У той же час законодавство Італії встановлює гарантії забезпечення неможливості притягнення адвоката до відповідальності за виконання професійної діяльності. Так, відповідно до ст. 598 КК Італії не переслідуються в кримінальному порядку викладені в письмових документах або виступах заяви і твердження, представлені адвокатами в ході розглядів справ у судах або адміністративних органах. Згідно зі ст. 13 Декрету від 27.11.1933 р. № 1578 адвокати Італії не можуть бути примушені давати свідчення про те, що їм було довірено або про що вони дізналися під час професійної діяльності. Особлива увага в законодавстві Італії приділяється і питанням забезпечення конфіденційності спілкування адвоката і його підзахисного, проте ці положення передбачені не в законодавстві про адвокатуру, а в нормах КПК: згідно з ч. 5 ст. 103 КПК не дозволяється прослуховування і перехоплення розмов захисників, їх технічних і допоміжних консультантів та їх клієнтів. У ч. 6 ст. 103 КПК вказується, що заборонене вилучення і будь-яка форма контролю кореспонденції між адвокатом і його підзахисним, за винятком випадків, коли є реальна підстава вважати, що листування є злочинним. До того ж, у ч. 7 ст. 103 КПК встановлено, якщо результати обшуків, вилучень, перехоплення розмови і повідомлень виконані з порушенням вказаних положень, не можуть використовуватися як докази.

Згідно зі ст. 103 КПК Італії обшук в офісі адвокатів дозволяється тільки в тому випадку, якщо вони самі або інші люди, які постійно працюють у відповідному офісі, обвинувачуються у злочині, або у випадках, коли необхідно відшукати матеріальні сліди або предмети злочинів, спеціально визначені в ордері. Матеріали або документи, необхідні для захисту, не підлягають вилученню, якщо вони не є предметами злочину. Обшук і

вилучення можуть бути проведені за судовим рішенням, отриманим за згодою Міністерства юстиції, у присутності керівника адвокатського об'єднання [4, с. 256-257].

Щодо Румунії з метою забезпечення таємниці актів і професійного характеру діяльності адвокатів житло або робоче приміщення адвокатів вважається недоторканим. Обшук у будинку або офісі адвоката не може бути проведений без отриманого прокурором спеціально для цієї мети ордера окружного суду. У ч. 2 ст. 33 вказується, що не можуть бути прослухані і зафіксовані за допомогою технічних засобів телефонні розмови адвоката, пов'язані з його професійною діяльністю, а ст. 34 Закону закріплює, що контакти між адвокатом і його клієнтом не можуть бути заборонені або прямо чи опосередковано контролюватися державними органами.

У ст. 37 Закону Румунії «Про адвокатуру» наголошується, що адвокат перебуває під захистом закону і не може піддаватися образам, наклепу або погрозам у зв'язку з виконанням професійних обов'язків. Вказані діяння караються позбавленням волі на строк від трьох місяців до двох років або штрафом. Вчинення насильства щодо адвокатів карається позбавленням волі на строк від шести місяців до трьох років. Кримінальні справи за вищевказаними фактами порушуються тільки за скаргою потерпілих. Разом з тим аналіз профільного Закону Румунії, присвяченого адвокатській діяльності, призведе до висновку, що (професійні права адвоката-захисника в повному 1 обсязі не закріплюються. Крім того, як впливає з аналізу тексту КПК Румунії, вони і в його нормах роботи лише в загальному вигляді. Так, відповідно до ст. 32 КПК, адвокат-захисник має ті ж права, з що і підозрюваний (обвинувачений), за винятком прав, наданих особисто йому. Згідно зі ст. 81 КПК, підозрюваний або обвинувачений, а також і адвокат-захисник має право брати участь у доведенні, пропонувати, досліджувати докази, робити висновки за результатом дослідження доказів, знайомитися з матеріалами справ, реалізовувати інші права, передбачені законом [190].

Цікавим також є досвід Польщі. Так, адвокат під час і в зв'язку із виконанням професійних обов'язків користується правовою охороною так само, як суддя чи прокурор. Крім того, при виконанні професійних обов'язків адвокат користується свободою слова і писання у межах, окреслених перед адвокатурою і приписами права. Слухання дисциплінарного суду мають бути публічними, якщо приймання публічного розкриття не загрожує порушенню адвокатської таємниці, або якщо законодавством передбачено інші причини уникнення публічності [191].

Адвокат має гарантовану при виконанні професійних обов'язків свободу слова, повинен дотримуватися міри, співмірності і обережності у висловлюваннях, рівно стосовно суду і державних органів, як і щодо журналістів і представників засобів масової інформації, таким чином, щоб не пошкодити засади гідності професії. Матеріали, що знаходяться у адвокатських актах, підлягають адвокатській таємниці. До таємниці, крім того, відносяться усі відомості, нотатки і документи, що стосуються справи, отримані від клієнта та інших осіб, незалежно від місця, де вони знаходяться.

Адвокат не несе відповідальності за правдивість фактів, наданих йому клієнтом, однак повинен проявляти стриманість у описі різких чи малоімовірних обставин. У випадку проведення обшуку у приміщенні, в якому адвокат практикує, або у приватному помешканні адвоката, він повинен вимагати участі у цих діях представників адвокатського самоврядування [191].

Нашу увагу привернуло законодавство про адвокатуру та адвокатську діяльність Литви, Латвії та Естонії, оскільки ці країни з 1 травня 2004 року стали членами ЄС.

Зокрема, Законом Литовської Республіки «Про адвокатуру» від 18 травня 2004 року № IX-2066 [192] передбачено, що незалежність та нерозголошення є принципами адвокатської діяльності (ст. 5). Відповідно до ст. 46 Закону: адвокат не може бути викликаний в якості свідка або давати

пояснення в зв'язку з обставинами, які стали йому відомі під час виконання ним своїх професійних обов'язків; під час виконання своїх професійних обов'язків адвокати не можуть ототожнюватися зі своїми клієнтами і їх справами; забороняється проводити огляд, перевірку чи виїмку документів або матеріальних носіїв інформації, пов'язаних з діяльністю адвоката, які містять дані, пов'язані з його діяльністю, перевірку поштових посилок, прослуховування телефонних розмов, контролювати іншу передану за допомогою телекомунікаційних мереж інформацію і іншу комунікацію або дії, за винятком випадків, коли адвокат підозрюється або обвинувачується у вчиненні злочинного діяння. Цей дозвіл застосовується лише щодо документів, пов'язаних з пред'явленими підозрами або звинуваченнями; обшук або виїмка на робочому місці, в житлових приміщеннях, транспортному засобі адвоката, внесеного в список практикуючих адвокатів Литви, особистий обшук, огляд, перевірка або виїмка документів, поштових посилок можуть здійснюватися тільки за участю члена ради адвокатів Адвокатури Литви або уповноваженого адвоката. Варто звернути окрему увагу на положення частини 5 ст. 46 Закону № IX-2066, відповідно до якого не лише забороняється відкрите чи таємне ознайомлення з інформацією, що становить професійну таємницю адвоката, але й її використання в якості доказу.

Законом Латвійської Республіки «Про адвокатуру» від 27 квітня 1993 року [193] встановлено, що адвокати є незалежними (ст. 3), у своїй професійній діяльності адвокати повинні бути незалежними та підкорятися лише закону (ч. 1 ст. 6). Щодо гарантій адвокатської діяльності Законом від 27 квітня 1993 року встановлено заборону: «1) втручатися у професійну діяльність адвокатів, чи впливати на них; 2) вимагати від адвокатів інформації та пояснень, а також допитувати їх як свідків щодо фактів, які стали їм відомі під час надання правової допомоги; 3) контролювати поштову, телеграфну кореспонденцію та документи, які були отримані або

складені адвокатами під час надання правової допомоги, проводити їх перевірку та вилучення, а також проводити обшук з метою виявлення та вилучення такої кореспонденції та документів; 4) контролювати, також використовуючи процедурні засоби, зазначені у пункті 3, інформаційні системи та засоби зв'язку, які використовуються для надання правової допомоги адвокатами, у тому числі електронними засобами, для видалення інформації з них та втручання у їх діяльність; 5) вимагати від клієнтів інформації щодо факту допомоги, наданої адвокатом, та її змісту; 6) піддавати адвокатів будь-яким санкціям або погрозам у зв'язку з наданням клієнтам правової допомоги відповідно до закону; 7) притягати адвокатів до відповідальності за будь-які письмові або усні заяви, зроблені ними під час добросовісного виконання своїх професійних обов'язків» (ст. 6). Позитивним є також положення ст. 7, відповідно до якої «адвокати не можуть ототожнюватися зі своїми клієнтами або справами клієнтів у зв'язку з виконанням ними своїх професійних обов'язків».

Щодо проблем реалізації гарантій адвокатської діяльності, відносно нещодавно, 17 грудня 2020 року ЄСПЛ було винесено рішення «Мочульський проти Латвії», в якому встановлено, що разом з планшетним комп'ютером, що належить заявнику, була вилучена вся інформація, що міститься на ньому, а не тільки дані про доступ до інтернет-сайтів. ЄСПЛ вказав, що в інших країнах в таких випадках беруть участь незалежні спостерігачі, які можуть, незалежно від слідчих, ідентифікувати матеріали, на які поширюється професійна таємниця адвоката-клієнта, а також не мають характер доказів в розслідуваного кримінальному процесі. Хоча ЄСПЛ погодився, що вилучення комп'ютерів може знадобитися для забезпечення збереження речових доказів в кримінальному процесі, проте у випадку щодо заявника не було оцінено – чи була об'єктивна необхідність закривати заявнику доступ до всієї іншої інформації, що знаходиться на його планшетному комп'ютері, до закінчення кримінального процесу.

Зважаючи на ці обставини, ЄСПЛ зробив висновок, що в цьому випадку заявнику не були доступні механізми процесуального захисту, що забезпечують захист кореспонденції адвоката-клієнта та іншої привілейованої інформації, а також йому на невизначений термін був закритий доступ до приватної інформації на його планшетному комп'ютері. У зв'язку з цим Судом було констатовано, що втручання в право заявника на недоторканність приватного життя і кореспонденції не було пропорційним, а отже, мало місце порушення 8-й статті Конвенції [194].

Відповідно до статті 43 Закону Естонії «Про адвокатуру» від 21 березня 2001 року [195] встановлено, що: 1) при наданні юридичних послуг адвокат є незалежним і керується законами, правовими актами та рішеннями органів адвокатури, вимогами професійної етики адвоката, добрими звичаями і своїм власним сумлінням; 2) довірені адвокату відомості є конфіденційними. Адвокатам і працівникам адвокатури та адвокатських бюро, які допитуються в якості свідків, не дозволяється ставити запитання і вимагати від них пояснення щодо обставин, що стали їм відомі у зв'язку з наданням юридичних послуг; 3) носії інформації, пов'язані з наданням адвокатом юридичних послуг, є недоторканими; 4) адвокат не може в зв'язку з наданням ним юридичних послуг ототожнюватися з клієнтом, а клієнт - з судовою справою; 5) затримання, обшук або взяття під варту адвоката з обставин, що впливають з його професійної діяльності, допускається тільки на підставі постанови повітового або міського суду. З обставин, що впливають з професійної діяльності адвоката, не допускається також обшук адвокатського бюро, через яке він надає юридичні послуги.

Варто звернутися й до досвіду Молдови, яка, як і Україна, підписала у 2004 році Угоду про асоціацію з ЄС. Зокрема, Законом Республіки Молдова «Про адвокатуру» від 19 липня 2002 року № 1260 [196] встановлено, що адвокатська діяльність є вільною та незалежною (ч. 2 ст. 1), свобода та незалежність проголошені принципами адвокатської діяльності (п. «b» ч. 1

ст. 3). До речі, Молдова є єдиною державою, в законодавстві про адвокатуру якої спочатку закріплюються гарантії адвокатської діяльності, а лише потім права та обов'язки адвокатів. Гарантії адвокатської діяльності, визначені статтею 51 та 52 Закону значною мірою є аналогічними положенням вітчизняного законодавства.

Слід зазначити, що, на відміну в європейських країн, в галузевому законодавстві про адвокатуру окремих держав взагалі відсутні статті законів під назвою «Гарантії адвокатської діяльності», - такими є, наприклад, Азербайджан, Грузія.

Законом Азербайджанської Республіки «Про адвокатів та адвокатську діяльність» від 28 грудня 1999 року №783-IQ [197] взагалі не передбачена окрема стаття щодо гарантій адвокатської діяльності, хоча в деяких положеннях законодавства окремі гарантії закріплено. У статті 1 лише вказується, адвокатська діяльність (до речі, термін «адвокатура» взагалі не фігурує в азербайджанському галузевому законодавстві) є незалежним інститутом (ч. 1), серед принципів здійснення адвокатами професійної діяльності, окрім верховенства закону, демократизму, гуманізму, справедливості, гласності та конфіденційності, закріплено й принцип незалежності (ч. 2), статтею 5 проголошена незалежність адвокатів, ч. 3 ст. 1 також проголошено «недопущення втручання в професійну діяльність адвокатів і їх об'єднань та тиску на них з боку органів прокуратури, судових, інших державних органів, громадських об'єднань, будь-якого підприємства, установи, організації та посадової особи». Щодо спеціальних положень, то у Законі Азербайджанської Республіки №783-IQ міститься окрема стаття 17 «Адвокатська таємниця», до змісту якої віднесено тільки «отримання адвокатом відомостей, надання консультацій та видача довідок у зв'язку із здійсненням ним професійних обов'язків» (ч. 1), що є значно вужчим, ніж встановлено в українському законодавстві про адвокатуру та адвокатську діяльність. Частиною 4 вказаної статті встановлено заборону на допит

адвоката щодо відомостей, які стали йому відомі у зв'язку з наданням правової допомоги. Кореспондуючі положення містяться й у статті 95.2.2 Кримінально-процесуального кодексу Азербайджанської Республіки, якою встановлено, що не можуть бути викликані і допитані в якості свідків «адвокати, яким в зв'язку з юридичною допомогою, яка надається ними в якості захисників, відомі відомості, що відносяться до даного кримінального процесу» [198].

Так само, як і в галузевому законі Азербайджану, у Законі Грузії «Про адвокатську діяльність» [199] від 20 червня 2001 року № 976-ІІІ відсутні спеціальні положення, присвячені гарантіям адвокатської діяльності, хоча встановлюється, що адвокат є особою, яка належить до незалежної професії (ч. 2 ст. 1), принципами адвокатської практики проголошені, крім інших, «свобода та незалежність адвокатської діяльності» (п. «д» ч. 1 ст. 3) та «невтручання в адвокатську практику» (п. «ж» ч. 1 ст. 3). Більш того, якщо звернутися до положень Кримінально-процесуального кодексу Грузії [200], то у ньому міститься загальноприйнята норма, що «Спілкування обвинуваченого з адвокатом є конфіденційним. Забороняється встановлювати обмеження на спілкування обвинуваченого з адвокатом, які могли б перешкодити належному здійсненню захисту» (ч. 5 ст. 38), водночас, якщо в КПК України чітко встановлено, що не може бути допитаний як свідок адвокат – про відомості, що становлять адвокатську таємницю (п. 2 ч. 2 ст. 65), то в КПК Грузії міститься стаття 50 під назвою «Особи, які *не зобов'язані* (виділено мною – О.К.) бути свідками», відповідно до якої «Зобов'язання бути допитаним в якості свідка і передавати предмети, документи, речовини або інші об'єкти, що містять інформацію, яка має значення для справи, не покладається на: а) адвоката – про обставини, які стали йому відомі у зв'язку з виконанням обов'язків адвоката по даній справі; б) адвоката, який надавав особі юридичну допомогу до отримання захисту, – про обставини, які стали йому відомі у зв'язку з наданням юридичної

допомоги...» (пп. «а» та «б» ч. 1 ст. 50), тобто текстуальне тлумачення наведеної норми законодавства Грузії наштовхує на висновок, що адвокат не зобов'язаний свідчити як свідок, проте така можливість законодавцем у КПК не виключається, що є надто спірним, особливо в світлі відповідних положень українського законодавства. Можна припустити, що грузинським адвокатам у такому випадку слід виходити з вимоги п. «б» ч. 1 ст. 7 Закону від 20 червня 2001 року № 976-IIS, за якою «Адвокат зобов'язаний не розголошувати відомості, які стали відомі йому/їй під час здійснення юридичної практики, без згоди клієнта».

Здійснюючи порівняльно-правовий аналіз зарубіжного законодавства, можна дійти до певних висновків щодо обсягу та змісту законодавчого закріплення гарантій адвокатської діяльності:

- забороняються будь-які втручання і перешкоди здійсненню адвокатської діяльності (Молдова, Грузія). В Молдові в контексті заборони втручання в адвокатську діяльність проголошується, що «Держава забезпечує дотримання і захист свободи здійснення адвокатської діяльності без дискримінації і без невиправданого втручання з боку своїх органів або суспільства» (ч. 1 ст. 52 Закону Молдови);

- забороняється вимагати від адвоката, його помічника, стажиста, особи, яка перебуває у трудових відносинах з адвокатом, адвокатським бюро, адвокатським об'єднанням, а також від особи, стосовно якої припинено або зупинено право на заняття адвокатською діяльністю, надання відомостей, що є адвокатською таємницею. З цих питань зазначені особи не можуть бути допитані, крім випадків, якщо особа, яка довірила відповідні відомості, звільнила цих осіб від обов'язку зберігати таємницю в порядку, передбаченому законом (аналогічні положення містяться в законодавстві таких країн, як Азербайджан, Литва, Латвія, Молдова, Естонія). Додатково тут варто вказати, що у Латвії закон встановлює навіть заборону «вимагати від клієнтів інформації щодо факту допомоги, наданої адвокатом, та її

змісту», а в Естонії забороняється «ставити запитання і вимагати пояснення щодо обставин, що стали відомі у зв'язку з наданням юридичних послуг»;

– забороняється проведення огляду, розголошення, витребування чи вилучення документів, пов'язаних із здійсненням адвокатської діяльності (у Латвії – «контролювати інформаційні системи та засоби зв'язку, які використовуються для надання правової допомоги адвокатами, у тому числі електронними засобами, для видалення інформації з них та втручання у їх діяльність»; у Литві, окрім вказаного, заборонено контролювати іншу передану за допомогою телекомунікаційних мереж інформацію й іншу комунікацію або дії, за винятком випадків, коли адвокат підозрюється або обвинувачується у вчиненні злочинного діяння і цей дозвіл застосовується лише щодо документів, пов'язаних з пред'явленими підозрами або звинуваченнями), в Естонії – «носії інформації, пов'язані з наданням адвокатом юридичних послуг, є недоторканими». Законодавство Молдови у цьому випадку є досить спірним, оскільки встановлено, що «Обшук житла адвоката або приміщення для надання юридичної допомоги, використовуваного їм транспорту, вилучення належних йому предметів і документів, огляд і виїмка його поштово-телеграфної кореспонденції, прослуховування телефонних розмов допускаються тільки на підставі рішення судової інстанції» (ч. 2 ст. 52 Закону Молдови), тобто немає заборони на вилучення інформації, що становить адвокатську таємницю;

– життя, здоров'я, честь і гідність адвоката та членів його сім'ї, їх майно перебуває під охороною держави, а посягання на них тягнуть відповідальність, передбачену законом (у Молдові передбачено, що «Образа адвоката, наклеп, погрози на його адресу, насильство по відношенню до адвоката під час виконання ним професійних обов'язків або у зв'язку з їх виконанням тягнуть за собою встановлену законом відповідальність»);

– забороняється втручання у правову позицію адвоката (Молдова);

- орган або посадові особи, які затримали адвоката або застосували до нього запобіжний захід, зобов'язані негайно повідомити про це відповідну раду адвокатів регіону (Литва; у Молдові уточнено, що відповідний орган зобов'язаний поінформувати Міністерство юстиції та Раду Співки адвокатів протягом шести годин з моменту затримання або притягнення адвоката до кримінальної відповідальності);

- забороняється притягати до кримінальної чи іншої відповідальності адвоката (особу, стосовно якої припинено або зупинено право на заняття адвокатською діяльністю) або погрожувати застосуванням відповідальності у зв'язку із здійсненням ним адвокатської діяльності згідно із законом (Латвія);

- не можуть бути підставою для притягнення адвоката до відповідальності його висловлювання у справі, у тому числі ті, що відображають позицію клієнта, заяви у засобах масової інформації, якщо при цьому не порушуються професійні обов'язки адвоката (Латвія);

- забороняється ототожнення адвоката з клієнтом (Литва, Латвія, Естонія);

Порівняльний аналіз законодавства України та держав, законодавство яких розглянуто у цій частині роботи, дозволяє зробити висновок, що Закон України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» встановлює чи не найширший перелік гарантій адвокатської діяльності на усьому пострадянському просторі, а такі гарантії, як: гарантування адвокату рівності прав з іншими учасниками провадження, дотримання засад змагальності і свободи в наданні доказів та доведенні їх переконливості; здійснення дисциплінарного провадження стосовно адвоката в особливому порядку, окрім України, не закріплені в законодавстві жодної з країн пострадянського простору (особливий порядок притягнення адвокатів до дисциплінарної відповідальності не розглядається саме як гарантія адвокатської діяльності).

Водночас, на наш погляд, вартими на увагу українського законодавця при розробленні пропозицій щодо удосконалення гарантій адвокатської діяльності є наступні положення:

- Литва – заборона на використання інформації, становить адвокатську таємницю, в якості доказу у судовому процесі;

- Молдова – адвокат не може бути підданий особистому обшуку або особистому огляду при виконанні своїх професійних обов'язків, за винятком випадків очевидного правопорушення; судові інстанції та органи кримінального переслідування повинні забезпечити адвоката приміщенням для виконання професійних обов'язків в будівлі відповідних установ і це розглядається саме як одна з гарантій адвокатської діяльності; жоден орган публічної влади не може прямо або побічно впливати на договір між адвокатом і клієнтом.

Таким чином, окремі положення зарубіжних країн варті уваги з точки зору запозичення, що є особливо актуальним в світлі проведення останнім часом активних законопроектних робіт.

РОЗДІЛ 3. ОКРЕМІ НАПРЯМИ РЕАЛІЗАЦІЇ ГАРАНТІЙ АДВОКАТСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ЇХ ВДОСКОНАЛЕННЯ

3.1. Проблеми реалізації гарантій адвокатської діяльності

Перш ніж перейти до безпосередніх проблем реалізації гарантій адвокатської діяльності, звернемо увагу на деякі статистичні показники. Так за період з 2013 рік (дата початку функціонування Єдиного реєстру досудових розслідувань) по 2018 рік за статтями 397-400 КК України було внесено відомості про вчинення кримінальних правопорушень щодо адвокатів до ЄРДР 1162 рази. З них:

за статтею 397 КК (втручання в діяльність захисника чи представника) – 876, тобто 75%;

за статтею 398 КК (погроза або насильство щодо захисника чи представника) – 247, 21%;

за статтею 399 КК (умисне знищення або пошкодження майна захисника чи представника) – 31, 3%;

за статтею 400 КК (Посягання на життя захисника чи представника особи у зв'язку з діяльністю, пов'язаною з наданням правової допомоги) – 8, менше 1% [201].

За статистичними показниками 2021 р. до Комітету захисту прав адвокатів та гарантій адвокатської діяльності НААУ надійшло понад 150 звернень про порушення прав адвокатів і гарантій адвокатської діяльності, зокрема, про:

знищення майна адвокатів – 8 звернень;

погрози адвокатам – 26 звернень;

фізична розправа з адвокатами – 14 звернень;

негласні слідчі дії – 7 звернень;

кримінальне переслідування адвокатів – 11 звернень;
обшук у приміщеннях адвокатів – 16 звернень;
виклик на допит – 1 звернення;
виклик на допит – 1 звернення;
порушення процесуальних прав – 43 звернення;
наклеп – 2 звернення.

Щодо вищезазначених звернень Комітетом направлено 145 відповідей, 80 з яких адресовані керівництву правоохоронних органів з вимогами припинити порушення прав адвокатів, а щодо порушників провести службові розслідування та притягти до дисциплінарної відповідальності [202].

У 2022 році до Комітету захисту прав адвокатів та гарантій адвокатської діяльності Національної асоціації адвокатів України надійшло 59 звернень про порушення прав адвокатів і гарантій адвокатської діяльності. Щодо вищезазначених звернень Комітетом направлено 56 відповідей. У межах розгляду скарг адвокатів Комітетом було надіслано 36 листів, з яких 25 адресовані керівництву правоохоронних органів з вимогами припинити порушення прав адвокатів, а щодо порушників провести службові розслідування та притягти до дисциплінарної відповідальності.

Аналіз статистичних звітів діяльності цього Комітету дозволяють зробити висновок щодо відсутності єдиного підходу до систематизації випадків порушення прав адвокатів та гарантій адвокатської діяльності. Це, у свою чергу, негативно впливає на: 1) прогнозування стану порушення прав адвокатів та гарантій адвокатської діяльності; 2) висвітлення тенденцій, що відбуваються в сфері порушення прав адвокатів та гарантій адвокатської діяльності.

У зв'язку з цим, на нашу думку, потребує розробки одноманітний підхід до такого типу звіту шляхом визначення його структури, способу викладення матеріалу та наведення статистичних показників. Крім того, видається логічним здійснення комплексних узагальнень за п'ять років з висвітленням

тенденцій порушення прав адвокатів та гарантій адвокатської діяльності. Вважаємо, що в рамках звіту за поточний рік не є доцільним проведення порівнянь показників задля уникнення ситуації перевантаження звіту інформацією, що суттєво ускладнить його сприйняття.

Повертаючись безпосередньо до проблеми реалізації гарантій адвокатської діяльності, вважаємо за можливе перейти до висвітлення конкретних прикладів.

За правилом ст. 23 Закону «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» під час проведення обшуку чи огляду житла, іншого володіння адвоката, приміщень, де він здійснює адвокатську діяльність, має бути присутній представник органу адвокатського самоврядування. Трапляються випадки, коли ця норма закону ігнорується і службова особа, яка проводить відповідну слідчу дію, завчасно не повідомляє раду адвокатів. Іноді слідчим діям штучно надається статус невідкладних і вони проводяться без дозволу суду.

Крім того, дії представників правоохоронних органів також дуже часто пов'язані зі втручання в адвокатську таємницю. Маємо на увазі ті випадки, коли правоохоронці вилучають адвокатські дос'є та інші носії інформації, в тому числі, комп'ютерну техніку, смартфони адвокатів. Подібні дії протирічать положенням чинного законодавства, яке забороняє проводити огляд, розголошувати, витребувати чи вилучати документи, пов'язані із здійсненням адвокатської діяльності. Крім того, КПК України також забороняє доступ до листування або інших форм обміну інформацією між захисником та його клієнтом або будь-якою особою, яка представляє його клієнта, у зв'язку з наданням правової допомоги [203].

Одним з важливих аспектів забезпечення безперешкодного здійснення професійної діяльності в системі гарантій адвокатської діяльності є встановлення особливостей здійснення оперативно-розшукової заходів та слідчих (розшукових) дій щодо нього, зокрема, у житлі та службових приміщеннях, що використовуються адвокатом для здійснення адвокатської

діяльності. На сучасному етапі одним із найболючіших питань в сфері втручання в професійну діяльність є проведення обшуків в офісах та житлі адвокатів. Статтею 223 КПК України встановлюється, що слідчі (розшукові) дії є діями, спрямованими на отримання (збирання) доказів або перевірку вже отриманих доказів у конкретному кримінальному провадженні. Підставами для проведення слідчої (розшукової) дії є наявність достатніх відомостей, що вказують на можливість досягнення її мети. Відповідно до ст. 234 КПК України обшук проводиться з метою виявлення та фіксації відомостей про обставини вчинення кримінального правопорушення, відшукування знаряддя кримінального правопорушення або майна, яке було здобуте у результаті його вчинення, а також встановлення місцезнаходження розшукуваних осіб [204]. В свою чергу, в статті 23 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» встановлюється, що «професійні права, честь і гідність адвоката гарантуються та охороняються Конституцією України, цим Законом та іншими законами, зокрема: забороняються будь-які втручання і перешкоди здійсненню адвокатської діяльності» (п. 1 ч. 1), «проведення стосовно адвоката оперативно-розшукових заходів чи слідчих дій, що можуть проводитися виключно з дозволу суду, здійснюється на підставі судового рішення, ухваленого за клопотанням Генерального прокурора, його заступників, прокурора Автономної Республіки Крим, області, міста Києва та міста Севастополя» (п. 3 ч. 1) та «забороняється проведення огляду, розголошення, витребування чи вилучення документів, пов'язаних із здійсненням адвокатської діяльності» (п. 4 ч. 1). Тут вкрай важливо вказати, що ЄСПЛ неодноразово зауважував, що обшук в приміщенні адвоката повинен бути виключним заходом та є доцільним лише у випадку, коли відповідну інформацію в межах кримінального провадження неможливо отримати іншим шляхом або з інших джерел. Вважаємо, що відсутність такого обґрунтування в судовому рішенні повинна мати наслідком визнання доказів, здобутих за результатами обшуку в адвоката, недопустимими.

Якщо звернутися до статистичних даних, то варто вказати, як повідомляється на офіційному сайті НААУ, що станом на кінець 2019 року за останні 5 років зареєстровано в Україні було 983 випадки проведення обшуків приміщень адвокатів [201].

Необхідно підкреслити, що одним із завдань адвокатського самоврядування є «забезпечення незалежності адвокатів, захист від втручання у здійснення адвокатської діяльності», яке в ч. 1 статті 44 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» розташовано на першому місці, що підкреслює його надзвичайну важливість. З метою реалізації цього завдання згідно з рішенням Ради адвокатів України від 16 лютого 2013 року № 74 був утворений Комітет захисту прав адвокатів та гарантій адвокатської діяльності НААУ [205]. Подібні комітети з аналогічною назвою утворені й при радах адвокатів регіонів.

Вказаний Комітет НААУ відіграє значну роль та, зважаючи на всю складність та багатовекторність діяльності, на має досить складну структуру та включає секцію аналітичної роботи та стратегічного планування; секцію оперативної роботи; секцію роботи з регіонами та зверненнями до комітету; секцію взаємодії з професійними організаціями та об'єднаннями юристів та адвокатів; секцію інформаційного забезпечення. Зрозуміло, що побудова відповідного комітету при раді адвокатів регіону не має такої складної структури, здійснюється по таких самих напрямках, хоч і в межах відповідної області [206].

Одним з важливих питань діяльності вказаних комітетів є оперативні виїзди на місце проведення слідчих (розшукових) дій щодо адвокатів, реагування на порушення прав адвокатів. Абз. 2 ч. 2 ст. 23 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» встановлюється, що «під час проведення обшуку чи огляду житла, іншого володіння адвоката, приміщень, де він здійснює адвокатську діяльність, тимчасового доступу до речей і документів адвоката має бути присутній представник ради адвокатів регіону,

крім випадків, передбачених абзацом четвертим цієї частини (випадки неявки представника ради адвокатів регіону за умови завчасного повідомлення ради адвокатів регіону – прим. авт.). Для забезпечення його участі службова особа, яка буде проводити відповідну слідчу дію чи застосовувати захід забезпечення кримінального провадження, завчасно повідомляє про це раду адвокатів регіону за місцем проведення такої процесуальної дії».

Відповідно до п. 3 ч. 3 ст. 87 КПК України недопустимими визнаються докази, що були отримані «під час виконання ухвали про дозвіл на обшук житла чи іншого володіння особи у зв'язку з недопущенням адвоката до цієї слідчої (розшукової) дії. Факт недопущення до участі в обшуку адвокат зобов'язаний довести в суді під час судового провадження». Вважаємо, що насамперед потребує детального врегулювання застосований в законодавстві термін «завчасно», окрім того, ч. 3 ст. 87 КПК України має бути доповнена вказівкою про визнання недопустимими доказів, що були отримані при проведенні обшуку у володінні адвоката у випадку неповідомлення відповідної ради адвокатів регіон або у випадку недопущення до участі у проведенні цієї слідчої (розшукової) дії представника відповідної ради адвокатів.

Наприкінці 2019 – початку 2020 року весь світ опинився у принципово нових умовах існування, стикнувшись із глобальною проблемою пандемії коронавірусу COVID-19, у зв'язку з чим на порядку денному постало питання щодо необхідності вирішення таких проблем, по які раніше не йшлося.

Зокрема, одним з таких аспектів стало запровадження безпрецедентних заходів, які пов'язані із обмеженням реалізації окремих прав громадян, наприклад, свобода вільного пересування. Справа в тому, що вітчизняне законодавство було розроблене до т.зв. «звичайних» умов застосування, а потреба негайного загального обмеження прав громадян (крім умов запровадження надзвичайного стану) або не розглядалася, або відкидалася,

як недемократична. Водночас 11 березня 2020 року Кабінетом Міністрів України була прийнята постанова № 211 «Про запобігання поширенню на території України гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2», якою було заборонено, наприклад, відвідування парків, скверів, зон відпочинку, лісопаркових та прибережних зон, крім виходу домашніх тварин однією особою та в разі службової необхідності, відвідування спортивних та дитячих майданчиків тощо. Вказаною Постановою також було запроваджено «Порядок проведення обов'язкової госпіталізації осіб, які здійснюють перетин державного кордону, до обсерваторів (ізоляторів)».

Безумовно, що запроваджені заходи суттєво вплинули й на діяльність адвокатів з надання професійної правничої допомоги та є певним чином обмеження реалізації гарантій адвокатської діяльності.

Зокрема, пунктом 1 частини 1 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» встановлюється, що, окрім іншого, «забороняються будь-які втручання і перешкоди здійсненню адвокатської діяльності».

Насамперед, певне занепокоєння викликає положення частини 1 статті 32 Закону України «Про захист населення від інфекційних хвороб» від 6 квітня 2000 року, відповідно до якої «Обмеженням підлягають ті види господарської та іншої діяльності, що можуть сприяти поширенню інфекційних хвороб», оскільки тут цілком можливе розширене тлумачення, що дозволяє віднести сюди й діяльність адвокатів, адвокатських об'єднань.

Іншим проблемою реалізації гарантій адвокатської діяльності стали випадки, коли адміністрація місць обсервації відмовлялася пропустити адвокатів до клієнтів, які звернулися за професійною правничою допомогою, перебуваючи в такому закладі. Саме така ситуація, наприклад, мала місце у санаторії «Україна», що у Ворзелі під Києвом. Своє рішення В. Янишевська, член правління ПАТ «Укрпрофоздоровниця», якій і належить санаторій «Україна», обґрунтувала наступним: «Пропускати ми можемо лише швидкі.

Адвокат міг пройти лише, якщо погодився б на проходження обсервації впродовж двох тижнів і сплатив за проживання» [207].

За таких умов виникає двояка ситуація: з одного боку такі заходи є певною мірою виправдані, оскільки мають на меті попередження поширенню небезпечної інфекційної хвороби, проте з іншого – діє стаття 59 Конституції України, за якою кожен має право на професійну правничу допомогу.

Погоджуючись із ситуацією, коли адвокату перешкоджають у спілкуванні з клієнтом, хоч це може бути й виправдано високою метою забезпечення запобігання поширенню хвороби, в майбутньому адвокатське співтовариство не застраховане від розширення кола можливих ситуацій унеможливлення доступу до клієнта, наприклад, запровадженням карантинних заходів у місцях тримання засуджених або місцях утримуванні осіб, затриманих у порядку статті 208 КПК України, коли потреба в отриманні професійної правничої допомоги клієнтом є нагальною.

У зв'язку з цим виникає потреба розроблення механізму реалізації гарантій адвокатської діяльності щодо безперешкодного надання правничої допомоги та отримання такої допомоги клієнтом за надзвичайної ситуації, варіанти чого повинні розроблятися за участі представників адвокатського співтовариства та відповідних органів держави. У будь-якому випадку, обмежувальні заходи, які запроваджуються в державі з тих чи інших причин за надзвичайної ситуації, повинні мати набагато більше суспільної користі порівняно з тими негативними наслідками, які вони викликають.

З цього приводу цілком слід підтримати точку зору В.Криворот та А.Мартиненко, що «реакція держави під час надзвичайної ситуації повинна бути заснована на фактичних даних, а не зумовлюватися політичним тиском або потребою щось робити. Має бути чітке наукове і медичне обґрунтування екстрених заходів. Не менш важливою є потреба у використанні саме законодавства для досягнення кінцевої мети. Потрібно довести, що

рекомендації, м'які зобов'язання та обмежувальні заходи, не спрацюють і необхідна примусова сила якісного закону» [208].

На наш погляд, погодитися із обмеженнями реалізації гарантій адвокатської діяльності можна лише за умов, коли запровадження таких обмежень є дійсно виправданим, водночас в такому випадку виникає проблема вироблення чітких критеріїв обґрунтування. У цій ситуації доцільно звернутися до т.зв. принципу пропорційності. Як вказує С.П.Погребняк, «для правильного застосування принципу пропорційності важливе значення має тест на пропорційність. Він має одну і ту ж основну двоетапну структуру. На першому етапі слід установити, що владними діями виявилось обмежене певне право. На другому етапі влада повинна продемонструвати, що вона переслідувала певну легітимну мету і що обмеження було пропорційне цій меті» [209, с. 7].

Вчений, посилаючись на позиції зарубіжних науковців, зазначає, що тест на пропорційність має включати в себе три критерії: по-перше, засіб, призначений для досягнення мети влади, повинен підходити для досягнення цієї мети (доречність), по-друге, з усіх можливих має бути обрано саме той засіб, який найменшою мірою обмежує право приватної особи (необхідність); по-третє, шкода приватній особі від обмеження її права повинна бути пропорційною користі уряду щодо досягнення поставленої мети (пропорційність у вузькому сенсі) [209].

Ще однією подією, яка докорінно змінила життя усього суспільства, є запровадження воєнного стану на території держави через повномасштабну війну, розпочату РФ проти України. Попре той факт, що подібна подія мала би згуртувати усі інститути держави та їх представників задля боротьби з єдиним зовнішнім ворогом, можна констатувати збільшення випадків порушення прав адвокатів та гарантій адвокатської діяльності. Розглянемо деякі ситуації.

Так, у червні цього року адвокат Д., яка надавала професійну правничу допомогу клієнту, прибула до Територіального центру комплектування та соціальної підтримки в Одесі, де він проходив повторну військово-лікарську комісію. Однак працівники центру фізично не допустили її до клієнта. Опрацювавши отримані матеріали, Комітет дійшов висновку про порушення гарантій адвокатської діяльності в частині заборони будь-яких втручань і перешкод здійсненню адвокатської діяльності, а також охорони державою життя, здоров'я, честі і гідності адвоката та направив відповідне звернення до Міністерства оборони України [210].

Інша ситуація відбулася в одному із Територіальних центрів комплектування та соціальної підтримки Чернігова, де співробітники цього органу військового управління насильно утримували адвоката, який прийшов допомогти своєму клієнтові. Його співробітники, не назвавши жодних причин, повідомили адвокату, що він не може залишити приміщення.

Після цього вони завели правника до керівника Територіального центру комплектування та зачинили двері. Спроба з'ясувати правові підстави такої поведінки озброєних працівників у керівництва центру також залишилася марною. «Я вас нікуди не відпускаю», – зазначив керівник центру, після чого виписав і вручив повістку адвокату [211]. Національна асоціація адвокатів України з цього приводу зазначила, що йдеться про факт порушення ст.ст. 19, 28, 29 Конституції України, які гарантують, що «ніхто не може бути змушений робити те, що не передбачено законодавством, кожен має право на повагу до його гідності, а також на свободу та особисту недоторканність».

У свою чергу, Комітет надіслав листи до керівництва Офісу Генерального прокурора, Державного бюро розслідувань та Міністру оборони України. Розслідування у цій справі було розпочато Державним бюро розслідувань.

Окремої уваги потребує і питання збереження адвокатської таємниці в умовах воєнного стану, оскільки непоодинокими стали випадки, коли

представники правоохоронних органів або військовослужбовці вимагають від громадян, в тому числі і від адвокатів, надати їм повний доступ до мобільних пристроїв та надати можливість оглянути усю інформацію, що в них міститься. З одного боку, до цього можна поставитися із певним розумінням, оскільки в державі зараз виключні умови і саме завдяки таким діям завдяки їм є можливість оперативно знайти особу, яка сприяла завданню атак шляхом надсилання інформації про місцезнаходження важливих об'єктів та їх результатів, виявити осіб, які підтримують збройну агресію проти України. Водночас, якщо дивитися на ситуацію щодо вимагання до огляду мобільних пристроїв з іншого боку, то збереження адвокатської таємниці є не правом адвоката, а є його обов'язком, принцип конфіденційності є одним з фундаментальних при побудові відносин адвоката з клієнтом, окрім того, дія статті 23 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» не скасовується та не обмежується із запровадженням воєнного стану. Видається, що ідеальне і однозначне рішення в сучасних надзвичайних умовах, що склалися в Україні, навряд чи можна виробити, оскільки спірним було б встановити цілковиту заборону оглянути мобільний пристрій особи, яка, наприклад, знаходиться у віддаленому місці і помічена під час фотографування установки ПВО (навіть за наявності в неї документів, які свідчать про наявність статусу адвоката), так само і принципово невірним було б рішення дозволити в усіх випадках оглядати мобільні пристрої адвокатів, лише посилаючись на запровадження воєнного стану.

Відомі правники-теоретики В.В. Дудченко та Д.Г. Манько стверджують: «Сприйняття концепту інтегративності надає можливість сформулювати, що у предметному, об'єктивному світі речей сенсу нема; речі наділяє сенсом людина. ... Відповідно, центрування до людини є цілком природним розвитком ідеї розуміння права. Бо, – на думку науковців, – лише людина

розуміє сутність правових приписів, створює і формалізує їх та впорядковує свою поведінку у відповідності до визначених норм» [212].

При здійсненні законодавчого регулювання правового статусу адвоката, реалізації гарантій його професійної діяльності варто дещо абстрагуватися та звернутися до загальної теорії права та держави. В.В. Дудченко пропонує розглядати «основоположний принцип «не за буквою, а за духом законів». Цей принцип означає перевагу телеологічного (цільового) тлумачення над методом екзегез. Оскільки функцією норм права є справедливе вирішення правових проблем, то вимога справедливості впливає і визначає характер методології і теорії права. Потрібно зважати на роль оціночних рішень у змісті і розвитку права, а не лише на логіку і семантику. Вибір тієї чи іншої нормативної цінності є однією з найважливіших складових частин процесу прийняття рішення, правової аргументації» [213, с. 328]. Із цього можна зробити висновок, що гарантії адвокатської діяльності, як цінність, повинні залишатися непорушними, навіть в умовах воєнного стану, водночас обмеження, які можуть застосовуватися до адвоката як до будь-якого громадянина і які не пов'язані із наданням особою професійної правничої допомоги, цілком можуть бути визнані допустимими.

Окремої уваги потребує проблема реалізації гарантії заборони ототожнення адвоката з клієнтом, що набуває все більшої актуальності після повномасштабного вторгнення РФ до України. Насамперед тут варто мати на увазі, що реалізація вказаної гарантії має міжнародно-правовий характер, оскільки відповідно до Основних положень про роль адвокатів, прийнятих VIII Конгресом ООН по запобіганню злочинам у серпні 1990 року «Адвокати не повинні ідентифікуватися з клієнтами та їх справами у зв'язку з виконанням професійних обов'язків» (п. 18) та закріплена в ст. 23 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність». Свого часу Рада адвокатів України в Рішенні від 5 серпня 2020 року № 49 підкреслила: «Ігнорування заборони ототожнювати адвокатів з клієнтами дискредитують

Україну як демократичну правову державу, де кожен має право на захист, а адвокатурі гарантовано незалежність від будь-якого тиску і втручання» [214].

Т. Б. Вільчик слушно зауважує, що «Що ж стосується адвокатури, то уся її історія є історією боротьби за її незалежність. За часів радянського періоду адвокат був зобов'язаний "служити соціалістичному правосуддю і справі зміцнення соціалістичної законності", що перетворювало його на особу, яка перебуває на державній службі та виконує певні політичні функції. Адвокат переважно розглядався як особа, що заважає боротьбі зі злочинністю; часто він ототожнювався зі своїм клієнтом» [215, с. 51].

Ототожнення адвокатів з клієнтами є також дискримінацією принципів рівності всіх перед законом і порушенням конституційних прав людей. Рада адвокатів України наголошує на неприпустимості ідентифікації адвоката, як учасника злочинного угруповання, разом із своїм клієнтом та перетворення таких ототожнень на усталену тенденцію у діяльності суддів, правоохоронців» [214].

Проте окреслена проблема останнім часом набуває все більшого поширення. Як вказує Н.М.Бакаянова, «Нульова толерантність українського суспільства до воєнних злочинців має побічний ефект у вигляді ставлення до їх адвокатів, які, відповідно до вимог законодавства, здійснюють захист цих осіб. Суспільний осуд та обурення проєктується на адвокатів саме через ототожнення з клієнтами. Потерпілі від воєнних злочинів сподіваються, що навіть при необхідності участі адвокатів у судових процесах, захисники не будуть надавати якісної правової допомоги воєнним злочинцям – про це свідчать заклики в соціальних мережах, на сторінках онлайн ресурсів, висловлюються думки у печатних виданнях. Зазначене застерігає адвокатів до відмови від прийняття таких доручень або схиляє до суто формального виконання обов'язків в судових процесах над воєнними злочинцями» [216].

Досліджуючи аналогічні проблеми, М.О. Кравченко також вказує, що «вітчизняні адвокати надають правову допомогу не лише громадянам

України, але й військовополоненим РФ. Ця ситуація пов'язана з морально-етичними дилемами, адже перед адвокатом постає вибір: надати правову допомогу та реалізувати головне призначення інституту адвокатури або скористатися правом, передбаченим Правилами адвокатської етики, та відмовитись від надання правової допомоги. ... На жаль, в сучасних умовах важко уявити здатність суспільства відокремити адвоката від особи військовополоненого, якій він надаватиме допомогу» [217].

Про актуальність цих питань додатково свідчить той факт, що 11 квітня 2023 року Вища школа адвокатури НААУ провела захід, спеціально присвячений проблемі заборони ототожнення адвокатів з клієнтами, під час якого заступник Голови Національної асоціації адвокатів України та Ради адвокатів України В. Гвоздій зауважив, що «ототожнення адвоката з клієнтом є порушенням гарантій адвокатської діяльності та являється одним із основних факторів, що призводить до таких кримінально-правових ризиків як: вбивства та посягання на життя адвокатів, їх кримінальне переслідування, фізична розправа з адвокатами, погрози, знищення майна адвокатів, обшуки у приміщеннях адвокатів, проведення правоохоронними органами негласних слідчих дій, допит адвокатів як свідків у справах, де адвокати є захисниками, втручання в правову позицію адвокатів... проте захист військових злочинців є складною справою, яка потребує від адвокатів дотримання вимог професійної етики, знання міжнародного гуманітарного права та вміння захищати права своїх клієнтів, незалежно від наявності їх вини» [218].

І це стає дійсно все ширшою проблемою, особливо зважаючи на те, що на теперішній час, за відомостями, що містяться на офіційному сайті Офісу Генерального прокурора, в Україні вже зареєстровано понад 155 тис. кримінальних проваджень, що виділені в категорію «злочини агресії та воєнні злочини» [219], а при розслідуванні цих злочинів в якості захисників залучаються адвокати із системи БПД.

В Україні зараз реалізується Програма USAID «Справедливість для всіх», юридична радниця цієї програми У. Пашинна під час XII Судового форуму, організованого Асоціацією правників України вказала: «Українські адвокати готові забезпечувати захист у кримінальних справах щодо воєнних злочинів і робити це професійно. Але при цьому вони зазнають особистих викликів... Загалом половина адвокатів, яка мала досвід захисту в цій категорії справ, вказали на негативну реакцію суспільства щодо їхньої участі. Тобто, ми побачили ототожнення адвокатів з клієнтом. Адвокати у цій категорії справ часто зазнають погроз і громадського осуду» [220].

Отже, проблема порушення гарантії заборони ототожнення адвоката з клієнтом констатується як юристами-науковцями, так і практиками, із чим ні в якому разі не можна погодитися, а запровадження воєнного стану чи потреба забезпечити реалізацію права на захист для військових злочинців не може бути виправданням для порушення прав людини і громадянина та обмеження гарантій адвокатської діяльності.

Необхідно цілком підтримати думку Т. Б. Вільчик, яка вказує: «В умовах відновлення України у повоєнний період професія адвоката є однією з найважливіших гарантій забезпечення прав громадян, які постраждали від недавньої насильницької агресії. Завданням реформування адвокатури у післявоєнний період є відповідність організації та діяльності адвокатури найвищим міжнародним стандартам, створення необхідних умов для надання практичної правової допомоги постраждалим від війни, забезпечення повного доступу до правосуддя» [221].

Член Ради Комітету захисту прав адвокатів та гарантій адвокатської діяльності НААУ В. Наум 27 квітня 2023 року під час круглого столу за темою: «Порушення професійних гарантій адвоката в частині ототожнення з клієнтом» цілком справедливо зазначив: «Часи, коли уся влада була у царя, і лише він вирішував, хто має право жити, або вмерти давно позаду. Однак, наше суспільство продовжує ті наративи, що усі хто виступають проти

позиції влади (царя) відразу стають пособниками звинувачених. Такі речі мають залишитись у минулому. Адвокат здійснює захист особи у справі. Він не поділяє політичних, релігійних, моральних та інших позицій клієнта. Адвокат лише здійснює процедуру нагляду за дотриманням процесуального закону з боку держави. Ось це є головне завдання адвоката» [222], а учасники круглого столу дійшли думки, що має бути запроваджена спеціальна норма у Кримінальному кодексі України щодо відповідальності саме за таке порушення прав адвокатів як ототожнення адвоката з клієнтом.

Отже, необхідно зазначити, що потреба реалізації гарантій адвокатської діяльності на сучасному етапі стає все більш актуальною та має комплексний характер, оскільки пов'язана не лише із можливістю адвокатами безперешкодно здійснювати свою професійну діяльність, але й обумовлена реалізацією загальновизнаного права людини і громадянина – права на отримання професійної правничої допомоги. Окрім того, забезпечення належного рівня реалізації гарантій адвокатської діяльності має сприяти авторитету адвокатської професії та збереженню на міжнародній арені авторитету України як сучасно демократичної та правової держави.

Дотичним питанням є також проблема забезпечення умов роботи для адвокатів, які надають професійну правничу допомогу особам, які обвинувачуються у воєнних злочинах. Т.Б.Вільчик, яка досліджувала проблеми реалізації права на безоплатну правничу допомогу по цивільних справах у практиці ЄСПЛ, вказує що «через свою важливість право на доступ до суду було визнано ЄСПЛ як основне право особистості ... , а потім ЄСПЛ ... сформулював критерії для оцінки необхідності надання такої допомоги у цивільних справах. До них належать: значення результатів судового розгляду для людини; складність справи з точки зору процедури і питань, що розглядаються; обов'язковість участі адвоката як представника відповідно до національних законів; здатність особи самостійно представляти свої інтереси в порівнянні з іншими сторонами процесу; відсутність у людини можливості

оплачувати юридичні послуги» [223]. Водночас сама природа існуючого механізму надання безоплатної правничої допомоги передбачає, що правнича допомога є безоплатною для суб'єкта, якому вона надається, проте це не означає, що адвокат повинен залишатися без оплати за здійснення своєї професійної діяльності. Водночас в розвиток вище означених проблем щодо ототожнення адвоката з клієнтом, лунають усе частіше заклики не оплачувати послуги адвокатів, які залучаються до захисту через систему БПД у справах про воєнні злочини. Вважаємо, що це підриває авторитет держави та порушує професійні права адвокатів, які, так само як й усі інші громадяни, мають право на отримання винагороди за виконану роботу, тим більше, виконану у таких надто складних умовах.

Іншим питанням, на яке варто звернути увагу, є проблема забезпечення прав та гарантій адвокатської діяльності адвокатів, які опинилися на тимчасово окупованих територіях, а також тих, які здійснювали адвокатську діяльність на ТОТ, але згодом виїхали та територію, підконтрольну Україні.

Зокрема, ще у 2019 році Українською Гельсінською спілкою з прав людини наводилися факти, що «Ті адвокати, які лишилися на окупованих територіях, стикнулися з рядом проблем, в першу чергу, вони пов'язані з особистою безпекою. Було виявлено випадок вбивства адвоката. Невідомо, чи вбивство здійснилося через його професійну діяльність, але цього виключити не можна. Також були випадки, коли адвокатів викрадали та забирали в полон. Були випадки пошкодження їхнього майна та інші переслідування» [224].

Значного резонансу означені питання набули після внесення до Верховної Ради України 9 листопада 2023 року Проекту Закону № 10136 [225], що передбачає внесення змін до КК України, зокрема до ст. 111-1 «Колаборційна діяльність», частиною 4 запропонованої редакції статті пропонується встановити кримінальну відповідальність, окрім іншого, за «здійснення незалежної професійної діяльності у взаємодії з окупаційною

адміністрацією держави-агресора, з метою забезпечення інтересів та потреб держави-агресора, її окупаційної адміністрації, воєнізованих або збройних формувань, створених на тимчасово окупованих територіях України», причому у ч. 3 Примітки до вказаної статті пропонується під здійсненням незалежної професійної діяльності розуміти, окрім іншого, «надання послуг адвоката».

Із вказаного закономірно можна зробити висновок, що запропоновані новації є досить дискусійними, оскільки, по-перше, не наповнено чітким та однозначним змістом словосполучення «взаємодія з окупаційною адміністрацією держави-агресора», а по-друге, словосполучення «з метою забезпечення інтересів та потреб держави-агресора» передбачає надто широке тлумачення. Тут можна навести простий приклад: український адвокат, який знаходиться на тимчасово окупованій території, дає згоду для надання професійної правничої допомоги військовослужбовцю Збройних Сил України, який опинився у полоні та який обвинувачується у вчиненні надуманого злочину окупаційною владою. У цьому разі наявною є і «взаємодія» і «забезпечення потреб держави-агресора», а отже, адвокат, який зголосився надати професійну правничу допомогу з ризиком для свого життя, на території України, відповідно до Правил професійної етики та Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» цілком ризикує бути підданий кримінальному покаранню у разі прийняття вказаного Проекту Закону № 10136 у запропонованій редакції.

Із цього приводу Голова НААУ, РАУ Л. Ізовітова під час засідання РАУ 23 жовтня 2023 року абсолютно висловила абсолютну слушну думку, з якою варто погодитися, що: «У законопроекті №10136 фактично закладений меседж про те, що адвокати, які беруть участь у судових засіданнях на окупованих територіях, легалізують суди, владу країни-агресора. Втім ми не повинні забувати, що йдеться передусім про більш пріоритетну функцію, яку здійснюють адвокати на ТОТ – функцію захисту прав людей. Невже автори

законодавчої ініціативи про це навіть не задумуються?», в свою чергу член РАУ О. Каденко також зауважила: «Проблема має оцінюватися на двох рівнях – корпоративному та інституційному... Перший спрямований на захист адвокатів і реалізацію Національною асоціацією адвокатів України статутних функцій, другий – відображає забезпечення інтересів держави. І наявні сьогодні законопроекти про криміналізацію адвокатської діяльності на ТОТ точно не відповідають ні державним, ні корпоративним інтересам. ... На тимчасово окупованих територіях вимушено перебувають адвокати, які з тих чи інших причин не можуть виїхати і чекають звільнення цих територій. І вони роблять те, що мають робити. Тому ці законопроекти позбавляють їх засобів до виживання. Ми маємо стати на захист таких адвокатів» [226].

Маємо підтримати висловлені позиції, а отже, логічним є висновок, що положення вказаного вище Законопроекту №10136 в частині визначення колабораційної діяльності потребують уточнення.

У результаті проведеного дослідження вважаємо за можливе запропонувати г класифікацію порушення гарантій адвокатської діяльності:

1) залежно від суб'єкта: а) з боку особи зі спеціальним статусом (слідчого, судді, прокурора, члена органу адвокатського самоврядування, депутата місцевої ради і т.п.); б) порушення гарантій адвокатської діяльності з боку особи без спеціального статусу;

2) залежно від наслідків, до яких призвело порушення гарантій: а) незначне; б) грубе;

3) залежно від частоти порушення гарантій адвокатської діяльності: а) одноразове; б) повторне; в) систематичне.

Крім того, вважаємо, що специфічними проблемами порушення гарантій адвокатської діяльності в умовах правового режиму воєнного стану в Україні є:

1) ототожнення (ідентифікація) клієнта з адвокатом;

2) спроби притягнення адвокатів до відповідальності за надання правничої допомоги на окупованих територіях;

3) тиск на адвокатів у зв'язку зі здійснення захисту у кримінальних провадженнях, які порушені за ознаками злочинів проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку (насамперед, у справах, які розглядаються за відсутності особи, яка вчинила кримінальне правопорушення (*in absentia*), злочинів проти основ національної безпеки України (ст.ст. 109, 110, 111, 111-1, 111-2, 113 та інші КК України);

4) нерівність підходу щодо вільного пересування адвокатів, які надають безоплатну вторинну правову допомогу, та адвокатів, які не надають безоплатну вторинну правову допомогу.

3.2. Роль органів адвокатського самоврядування у реалізації гарантій адвокатської діяльності

Сучасний стан законодавства в Україні пов'язаний із стрімким розвитком правовідносин, що обумовлено визначенням стратегічного курсу нашої держави в напрямку євроінтеграції, що знайшло своє відображення у прийнятті 7 лютого 2019 року Закону України «Про внесення змін до Конституції України (щодо стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору)» (Верховна Рада України, 2019), яким абзац п'ятий преамбули після слів «громадянської злагоди на землі України» було доповнено словами «та підтверджуючи європейську ідентичність Українського народу і незворотність європейського та євроатлантичного курсу України». Більш того, 23 червня 2022 р. лідери 27 країн-членів ЄС ухвалили рішення про надання Україні статусу кандидата на членство в ЄС. Україна довела, що рухається в напрямку зближення з ЄС, а отже, і уся система національного законодавства спрямовується на врахування

міжнародних стандартів. Слід наголосити, таким чином, на значенні спрямованості державної політики на утвердження верховенства права, утвердження прав і свобод людини і громадянина, формування сильної адвокатури.

Задля забезпечення всебічного дослідження доцільно проаналізувати зарубіжне законодавство щодо реалізації гарантій адвокатської діяльності, зокрема щодо ролі органів адвокатського самоврядування у цьому механізмі, на підставі чого країни варто розподілити на декілька груп.

До першої групи країн варто віднести ті, у галузевих законах про адвокатуру яких нормативно не закріплені повноваження органів адвокатського самоврядування із реалізації гарантій адвокатської діяльності, а також відсутня інформація із цього приводу на офіційних сайтах відповідних органів адвокатського самоврядування – Латвія, Естонія, Молдова, Азербайджан та Грузія.

Наприклад, статтею 46 Закону Литовської Республіки «Про адвокатуру» від 18 травня 2004 року № IX-2066 [192] передбачено, що про притягнення адвоката в якості підозрюваного або обвинуваченого або про проведені процесуальних діях має бути повідомлено в Адвокатуру Литви, а відповідно до ст. 57 однією із функцій Адвокатури Литви (аналог НААУ – прим. О.К.) є «представництво інтересів адвокатів в державних органах, в міжнародних організаціях і в організаціях іноземних держав», водночас про роль органів адвокатського самоврядування цієї країни у сприянні реалізації гарантій адвокатської діяльності у Законі не йдеться. Відсутня подібна інформація й на офіційному сайті органів адвокатського самоврядування.

До другої групи можна віднести держави, в яких на законодавчому рівні передбачені повноваження органів адвокатського самоврядування із захисту прав адвокатів та реалізації гарантій адвокатської діяльності та створені при них відповідні комітети (комісії чи центри) - Вірменія, Казахстан, Україна.

Зокрема, аналіз положень вірменського законодавства про адвокатуру дозволяє зробити висновок, що перелік гарантій адвокатської діяльності є досить обмеженим, проте варто зауважити, що при Адвокатській палаті республіки Вірменія (аналог НААУ – прим. О.К.) створений та досить успішно діє Комітет із захисту прав адвокатів, який періодично оприлюднює повідомлення про порушення професійних прав адвокатів, привертаючи увагу різних державних органів до цієї проблеми [227].

У Казахстані відповідно до п. 3 ч. 2 ст. 55 Закону «Про адвокатську діяльність та юридичну допомогу» від 5 липня 2018 року № 176-VI [228] Президія колегії адвокатів «захищає професійні та інші права адвоката». Аналогічне повноваження передбачене й для Президії Республіканської колегії адвокатів (п. 8 ч. 3 ст. 68). Варто вказати, що механізм захисту прав адвокатів у Казахстані з боку адвокатського самоврядування наразі знаходиться у стадії становлення. До 2016 року діяла Комісія із захисту соціальних прав адвокатів, 11 березня 2016 року її було реформовано у Комісію Республіканської колегії адвокатів із захисту соціальних та професійних прав адвокатів та схвалено Положення [228] про неї, а 19 лютого 2022 року реформовано у Комісію із захисту професійних прав адвокатів [229].

В Україні, відповідно до Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», завданням адвокатського самоврядування проголошено «забезпечення незалежності адвокатів, захист від втручання у здійснення адвокатської діяльності» (п. 1 ч. 1 ст. 44), аналогічне повноваження закріплене для НААУ (п. 2 ч. 2 ст. 45) та ради адвокатів регіону (п. 7 ч. 4 ст. 48).

З метою практичної реалізації цих положень Закону відповідно до рішення від 16 лютого 2013 року № 74 Ради адвокатів України було утворено комітет захисту прав адвокатів та гарантій адвокатської діяльності НААУ, аналогічні комітети створені і при кожній раді адвокатів регіону.

Висвітлюючи національну практику органів адвокатського самоврядування у сфері забезпечення реалізації гарантій адвокатської діяльності, варто звернути увагу на наступні положення:

«Рада адвокатів регіону сприяє забезпеченню гарантій адвокатської діяльності, захисту професійних і соціальних прав адвокатів» (ст. 48 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність»);

«Рада адвокатів України сприяє забезпеченню гарантій адвокатської діяльності, захисту професійних і соціальних прав адвокатів» (ст. 55 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність»).

Зазначені повноваження знайшли подальшого відображення також в положеннях про відповідні ради адвокатів.

Так, до прикладу, у Положенні про Раду адвокатів Чернігівської області передбачено, що вона сприяє забезпеченню гарантій адвокатської діяльності, захисту професійних і соціальних прав адвокатів. Крім того, рада вживає відповідно до законодавства заходів щодо усунення державними органами та органами місцевого самоврядування порушень професійних прав та гарантій адвокатської діяльності; вносить пропозиції про усунення виявлених порушень і недоліків та притягнення до відповідальності посадових осіб, винних у допущених порушеннях [231].

Слід окремо зазначити особливу роль діяльності рад адвокатів регіонів під час воєнного стану. До прикладу, як вказують О.З Хотинська-Нор та Н.М. Бакаянова, «станом на кінець травня 2022 року, за даними Ради адвокатів Одеської області, в Одеській області зареєстровано 4346 адвокатів (із загальної кількості адвокатів в Україні 63950), з них 3370 здійснюють адвокатську діяльність, 976 зупинили здійснення адвокатської діяльності. Необхідно звернути увагу на те, що дані про адвокатів є недоступними для широкого загалу: за Рішенням РАУ, для запобігання загрозам життю адвокатів та з метою захисту персональних даних про адвокатів у період оголошеного воєнного стану персональні дані адвокатів, внесені до Єдиного

реєстру адвокатів України, закрито для загального доступу» [232]. Зрозуміло, що цим їх роль не обмежується, проте на початку повномасштабного військового вторгнення РФ до України такі дії органів адвокатського самоврядування мале велике значення, запобігаючи посяганням на адвокатів, насамперед тих, які залишилися на тимчасово окупованій території.

Положення про Раду адвокатів України закріплює, що РАУ сприяє забезпеченню гарантій адвокатської діяльності, захисту професійних, соціальних та інших прав адвокатів. Крім того, РАУ:

«розробляє за дорученням з'їзду адвокатів України, органів державної влади та з власної ініціативи проекти законів та інших нормативно-правових актів, які регулюють діяльність адвокатури, у тому числі щодо соціального захисту адвокатів, професійних прав та гарантій адвокатської діяльності, а також інші проекти нормативно-правових актів у сфері державної політики з питань правової допомоги, захисту та представництва;

вживає відповідно до законодавства заходів щодо усунення державними органами та органами місцевого самоврядування, іншими суб'єктами порушень професійних прав та гарантій адвокатської діяльності; вносить пропозиції про усунення виявлених порушень і недоліків та притягнення до відповідальності посадових осіб, винних у допущених порушеннях».

Нами вже зверталась увагу на діяльність комітету захисту прав адвокатів та гарантій адвокатської діяльності НААУ, проте наразі приділимо його діяльності дещо більше уваги. Так, серед його завдань можна виокремити, до прикладу:

участь у формуванні та забезпеченні реалізації державної політики у галузі захисту прав та інтересів адвокатів, забезпечення гарантій адвокатської діяльності.

виявлення, облік, аналіз і систематизація випадків порушення професійних прав та інтересів адвокатів, а також порушення гарантій адвокатської діяльності, які відбулись на території України.

здійснення профілактичної роботи, яка направлена на попередження порушень прав та інтересів адвокатів, а також порушення гарантій адвокатської діяльності.

створення і систематичне вдосконалення необхідних заходів оперативного реагування при порушенні законних прав та інтересів адвокатів, а також гарантій адвокатської діяльності» тощо.

Вважаємо, що помилково стверджувати, що лише цей комітет у складі НААУ здійснює заходи спрямовані на реалізацію гарантій адвокатської діяльності. Так, при Національній асоціації адвокатів України (НААУ) створено Центр координації добровільної правової допомоги військовослужбовцям. Центр, спільно з Вищою школою адвокатури НААУ, забезпечує безкоштовне навчання адвокатів, які надають правову допомогу військовослужбовцям *pro bono* у рамках волонтерського руху. Центр також організовує семінари, конференції та лекції з актуальних питань правової допомоги військовослужбовцям. Вища школа адвокатури НААУ провела понад 172 правові освітні заходи на теми військового права (заходи з підвищення кваліфікації, відкриті лекції, публічні дискусії між експертами).

Керівництво НААУ та органи адвокатського самоврядування проводять роботу не тільки в Україні, а й за кордоном, на міжнародному рівні, співпрацюючи з колегами з різних країн світу, організаціями та адвокатами з метою надання допомоги громадянам України. Крім того, при НААУ було створено Опікунську раду НААУ, яка колегіально приймає рішення про надання благодійної допомоги з рахунку Благодійного фонду НААУ [233].

Вважаємо, що подібні заходи хоча й не мають безпосереднього відношення до реалізації гарантій адвокатської діяльності, проте також сприяють почуттю захищеності адвокатів з боку органів адвокатського самоврядування та усієї адвокатської спільноти.

Окремим аспектом в сфері забезпечення прав адвокатів та реалізації гарантій адвокатської діяльності є здійснення НААУ аналітичної діяльності в

цій сфері, яка здійснюється на підставі інформації, що надається регіональними органам адвокатського самоврядування. Вважаємо, що здійснення таких узагальнень дає змогу виявляти найбільш поширені порушення гарантій адвокатської діяльності та, що особливо важливо, виробляти алгоритми протидії таким порушенням та направляти відповідні звернення до керівництва правоохоронних органів, судів, органів військового управління тощо. Мабуть, в сучасних умовах для обробки інформації такого роду варто звертатися до сучасних технологій. Як вказують О.О.Храпенко та А.М.Меденцев, «штучний інтелект може виявляти здатність до вирішення складних завдань, розпізнавання образів, розуміння природної мови, планування, прийняття рішень та автоматизації процесів. Він може покращувати продуктивність, ефективність та точність у різних сферах діяльності та допомагати розв'язувати складні проблеми, які вимагають аналізу великих обсягів даних» [234, с. 382].

Вважаємо, що в майбутньому певним чином варто розглянути можливість застосування технологій штучного інтелекту, завдяки чому на сучасному рівні технологічного розвитку вже з'явилася можливість швидкої обробки значного обсягу інформації.

Варті висвітлення питання діяльності комітетів захисту професійних прав адвокатів та реалізації гарантій адвокатської діяльності на регіональному рівні, адже вони діють при кожній раді адвокатів регіону.

Так, Радою адвокатів Одеської області 19 серпня 2015 року було затверджено Положення про Комітет захисту професійних прав адвокатів та реалізації гарантій адвокатської діяльності Ради адвокатів Одеської області [235], відповідно до якого Комітет «є постійно діючим представницьким колегіальним органом Ради адвокатів Одеської області, що створюється при Раді адвокатів Одеської області (далі – «Рада адвокатів») з метою вирішення питань, пов'язаних із захистом професійних прав адвокатів та забезпечення дотримання гарантій адвокатської діяльності, в порядку, передбаченому

чинним законодавством України» (п. 1). При цьому в Положенні зауважується, що «порушення особистих прав адвоката, як фізичної особи та/або клієнтів адвоката при наданні правової допомоги не належать до повноважень Комітету, крім випадків нерозривного зв'язку із порушення прав та законних інтересів самого адвоката» (п. 13.1).

Відповідно до Положення основними завданнями комітету є: «забезпечення невідкладного та ефективного реагування на протиправні дії, спрямовані проти адвоката, з боку будь-яких державних органів, зокрема, органів прокуратури, досудового розслідування, судової влади, місцевого самоврядування, їх посадових та службових осіб, інших юридичних та фізичних осіб; захист прав та забезпечення дотримання гарантій шляхом здійснення незабороненої законодавством діяльності щодо конкретного адвоката, групи адвокатів, адвокатського об'єднання або бюро у випадку їх порушення чи загрози порушення; здійснення профілактичної роботи, яка направлена на попередження порушень прав та забезпечення дотримання гарантій; прийняття, узгодження та систематичне вдосконалення необхідних заходів оперативного реагування при порушенні прав та гарантій; сприяння професійному розвитку адвокатів, а також підвищенню їх кваліфікаційних якостей щодо захисту прав та забезпечення дотримання гарантій; інформування адвокатської спільноти та громадськості про розгляд та вирішення питань, які віднесені до компетенції комітету; контроль, аналіз, передбачення і прогнозування стану справ щодо порушення прав адвокатів регіону, своєчасне інформування керівництва Ради адвокатів; участь у розгляді та підготовці пропозицій комітету щодо вдосконалення законодавства України з питань, що стосуються діяльності адвокатів та забезпечення їх прав; участь у розробці та реалізації системи заходів, які проводяться у взаємодії з державними та правоохоронними органами щодо захисту життя, здоров'я, честі, гідності, майна адвокатів і членів їх сімей від злочинних посягань, інших протиправних дій; забезпечення оперативного

опрацювання інформації, що надходить, а також вжиття необхідних заходів реагування щодо порушення прав адвокатів; участь у формуванні та забезпеченні реалізації державної політики у сфері захисту прав та забезпечення дотримання гарантій» (п. 14).

Водночас варто вказати, що відповідно до інформації, розміщеної на офіційних сайтах рад адвокатів регіонів, назва комітету, який опікується захистом прав адвокатів та забезпечення реалізації гарантій адвокатської діяльності, на теперішній час не є уніфікованою, так само на сайтах різним є обсяг інформації стосовно їх організації та діяльності.

Зокрема, як вже вказувалося, в Одеській області – це комітет захисту прав та гарантій адвокатської діяльності, і на сайті Раді адвокатів Одеської області [236] міститься вичерпний перелік інформації: положення про комітет, його склад, результати діяльності за попередні роки. Більш того, на сайті навіть розміщений номер мобільного телефону голови комітету, аби в адвокатів Одеської області була змога скоординувати з комітетом у разі виникнення невідкладних ситуацій.

У Київській області цей комітет має назву комітет захисту прав адвокатів. Вкрай позитивно, що на сайті Ради адвокатів Київської області розміщено Положення про цей комітет, інформація про його склад (голова, його заступник, секретар, члени комітету та відомості щодо їх свідоцтв про право на заняття адвокатської діяльності у т.ч. номер свідоцтва, дата його видачі, орган, що видав свідоцтво, та дата прийняття рішення щодо цього) [237].

В Івано-Франківській області цей комітет має назву комітет захисту прав адвокатів. На сайті ради висвітлюються мета та завдання комітету [238].

В Чернігівській області відповідний комітет має назву – комітет захисту прав адвокатів [239], проте про напрями його діяльності інформація викладено дуже лаконічно у трьох абзацах.

Як позитив варто вказати, що при Раді адвокатів Харківської області відповідний комітет вже має більш повну назву – комітет захисту прав та гарантій адвокатської діяльності, а на сайті міститься дещо розширена інформацію про напрями його діяльності [240].

В Закарпатській області комітет має назву комітет захисту прав адвокатів [241] і, як позитив, на сайті ради міститься контактна інформація (мобільний номер телефону) його голови, проте окремо на сайті немає інформації щодо положення про комітет, його персонального складу чи результати діяльності. На жаль, немає результатів чи просто поточних нових щодо діяльності цього комітету і в розділі сайту «Публікації».

У Дніпропетровській області цей комітет має назву комітет захисту професійних прав адвокатів. На сайті Ради адвокатів Дніпропетровської області наявна інформація щодо списку членів цього комітету, контактного номеру телефона (без зазначення відомостей про особу) та положення про цей комітет [242].

Вважаємо неприпустимою ситуацію, коли на сайтах рад адвокатів регіону відсутня інформація про комітет з захисту прав адвокатів та гарантій адвокатської діяльності або, якщо інформація щодо нього викладена надто стисло. На наш погляд, це має декілька негативних аспектів:

а) суттєво ускладнюється надання допомоги адвокату з боку комітету, оскільки практика свідчить, що переважна більшість адвокатів завчасно не опікуються питанням, аби мати актуальні контактні дані комітету, мабуть, розраховуючи, що така допомога їм не знадобиться;

б) стає недоступною для адвоката інформація щодо існуючих механізмів захисту своїх прав;

в) суттєво ускладнюється на офіційному сайті ради адвокатів регіону висвітлення проблем порушення гарантій адвокатської діяльності з боку третіх осіб, зокрема правоохоронних органів, а сучасних умовах – й

військових, а також унеможлиблюється отримання інформації щодо результатів діяльності відповідних комітетів.

Таким чином, аналіз діяльності комітетів у сфері захисту прав адвокатів та реалізації гарантій адвокатської діяльності свідчить про необхідність її подальшого удосконалення. Видається також, що підхід до висвітлення інформації сприяє підвищенню обізнаності адвокатів у механізмах захисту своїх прав та забезпеченню прозорості діяльності комітетів. Вартим широкого запровадження та поширення є практика розміщення на сайті зразків заяв (наприклад, про притягнення до адміністративної відповідальності за ч.5 ст.212-3 КУпАП), звітів про результати діяльності комітету, а також матеріалів, в яких аналізуються найбільш розповсюджені недоліки при поданні адвокатами адвокатських запитів, які в подальшому можуть стати формальними підставами для відмови надання відповідей на них, розміщується алгоритм дій адвоката при неотриманні відповіді на адвокатський запит або отриманні необґрунтованої відмови чи наданні явно неповної інформації.

Водночас доцільно вказати, що роль органів адвокатського самоврядування у сфері захисту прав та реалізації гарантій адвокатської діяльності не зводиться суто до діяльності певного комітету.

Відповідно до ст. 23 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», особливий порядок дисциплінарного провадження є гарантією адвокатської діяльності.

Вирішення питань щодо дисциплінарної відповідальності адвокатів здійснюється кваліфікаційно-дисциплінарними комісіями адвокатури. Скарги на їхні рішення, дії чи бездіяльність розглядає Вища кваліфікаційно-дисциплінарна комісія адвокатури.

Слід зазначити, що основною формою роботи цих квазісудових дисциплінарних органів є засідання. Водночас організація і проведення

засідань КДКА та ВКДКА з запровадженням воєнного стану суттєво ускладнилась, особливо у перші місяці війни.

Проблема реалізації гарантії адвокатської діяльності з дотримання особливого порядку дисциплінарного провадження стосувалася не лише територій, де велися активні бойові дії або були тимчасово окуповані, але й регіонів, що знаходилися далеко від лінії зіткнення, адже КДКА зобов'язані не тільки забезпечити кворум при ухваленні рішень, але й дотримання прав осіб, які за законом можуть брати участь у засіданнях під час розгляду дисциплінарних справ, відповідно до ч.2 ст. 40 Закону «Про адвокатуру та адвокатську діяльність».

Рішенням Ради адвокатів України від 25.03.2022 р. № 34 «Про внесення змін та доповнень до Регламенту ВКДКА, Регламенту КДКА регіону та Положення про порядок прийняття та розгляду скарг щодо неналежної поведінки адвоката, яка може мати наслідком його дисциплінарну відповідальність» визначено, що учасники (адвокат, стосовно якого порушено дисциплінарну справу, та особа, яка ініціювала питання про дисциплінарну відповідальність адвоката) у разі наявності технічної можливості мають право взяти участь у засіданні дистанційно - у режимі відеоконференції. За два дні до початку засідання вони повинні повідомити комісію про своє бажання, направивши на адресу електронної пошти документи, що підтверджують особу учасника, та, у разі наявності, особу представника, а також документи, що підтверджують повноваження такого представника. Всі документи повинні бути підписані за допомогою електронного цифрового підпису [243].

Слід зазначити, що членам КДКА забороняється здійснювати аудіо- чи відеофіксацію нарадчої кімнати: такі дії, так само як розголошення таємниці нарадчої кімнати, визначено дисциплінарним проступком - грубим одноразовим порушенням правил адвокатської етики, що підриває авторитет адвокатури України, та є підставою для позбавлення члена органу

адвокатського самоврядування права на заняття адвокатською діяльністю з наступним виключенням з Єдиного реєстру адвокатів України [244].

Дистанційні (у режимі відеоконференції) засідання КДКА та ВКДКА не могли бути проведені за допомогою стандартного програмного забезпечення (Zoom, Microsoft Teams, Skype тощо) через правові перешкоди, пов'язані із вимогами щодо забезпечення таємниці нарадчої кімнати при ухваленні рішень у дисциплінарних справах та збереження адвокатської таємниці. ВКДКА було знайдено інше технічне рішення, «яке дозволило організовувати закриту відеоконференцію всередині її відкритої частини. При цьому програмне забезпечення, а також уся поточна інформація зберігається на захищеному від стороннього доступу сервері» [245, с. 262].

Крім того, як зазначає С.В. Вилков, оскільки «поштові служби працювали із значними перебоями, дисциплінарну процедуру було цифровізовано:

- встановлено можливість повідомлення сторін про засідання лише на сайті;
- запроваджено листування між комісіями, а також подання сторонами окремих документів в електронному вигляді з використанням електронного цифрового підпису» [245, с. 263].

Запроваджені нормотворчі та організаційні заходи дозволили відновити діяльність КДКА та ВКДКА, та таким чином, забезпечити дотримання гарантії адвокатської діяльності з дотримання особливого порядку дисциплінарного провадження.

Очевидно, що лише за умови ефективної діяльності всіх органів адвокатського самоврядування, а також взаємодії між всіма органами, які створено при радах адвокатів регіонів та при Національній асоціації адвокатів України, проголошених у ч. 1 ст. 44 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» завдань адвокатського самоврядування, зокрема «забезпечення незалежності адвокатів, захист від

втручання у здійснення адвокатської діяльності» (п. 1 ч. 1 ст. 44), «створення сприятливих умов для здійснення адвокатської діяльності» (п. 4 ч. 1 ст. 44) тощо.

ВИСНОВКИ

1. Виконання адвокатурою однієї з найважливіших функцій, яка має бути реалізована у правовій, демократичній та соціальній державі, - надання професійної правничої допомоги - є можливим лише за наявності розвинутої системи гарантій адвокатської діяльності, запровадження дієвих механізмів їх реалізації.

2. У національній правовій доктрині на теперішній час існують усталені підходи до розуміння змісту інституту гарантій, проте не сформовано цілісної концепції забезпечення реалізації гарантій адвокатської діяльності. Роль адвокатської діяльності у суспільному житті обумовлює необхідність розвитку правової науки у напрямі організаційно-правових засад реалізації її гарантій.

3. Організаційно-правові засади реалізації гарантій адвокатської діяльності – це сукупність основних ідей, на яких базується дія визначених законодавством механізмів забезпечення належних умов здійснення адвокатської діяльності. Організаційно-правові засади реалізації гарантій адвокатської діяльності покликані забезпечити досягнення балансу між призначенням гарантій адвокатської діяльності – правового захисту адвокатів, відповідно до міжнародних стандартів у цій сфері, та результатом їх реалізації – отриманням професійної правничої допомоги кожним, хто її потребує.

4. Організаційно-правовими засадами реалізації гарантій адвокатської діяльності є: 1) законність; 2) рівність прав адвокатів; 3) обов'язковість (імперативність); 4) солідарність; 5) розподіл компетенції.

Організаційно-правові засади реалізації гарантій адвокатської діяльності відображуються у правових приписах, які визначають правовий статус адвоката та особливості здійснення адвокатської діяльності, а також у правових способах реалізації уповноваженими органами та особами

покладених на них повноважень у сфері забезпечення гарантій адвокатської діяльності.

5. Реалізація гарантій адвокатської діяльності є сукупністю механізмів, які передбачено державою або органами адвокатського самоврядування, що спрямовані на забезпечення належних умов здійснення адвокатської діяльності.

6. Умовами, які необхідні для реалізації гарантій адвокатської діяльності є: 1) наявність якісної складової нормативно-правових та інших правових актів (такими актами, перш за все, є Конституція України, Закон України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», Правила адвокатської етики, рішення Ради адвокатів України та з'їзду адвокатів України); 2) наявність механізму забезпечення суворого додержання правових приписів щодо забезпечення гарантій реалізації адвокатської діяльності всіма державними та недержавними суб'єктами та невідворотності відповідальності за порушення гарантій адвокатської діяльності.

7. Ознаками гарантій адвокатської діяльності є: 1) спрямованість на правовий захист суб'єкта з особливим правовим статусом - адвоката; 2) ефективність (гарантії діяльності повинні забезпечити адвокату реальне користування наданими законом правами); 3) соціальна обумовленість (гарантії адвокатської діяльності забезпечують реалізацію права на професійну правову допомогу, належний стан правозахисної сфери); 4) загальновизнаність (закріплюються в міжнародному та національному законодавстві); 5) універсальність (гарантії адвокатської діяльності реалізуються не лише всередині адвокатури, але й мають поширення її на інших суб'єктів правовідносин).

8. Гарантії адвокатської діяльності можна класифікувати:

I. за суб'єктом, на якого розповсюджується дія гарантії, на ті, що стосуються: 1) адвоката; 2) членів сім'ї адвоката; 3) помічника адвоката; 4) стажиста адвоката; 5) особу, яка перебуває у трудових відносинах з

адвокатом, адвокатським бюро, адвокатським об'єднанням; 6) особу, стосовно якої припинено або зупинено право на заняття адвокатською діяльністю;

II. за об'єктом дії гарантії на ті, що стосуються: 1) життя та здоров'я адвоката, членів сім'ї адвоката; 2) майна адвоката або членів його сім'ї; 3) честі, гідності та репутації адвоката; 4) професійних прав та професійних інтересів адвоката.

9. Обмеження гарантій адвокатської діяльності не повинно допускатися. При виключності подій та обставин (до прикладу, запровадження воєнного стану, поширення гострих респіраторних хвороб, виникнення події непереборної сили) державою та органами адвокатського самоврядування має бути розроблений механізм дій для реалізації передбачених законом гарантій адвокатської діяльності.

10. Корпоративні механізми забезпечення реалізації гарантій адвокатської діяльності відіграють провідну роль в об'єднанні всіх адвокатів України в єдину професійну асоціацію. Їх дієвість та ефективність є однією з умов її створення та діяльності.

11. На теперішній час є підстави констатувати відсутність єдиного підходу до систематизації випадків порушення прав адвокатів та гарантій адвокатської діяльності, що негативно впливає на: 1) прогнозування стану порушення прав адвокатів та гарантій адвокатської діяльності; 2) висвітлення тенденцій, що відбуваються в сфері порушення прав адвокатів та гарантій адвокатської діяльності.

У зв'язку з цим є необхідним визначення рішенням Ради адвокатів України єдиного підходу до звіту органів адвокатського самоврядування про порушення прав адвокатів та гарантій адвокатської діяльності шляхом визначення його структури, способу викладення матеріалу та наведення статистичних показників. При цьому в рамках звіту за поточний рік не є

доцільним проведення порівнянь показників задля уникнення ситуації перевантаження звіту інформацією, що суттєво ускладнює його сприйняття.

Доцільним є здійснення комплексних узагальнень реалізації гарантій адвокатської діяльності за п'ять років з висвітленням тенденцій порушення прав адвокатів та гарантій адвокатської діяльності.

12. Порушення гарантій адвокатської діяльності можна класифікувати: 1) залежно від суб'єкта: а) з боку особи зі спеціальним статусом (слідчого, судді, прокурора, члена органу адвокатського самоврядування, депутата місцевої ради і т.п.); б) порушення гарантій адвокатської діяльності з боку особи без спеціального статусу; 2) залежно від наслідків, до яких призвело порушення гарантій: а) незначне; б) грубе; 3) залежно від частоти порушення гарантій адвокатської діяльності: а) одноразове; б) повторне; в) систематичне.

13. Характерними порушеннями гарантій адвокатської діяльності, пов'язаними з війною, яку розв'язано проти України, є: 1) ототожнення (ідентифікація) клієнта з адвокатом; 2) спроби притягнення адвокатів до відповідальності за надання правничої допомоги на тимчасово окупованих територіях; 3) тиск на адвокатів у зв'язку зі здійснення захисту у кримінальних провадженнях, які порушені за ознаками злочинів проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку (насамперед, у справах, які розглядаються за відсутності особи, яка вчинила кримінальне правопорушення (*in absentia*), злочинів проти основ національної безпеки України (ст.ст. 109, 110, 111, 111-1, 111-2, 113 та інші КК України); 4) нерівність підходу щодо вільного пересування адвокатів, які надають безоплатну вторинну правову допомогу, та адвокатів, які не надають безоплатну вторинну правову допомогу.

14. Встановлено, що міжнародно-правові стандарти реалізації гарантій адвокатської діяльності - це частина загального масиву міжнародно-правових актів у сфері адвокатури, що врегульовують способи та механізми реалізації

гарантій адвокатської діяльності, та мають на меті створення належних умов для надання адвокатами правничої допомоги.

Міжнародно-правові стандарти реалізації гарантій адвокатської діяльності: 1) є частиною міжнародно-правових стандартів організації та діяльності адвокатури; 2) містять у собі певну систему правових ідей та принципів, які стосуються забезпечення належних умов здійснення адвокатської діяльності; 3) мають рекомендаційний характер, виступають орієнтиром у напрямку вдосконалення національного законодавства; 4) не охоплюються одним (єдиним) документом, який би містив всі положення щодо реалізації гарантій адвокатської діяльності.

15. Прийняття європейської конвенції у сфері захисту прав адвокатів та дотримання гарантії адвокатської діяльності, положення якої мали б обов'язковий характер, є необхідним кроком удосконалення сфери забезпечення реалізації гарантій адвокатської діяльності.

16. Удосконалення законодавства України про адвокатуру та адвокатську діяльність в частині гарантій адвокатської діяльності має передбачати встановлення низки заборон у ст. 23 Закону «Про адвокатуру та адвокатську діяльність»: зокрема, заборони на використання інформації, становить адвокатську таємницю, в якості доказу у судовому процесі; про заборону особистого обшуку або особистого огляду адвоката при виконанні ним своїх професійних обов'язків, крім випадків, коли він затриманий на місці вчиненого ним злочину; заборони вимагання будь-якого спеціального дозволу (крім ордера і посвідчення адвоката) або створення інших перешкод при здійсненні адвокатської діяльності); заборони органам публічної влади прямо або опосередковано впливати на зміст договору про надання правничої допомоги між адвокатом і клієнтом.

Зазначену норму законодавства також доцільно доповнити положеннями про свободу пересування адвоката з метою надання правничої допомоги, яка не може бути обмежена, крім випадків, передбачених законодавством; про

забезпечення судами та органами кримінального переслідування приміщенням для виконання адвокатом професійних обов'язків в будівлі відповідних установ.

17. Гарантії адвокатської діяльності, що стосуються життя та здоров'я, майна, честі та гідності адвоката, які встановлені ст. 23 Закону «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», мають поширюватися й на помічника адвоката й стажиста адвоката, у зв'язку з виконанням ними доручень адвоката, пов'язаних з наданням правничої допомоги.

Поширення диспозицій статей 398-400 КК України, якими встановлюється відповідальність за погрозу або насильство щодо захисника чи представника особи (ст. 398), умисне знищення або пошкодження майна захисника чи представника особи (ст. 399), посягання на життя захисника чи представника особи у зв'язку з діяльністю, пов'язаною з наданням правової допомоги (ст. 400), виключно на захисника чи представника є необґрунтованим, особливо зважаючи на назву розділу XVIII КК України «Кримінальні правопорушення проти правосуддя», в якому вказані статті розміщені. До назв та диспозицій вказаних статей повинні бути внесені зміни про встановлення кримінальної відповідальності за погрозу або насильство, умисне знищення або пошкодження майна, посягання на життя помічника адвоката, стажиста адвоката у зв'язку з виконанням ними доручень адвоката, пов'язаних з наданням правничої допомоги.

18. З метою уніфікації законодавчої термінології доцільно внести зміни до ст. 398-400 КК України шляхом заміни в їх назвах та диспозиціях словосполучення «правова допомога» на «правнича допомога».

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Таварткіладзе Н.М. Етичні основи діяльності адвоката-захисника: автореф. дис. ... канд..юрид.н.: 12.00.10. Одеса, 2003. 22 с.
2. Бірюкова А. М. Забезпечення адвокатурою конституційного права обвинуваченого на захист у кримінальному процесі України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Одеса, 2006. 20 с.
3. Переверза І. М. Загальнотеоретичні підходи до моделювання адвокатської діяльності: дис. ... канд. юрид. наук. Одеса, 2016. 240 с.
4. Вільчик Т. Б. Адвокатура як інститут реалізації права на правову допомогу: порівняльно-правовий аналіз законодавства країн Європейського Союзу та України: дис. ... д-ра юрид. наук. Харків, 2016. 490 с.
5. Бакаянова Н. М. Функціональні та організаційні основи адвокатури України: дис. ... д-ра юрид. наук. Одеса, 2017. 487 с.
6. Бакаянова Н.М. Основи адвокатури України: функціональні та організаційні аспекти : монографія. Одеса: Юридична література, 2017. 356 с.
7. Іваницький С.О. Теоретичні основи організації адвокатури в Україні: принципи та система: дис. ... д-ра. юрид. наук. Київ, 2017. 556 с.
8. Дурнов Є. С. Адвокатура в Україні: історико-правове дослідження (кінець XIX-XX ст.): автореф. дис. ... д-ра. юрид. наук. Харків, 2018. 36 с.
9. Аракелян М.Р. Концептуальні засади правозахисної діяльності адвокатури: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.01. Одеса, 2019. 44 с.
10. Бірюкова А. М. Правовий статус адвоката і адвокатури: вітчизняна модель у контексті процесів глобалізації : дис.... д-ра юрид. наук ; 12.00.10. Київ, 2019. 508 с.
11. Святоцька В. О. Стандарти організації та професійної діяльності адвокатури: порівняльно-правове дослідження: автореф. дис. ... д-ра. юрид. наук. Харків, 2021. 42 с.

12.Святоцька В. О. Стандарти організації та професійної діяльності адвокатури: порівняльно-правове дослідження : монографія. Київ : Ін Юре, 2019. 477 с.

13.Джабурія О. О. Організаційні форми адвокатської діяльності: дис. докт. філософ. 081 «Право». Одеса, 2020. 223 с.

14.Фоміна О. І. Відносини адвоката з клієнтом за договором про надання правової допомоги: дис. докт. філософ. 081 «Право».Одеса, 2021. 234 с.

15.Демчина Т.Ю. Організаційно-правові засади реалізації принципу незалежності адвокатури: дис. ... докт. філософ. 081 «Право». Харків, 2021. 270 с.

16.Чекмарьова Л.Ю. Страхування професійної відповідальності адвоката : дис.. ... канд.. юрид наук. Одеса, 2021. 210 с.

17.Скакун О.Ф. Теорія держави і права: Підручник. Харків: Консум, 2001. 664 с.

18.Макарчук В. В. Поняття «правовий статус особи» в теоретично-правовій літературі. *Право.ua*. 2015. № 3. С. 18-22. URL: https://rep.btsau.edu.ua/bitstream/BNAU/1740/3/Poniattia_pravov.pdf

19.Словник української мови. Академічний тлумачний словник. URL: <https://sum.in.ua/s/status>

20.Глущенко С.В. До питання про конституційно-правовий статус державного органу. *Адвокат*. 2012. № 6. С. 28–33.

21.Заборовський В.В. Правовий статус адвоката в Україні. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія ПРАВО. 2012. Випуск 19. Том 1. С. 162-164.

22.Дутко А., Остапенко Л., Трач І. Правовий статус адвоката: порівняльний аналіз законодавства України і зарубіжних країн. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія: «Юридичні науки»*. 2020. № 4 (28). С. 169-176.

23. Хотенець П.В. Правовий статус адвоката в Україні : автореф. дис... канд. юрид. наук. Харків, 2002. 19 с.
24. Заборовський В. В. Правовий статус адвоката в умовах становлення громадянського суспільства та правової держави в Україні: дис. ... д-ра. юрид. наук. Київ, 2017. 577 с.
25. Заборовський В.В. Правовий статус адвоката в умовах становлення незалежної адвокатури України: монографія. Ужгород: Видавничий дім «Гельветика», 2017. 900 с.
26. Бережна Є. В. Правовий статус адвоката як учасника адміністративного процесу : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2021. 23 с.
27. Савицька С.Л. Кримінально-процесуальні гарантії діяльності адвоката: дис. канд. юр. наук. Київ, 2013. 203 с.
28. Каденко О. О. Правовий статус Національної асоціації адвокатів України: дис. докт. філософ. Одеса, 2022. 283 с.
29. Логінова С. М. Адвокатська таємниця: теорія і практика : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.10. Київ, 2002. 183 с.
30. Тацій Л. В. Юридична природа адвокатури в системі захисту прав і свобод людини і громадянина : дис... канд. наук: 12.00.01. 2008. 176 с.
31. Козьмініх А. В. Роль інституту адвокатури в реалізації правозахисної функції громадянського суспільства: автореф. дис. ... канд. політ. наук: 23.00.02. Одеса, 2008. 17 с.
32. Коваленко Т. С. Дисциплінарна відповідальність адвокатів : автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.10. Київ, 2010. 20 с.
33. Іванцова А. В. Організаційні форми діяльності адвокатури : автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.10. Харків, 2010. 20 с.
34. Лотоцький М. В. Адвокатура як суб'єкт запобігання злочинам: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Запоріжжя, 2012. 20 с.

- 35.Ісакова В. М. Право на правову допомогу: поняття, особливості, гарантії: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. Харків, 2013. 20 с.
- 36.Косенко М. С. Організаційно-правові засади діяльності кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.10. Київ, 2014. 19 с.
- 37.Северин М. К. Принципи адвокатської діяльності : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : 12.00.10. Київ, 2015. 18 с.
- 38.Біцай А. В. Організаційно-правові засади участі адвоката в медіації: дис.... канд. юрид. наук: 12.00.10. Київ, 2015. 246 с.
- 39.Калинюк С. С. Інститут адвокатури в механізмі реалізації права людини і громадянина на правову допомогу: конституційно-правовий аспект : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.02. Ужгород, 2015. 203 с.
- 40.Семенюк І. Я. Моральні засади діяльності інституту адвокатури: теоретико-правовий аспект : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Львів, 2016. 240 с.
- 41.Шкребець Є. Ф. Адвокатура України: адміністративно-правове забезпечення діяльності на сучасному етапі: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Харків, 2016. 18 с.
- 42.Бігунець І.М. Повноваження захисника на досудовому розслідуванні: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2020. 236 с.
- 43.Адвокатура України : підручник. У 2 кн. Кн. 1. Організація адвокатури (з практикумом) / за заг. ред. С. Я. Фурси та Н.М. Бакаянної. 2-ге вид., допов. і переробл. Київ : Алерта, 2016. 864 с.
- 44.Молдован А.В., Тилик Т.М. Адвокатура України. Навчальний посібник. К.: Алерта, 2013. 256 с.
- 45.Адвокатура України : підручник / М. А. Погорецький, О. Г. Яновська. Київ : Юрінком Інтер, 2014. 368 с.
- 46.Фіолевський Д. П. Адвокатура : підручник. Київ: Алерта, 2007. 486 с.

47.Організація адвокатури та адвокатська діяльність : навч. посіб. для підгот. до комплекс. іспиту. Харків : Право, 2021. 448 с.

48.Актуальні проблеми адвокатури : підручник / за заг. ред. Т. Б. Вільчик. Харків : Право, 2022. 376 с.

49.Бакаянова Н. М., Храпенко О. О. Історія адвокатури України у запитаннях та відповідях, ілюстраціях та фотографіях: навчальний посібник. Одеса: «Юридична література», 2016. 215 с.

50.Адвокатура Одеси та Одеської області: історичні нариси: монографія / Й. Л. Бронз, Н. М. Бакаянова та ін.; за ред. Н. М. Бакаянної; Національний університет «Одеська юридична академія», Національна асоціація адвокатів України, Рада адвокатів Одеської області. Одеса: Фенікс, 2020. 744 с.

51.Коментар до Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність»: наук.-практ. коментар / за заг. ред. М. А. Погорецького, О. Г. Яновської, О. З. Хотинської-Нор. Алерта, 2019. 346 с.

52.Афанасієв Р.В. Проблеми правового регулювання окремих гарантій адвокатської діяльності. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Вип. 24. Т. 4. 2014. С. 151–155. (Серія «Право»)

53.Бірюкова А.М. Гарантії адвокатської діяльності при здійсненні захисту. *Вісник Академії адвокатури України*. 2007. № 3. С. 135-138.

54.Горбань Н. С. Гарантії адвокатської діяльності: поняття, генеза, значення. *Часопис Київського університету права* : Укр. науково-теоретичний часопис. 2018. № 2. С. 284-288.

55.Бакаянова Н. Адвокат із вогнепальною зброєю у світлі гарантій адвокатської діяльності. *Право України*: Юрид. журн. 2015. № 6. С. 199-205.

56.Бакаянова Н.М. Актуальні питання соціального захисту адвокатів в умовах пандемії COVID-19. URL: <http://unba.odessa.ua/aktualni-pytannya-sotsialnogo-zahystu-advokativ-v-umovah-pandemiyi-sovid-19>

57.Бакаянова Н.М. Розвиток законодавства ЄС у сфері захисту професійних прав адвокатів. *Адвокатура України: сучасний стан та перспективи розвитку*: матеріали III Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 16 грудня 2021 р.). Харків, 2021. С.95-97.

58.Бакаянова Н.М. Забезпечення діяльності адвокатури та здійснення адвокатської діяльності в умовах воєнного стану. *Європейський вибір України, розвиток науки та національна безпека в реаліях масштабної військової агресії та глобальних викликів XXI століття* (до 25-річчя Національного університету «Одеська юридична академія» та 175-річчя Одеської школи права) : у 2 т. : матеріали Міжнар. науково-практ. конф. (Одеса, 17 червня 2022 р.). Т. 2. Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2022. С. 180-183.

59.Гончаренко В.С. Гарантії професійної діяльності іноземних адвокатів в Україні. *Вісник кримінального судочинства*. 2018. № 4. С.119-127.

60.Нестерчук Л. П. Правове регулювання гарантій професійної діяльності адвоката на міжнародному та національному рівні. *Адвокатура: минуле, сучасність та майбутнє* : матер. X Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 6 листоп., 2020 р.) / редкол.: Н. М. Бакаянова (голова) та ін. Одеса : Фенікс, 2020. С. 622-626.

61.Гайворонська В.В., Водолазкий С.Г., Микитюк О.С. Процесуальні гарантії адвокатської діяльності й деонтологічні стандарти в рішеннях Європейського суду з прав людини. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 4. С. 572-575.

62.Бедюк Н.А. Гарантії адвокатської діяльності в Україні: сучасний стан та проблеми реалізації. *Перспективні напрямки розвитку сучасної юридичної науки*: матеріали наукової конференції (Івано-Франківськ, 20-21 березня 2015 р.). . Івано-Франківськ, 2015. С. 158-161.

63.Яновська О. Система гарантій адвокатської діяльності – крок до громадянського суспільства. *Право України*. 1996. № 5. С. 48–51.

64. Яновська О. Адвокатська таємниця як правова гарантія адвокатської діяльності. *Право України*. 1997. № 2. С. 33–36.

65. Заборовський В.В. Правова природа гарантій, що пов'язані з кримінальним переслідуванням адвоката. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2017. Вип. 47. Т. 3. С. 141-144.

66. Боса І. В. Гарантії адвокатської діяльності: ознаки та механізм реалізації. *Наукові записки. СЕРІЯ: ПРАВО*. 2023. Вип. 14. С. 210-215.

67. Войнарович А. Б. Особливості проведення окремих процесуальних дій відносно адвоката у кримінальному провадженні як гарантії адвокатської діяльності. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2016. Серія ПРАВО. 2016. Вип. 36. Т. 2. С. 126-130.

68. Davis E. A. The Meaning of Professional Independence. *Columbia Law Review*, Vol. 103, No. 5 (Jun., 2003), pp. 1281-1292.

69. Seiff A. The most dangerous job in law: in many countries, human rights lawyers put their lives on the line when they take a case. *ABA Journal*, Vol. 101, No. 2 (FEBRUARY 2015), pp. 56-63.

70. Clark T. C. Civil Rights: The Boundless Responsibility of Lawyers. *American Bar Association Journal*, Vol. 32, No. 8 (August 1946), pp. 453-457.

71. Stephen F. H. Lawyers, Markets and Regulation / F. H. Stephen. Cheltenham : Edward Elgar, 2013. 181 p.

72. Howard P. K. Life without Lawyers: Liberating Americans from Too Much Law / P. K. Howard. New York : Norton, 2009. 343 p.

73. Lucien Karpik, Les avocats. Entre l'État, le public et le marché XIIIe-XXe siècle, Paris, Gallimard, Bibliothèque des sciences humaines, 1995, pp. 206–215.

74. L'indépendance des avocats: Le long chemin d'une liberté / Sous L. Assier-Andrieu. – Editions Dalloz, 2015. – 126 p.

75. Оборотов Ю. М., Крестовська Н. М., Крижанівський А. Ф. Теорія держави і права: Державний іспит. ХАРКІВ : Одиссей, 2007. 256 с.

76. Загальнотеоретична юриспруденція : навчальний курс : підручник / за ред. Ю. Н. Оборотова. Одеса : Фенікс, 2011. 436 с.

77. Актуальні грані загальнотеоретичної юриспруденції : монографія / [Ю. М. Оборотов, В. В. Завальнюк, В. В. Дудченко та ін.] ; за ред. Ю. М. Оборотова. Одеса : Фенікс, 2012. 492 с.

78. Дудченко В., Пасечник О. Тенденції розвитку сучасного права. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 2. С. 599-601.

79. Шевчук Р. М. Методологія наукового пізнання: від явища до сутності. *Філософські та методологічні проблеми права*. 2016. № 1. С. 31-45.

80. Дудченко В. В., Манько Д. Г. Роль методології юридичної науки у становленні новаційного науково-правового мислення. *Актуальні проблеми держави і права*. Вип. 21. 2013. С. 13-17.

81. Бехруз Х.Н., Мануїлова К. В. Науково-дослідницький процес: методологічний аспект. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 1. С. 534-537.

82. Громовенко К. В., Тицька Я. О. Методологія науки міжнародного права: теоретичний дискус та особливості застосування. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 3. С. 588-592.

83. Методологія та методи наукового дослідження в соціальній роботі. URL: <https://lib.chmnu.edu.ua/pdf/posibnuku/327/7.pdf>

84. Юринець В. Є. Методологія наукових досліджень : навч. посібник. Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2011. 178 с.

85. Основи наукових досліджень: навчальний посібник. URL: <http://politics.ellib.org.ua/pages-1109.html>

86. Стояцька Г.М. Методологія наукових правових досліджень: конспект лекцій. Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ. Дніпро, 2016. 77 с. URL: <https://dduvs.in.ua/wp-content/uploads/files/Structure/library/student/lectures/0930/7.1.pdf>

87.Машков А. Проблеми теорії держави і права. Основи: Курс лекцій. Київ: К.І.С. 2008. 470 с.

88.Халюк С. О. Конституційно-правовий статус Вищої ради правосуддя в Україні та відповідних органів у зарубіжних країнах: порівняльний аналіз: дис. ... докт. юр. наук. Київ, 2023. 543 с.

89.Гончаренко С. Етика науки і етичний кодекс ученого. *Наукові записки*. Серія: проблеми методики фізико-математичної технологічної освіти. 2011. Вип. 2. С. 3-12.

90.Етичний кодекс ученого України: постанова Загальних зборів НАН України від 15.04.2009 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0002550-09#Text>

91.Медвідь В. Ю., Данько Ю. І., Коблянська І. І.Методологія та організація наукових досліджень (у структурно-логічних схемах і таблицях): навч. посіб. Суми: СНАУ, 2020. 220 с.

92.Зайцев Ю. К. Сучасні підходи у методології пізнання сутності закономірностей і тенденцій розвитку економічних систем. *Вчені записки*. 2012. № 14. Ч. 2. С. 3-13.

93.Міма І. В. Аксіологічний підхід у дослідженні релігійно-правових традицій як правових явищ. *Альманах права*. 2019. Вип. 10. С. 185-190.

94.Білозъоров Є. В. Використання діяльнісного підходу в пізнанні державно-правових явищ. Матеріали круглого столу «Права людини і поліція у сучасному світі», присвячений пам'яті С.Л. Лисенкова / Редкол.: А.М. Завальний, Н.В. Лазнюк, М.М. Пендюра, Д.О. Тихомиров. К.: ФОП Маслаков, 2018. С. 18-21.

95.Фальковський А. О. Аксіологічний підхід в методології сучасної юриспруденції: автореф. дис. ... канд. юр. наук. Одеса, 2011. 17 с.

96.Кучук А. Аксіологічний підхід до дослідження правових явищ. *Підприємництво, господарство і право*. 2016. № 9. С. 116-120.

- 97.Сайфуліна Ю.В. Феноменологічний підхід щодо розуміння права. *Право і суспільство*. 2012. № 1. С. 40-44.
- 98.Максимов С. І. Феноменологічний підхід до розуміння правової реальності. *Вісник Національної юридичної академії України ім. Ярослава Мудрого*. Сер. Філософія, філософія права, політологія, соціологія. 2009. № 2. С. 54-60.
- 99.Орлов Ю.Ю., Джужа О.М., Орлова О. Ю. Синергетика та пізнання правових явищ. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2014. № 1. С. 75-90
- 100.Міцкевич Л. Синергетичні основи порівняльного правознавства. *Порівняльне правознавство*. 2013. № 1-2. С. 249-254.
- 101.Подковенко Т. О. Антропологічний підхід до права як основа юридичної науки. *Право і суспільство*. 2015. № 2. С. 32-38.
- 102.Скакун О. Ф. Теорія права і держави: підручник. Київ: Правова єдність, 2010. 525 с.
- 103.Основи наукових досліджень. Курс лекцій: навч. посіб. для здобувачів ступеня магістра за спеціальністю 172 Електронні комунікації та радіотехніка / О. Б. Шарпан (уклад.); КПП ім. Ігоря Сікорського. Київ: КПП ім. Ігоря Сікорського, 2023. 89 с.
- 104.Грабченко А.І., Федорович В.О., Гаращенко Я.М. Методи наукових досліджень: Навч. Посібник. Х.: НТУ «ХП», 2009. 142 с.
- 105.Методика та організація наукових досліджень : Навч. посіб. / С. Е. Важинський, Т.І. Щербак. Суми: СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2016. 260 с.
- 106.Бірта Г. О., Бургу Ю.Г. Методологія і організація наукових досліджень: навч. посіб. К. : «Центр учбової літератури», 2014. 142 с.
- 107.Данильян О. Г., Дзьобань О. П. Методологія наукових досліджень : підручник. Харків : Право, 2019. 368 с.

108. Дзьобань О.П., Яроцький В.Л. Герменевтичний метод у сучасних цивілістичних дослідженнях: до питання про доцільність застосування. *Інформація і право*. 2017. № 2(21). С. 5-12.

109. Петрушенко В. Л. Філософія : курс лекцій: навч. посіб. для студ. вищ. закл. освіти III-IV рівн. акред. 2-е вид., виправл. і допов. Київ : «Каравела»; Львів «Новий світ–2000», 2002. 544 с.

110. Манжук І. В. Визначення методів пізнання в науковій літературі. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2012. № 11. С. 11-17.

111. Агафонова Н. В. Питання методології дослідження феномену конституційної реформи. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія : Юридичні науки. 2016. № 845. С. 320-326.

112. Мічурін Є. О. Методологія науки цивільного права. *Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна*. Серія «Право». 2019. Вип. 28. С. 60-65.

113. Лисий В. Діалектика і методи наукового пізнання. *Вісник Львівського університету*. Серія філос. 2010. Вип. 13. С. 20-28.

114. Петрушенко В.Л. Філософія : Підручник. Львів : «Магнолія 2006», 2011. 506 с.

115. Лисий В. Діалектика і методи наукового пізнання. *Вісник Львівського університету*. Серія філос. 2010. Вип. 13. С. 20-28.

116. Шевчук Р. М. Діалектичний метод у правознавстві: окремі аспекти. *Філософські та методологічні проблеми права*. 2012. № 2. С. 25-31.

117. Найчук А. Аналіз і синтез як методи пізнання сутності держави. *Проблеми дидактики історії*. 2015. Вип. 6. С. 21-28.

118. Кривчик Г. Г. Основні загальнонаукові методи дослідження в історичних науках. *Вісник Львівського університету*. Серія філос. 2010. Вип. 13. С. 20-28.

119. Клименко Н. Г. Підходи, принципи та методи дослідження державного регулювання діяльності недержавних інституцій у контексті

забезпечення національної безпеки. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2020. № 7. URL: http://www.dy.nayka.com.ua/pdf/7_2020/54.pdf

120. Зашкільняк І.О. Вступ до методології історії. Львів: ЛОНМІО, 1996. 96 с.

121. Косцова І. П. Герменевтичний метод тлумачення норм права: історична та юридична дивергенція. *Вісник Національного університету "Львівська політехніка"*. Серія : Юридичні науки. 2015. № 827. С. 153-158.

122. Теорія держави та права : навч. посібник / За заг. ред. С. Д. Гусарєва, О. Д. Тихомирова. К. : НАВС, Освіта України, 2017. 320 с.

123. Юркевич Х. Порівняльно-правовий метод у конституційно-правових дослідженнях. *Підприємництво, господарство і право*. 2019. № 2. С. 156-160.

124. Грабченко А.І., Федорович В.О., Гаращенко Я.М. Методи наукових досліджень: Навч. Посібник. Х.: НТУ «ХП», 2009. 142 с.

125. Завгородня В. М. Вступ до порівняльного правознавства: матеріали лекції. URL: https://elearning.sumdu.edu.ua/free_content/lectured:24d68a302e7d330a1b7365390a2a9e3246e5335a/latest/content-20180114195654.pdf

126. Зашкільняк І.О. Вступ до методології історії. Львів: ЛОНМІО, 1996. 96 с.

127. Повідайчик О., Жиленко Р. Методи досліджень у соціальній роботі: навчальний посібник. Ужгород: видавництво ПП «АУТДОР- ШАРК», 2018. 164 с.

128. Шостак І.В. Анкетування: методичні рекомендації щодо організації та проведення соціологічного дослідження. Острог, 2021. 40 с.

129. Мічурін Є. О. Методологія науки цивільного права. *Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна*. Серія «Право». 2019. Вип. 28. С. 60-65.

130. Штефан С.В. Статистичні методи дослідження: тексти лекцій. 40 с.
URL: <http://journlib.univ.kiev.ua/navch/StatMetodyDoslid.pdf>

131. Методи економічного прогнозування. URL:
[http://politics.ellib.org.ua/pages-4038.html#:~:text=Методи%20прогнозуван
ня%20%2D%20це%20сукупність%20способів,у%20майбутньому%20за%20пе
вних%20умов.](http://politics.ellib.org.ua/pages-4038.html#:~:text=Методи%20прогнозуван%20%2D%20це%20сукупність%20способів,у%20майбутньому%20за%20певних%20умов.)

132. Янковий О. Прогнозування розвитку складних ймовірнісних систем (+ практика розрахунків). URL: <https://jgi.techmedia.com.ua/zhurnal-holovnoho-inzhenera-2022-5/prohnozuvannya-rozvytku-skladnykh-ymovirnisnykh-system-praktyka>

133. Баїк О. І. Понятійно-категоріальний апарат податкового права України: дис. ... докт. юр. наук. Львів, 2019. 522 с.

134. Крестовська Н. М., Матвеева Л. Г. Теорія держави і права: елементарний курс. 2-ге вид. Харків: ТОВ «Одіссей», 2008. 432 с.

135. Понятійно-категоріальний апарат інформаційної сфери: правовий аспект. Аналітична записка 11.07.2011 р. URL: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/informaciyni-strategii/ponyatiyno-kategorialniy-aparat-informaciynoi-sferi-pravoviy>

136. Коровайко О.І. Формування понятійно-категоріального апарату кримінального процесу на прикладі реалізації міжнародних стандартів кримінального судочинства в судовому провадженні. *Наше право*. 2016. № 1. С. 107-113.

137. Про адвокатуру та адвокатську діяльність: Закон України від 05.07.2012 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5076-17#Text>

138. Положення про Комітет захисту прав адвокатів та гарантій адвокатської діяльності: Рішення Ради адвокатів України № 182 від 27 липня 2013 р. URL: <https://unba.org.ua/assets/uploads/legislations/pologennya/2014.10.25-pologennya-181.pdf>

139. M. Stefanchuk 'Modern Trends in the Formation and Development of the Human Rights Mechanism in Ukraine' 2022 No 3 (No 15) Access to Justice in Eastern Europe 1-22. URL: <https://doi.org/10.33327/AJEE-18-5.3-a000311>

140. M. Stefanchuk 'The Recovery of Ukraine in the Field of Justice: Challenges and Priority Goals' 2022 4-2 (17) Special Issue Access to Justice in Eastern Europe 186-201. <https://doi.org/10.33327/AJEE-18-5.4-n000467>

141. Конституція України від 28.06.1996 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text>

142. Про адвокатуру: Закон України від 19 грудня 1992 р. № 2887-XII. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2887-12>

143. Селезень С. В. Юридичні гарантії захисту трудових прав працівників. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2016. № 5. С. 33-36.

144. Про адвокатуру та адвокатську діяльність: Закон України від 05.07.2012 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5076-17#Text>

145. Заборовський В. В., Манзюк В. В. До дефініції поняття «гарантії адвокатської діяльності». С. 144-147. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/28624/1/Заборовський%20Манзюк%20До%20дефініції%20поняття%20«гарантії%20адвокатської%20діяльності»..pdf>

146. Козлов О. О. До питання щодо визначення ознак гарантій адвокатської діяльності. *Юридичний бюлетень*. 2018. Випуск 7 Ч. 1. С. 86-91.

147. Стефанчук М. М. Тенденції розвитку функцій адвокатури в Україні. *Науковий вісник УжНУ. Серія «Право»*. 2022. Вип. 69. С. 429-437. URL: <https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2022/03/73.pdf>

148. Рабинович П. М. Основи загальної теорії права та держави К. : Атіка, 2001. 176 с.

149. Адвокатам можуть дозволити «травмати». URL: http://zbroya.info/uk/blog/3767_advokatam-mozhut-dozvoliti-travmati/

150. Порядок дій з питань забезпечення гарантій адвокатської діяльності, захисту професійних і соціальних прав адвокатів: Рішення Ради адвокатів України № 183 від 27 липня 2013 р. URL: <https://unba.org.ua/assets/uploads/legislations/poryadki/2013.07.27-poryadok-dij-z-zabespechennya-garantij-183.pdf>

151. Про затвердження роз'яснення щодо гарантій адвокатської діяльності та окремих умов дисциплінарної відповідальності: Рішення № 74 від 26 лютого 2016 р. URL: https://unba.org.ua/assets/uploads/legislation/rishennya/2016-02-26-r-shennya-rau-74_56ebaf5d9f6da.pdf

152. Про розгляд листів з питань щодо порушення гарантій адвокатської діяльності, втручання та перешкод у здійсненні адвокатської діяльності та оплати за організаційно-технічне забезпечення розгляду заяви (скарги) на поведінку адвоката, яка може бути підставою для притягнення його до дисциплінарної відповідальності: Рішення № 121 від 15 листопада 2019 р. URL: https://unba.org.ua/assets/uploads/legislation/rishennya/2019-11-15-r-shennya-rau-121_5def738231f19.pdf

153. Вебсайт Національної асоціації адвокатів України. URL: <https://unba.org.ua/komitety>

154. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>

155. Кодекс України про адміністративні правопорушення від 07.12.1984 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80732-10#Text>

156. Відповідальність за порушення розгляду адвокатського запиту: Раді рекомендують прийняти за основу законопроект. *LigaZakon*. 24.07.2023. URL: https://jurliga.ligazakon.net/news/221089_vdpovdalnst-za-porushennya-rozglyadu-advokatskogo-zapitu-rad-rekomenduyut-priynyati-za-osnovu-zakonoprokt

157. Вільчик Т. Б. Адвокатура й держава: взаємодія в забезпеченні прав і законних інтересів громадян. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Сер.: Юриспруденція. 2014. №10-1. Т. 1. С. 62-65.

158. 10 років тому Законом України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» запроваджено європейські стандарти професії. *Вебсайт Національної асоціації адвокатів України*. 05.07.2022. URL: <https://unba.org.ua/news/7498-10-rokiv-tomu-zakonom-ukraini-pro-advokaturu-ta-advokats-ku-diyal-nist-zaprovadzheno-evropejs-ki-standarti-profesii.html>

159. Культурологічний словник. URL: <http://subject.com.ua/culture/dict/990.html>

160. Старочук О.В. Щодо поняття принципів права. *Часопис Київського університету права*. 2012. № 2. С. 40-43.

161. Голос України. *Газета Верховної Ради України*. URL: <http://www.golos.com.ua/article/149879>

162. Пасечник О.В., Дудченко В.В. Оксюмори метамодерну у правовій реальності. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2022. №1. С. 8-12. URL :<http://www.nvppp.in.ua/vip/2022/1/2.pdf>

163. Савчук Р. М. Поняття та система міжнародних стандартів правоохоронної діяльності. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 2. С. 369-373.

164. Великий тлумачний словник сучасної мови. URL: <https://slovnyk.me/dict/vts/стандарт>

165. Корнієнко В. О. Європейські виборчі стандарти та конституційно-правове регулювання місцевих виборів в Україні. Одеса, 2021. 223 с.

166. Велічко Д. М. Поняття та сутність джерел міжнародно-правового регулювання праці. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2006. № 33. С. 78-83. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VKhnuvs_2006_33_13.

167. Теорія держави та права: підручник / Є.О. Гіда, Є.В. Білозьоров, А.М. Завальний, А.О. Осауленко; за заг. ред. Є.О. Гіди. К. : ФОП О. С. Ліпкан, 2011. 576 с.

168. Zhebrovska K. A., Riaboshapchenko A. O. International legal standards of human rights: general principles. *Часопис цивілістики* : наук.-практ. журн. Одеса : Гельветика, 2021. Вип. 41. С. 71-76.

169. Наливайко О. І., Братишко Н. А. Поняття та особливості міжнародно-правових стандартів прав людини. *Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство»*. С. 411-416. URL: <http://journal-app.uzhnu.edu.ua/article/view/282301/276482>

170. Київець О. В. Європейські правові стандарти як міжнародно-правова категорія. *Європейські студії і право*. 2012. № 1(5). Режим доступу: <http://eurolaw.org.ua/publications/ukrainian-journal-of-european-studies/5-2011/44-2011-12-29-14-40-03>.

171. Сафулько С.Ф. До питання реалізації світових стандартів адвокатури в українській практиці. *Право України*. 2017. № 10. С. 241-246.

172. Бакаянова Н.М. Міжнародні стандарти адвокатури: поняття, система, класифікація. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2016. № 2. С.203-206.

173. Шандула О. О. Поняття, система та джерела міжнародних стандартів організації та діяльності адвокатури. *Форум права*. 2022. № 72 (1). С. 90-97.

174. Основні положення про роль адвокатів від від 01.08.1990 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_835#Text

175. Стандарти незалежності юридичної професії, прийняті Міжнародною асоціацією юристів у грудні 1990 р. URL: <http://pravolib.pp.ua/ist-12--idz-ax247--nf-26.html>

176. Загальний кодекс правил для адвокатів країн Європейського Співтовариства від 01.10.1988 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_343#Text

177. Рекомендація № R (2000) 21 Комітету Міністрів державам-членам про свободу професійної діяльності адвокатів від 25.10.2000 р. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/R_2000_21_2000_10_25.pdf

178. Рибалко Г. С. Роль і місце адвокатури у державі. *Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна*. Серія «ПРАВО». 2020. Вип. 30. С. 141-146

179. Стратегія інтеграції України до Європейського Союзу: Затверджено Указом Президента України від 11 червня 1998 року № 615/98. *Офіційний вісник України*. 1998. № 24. Ст. 870.

180. План дій “Україна - Європейський Союз”: Схвалений Кабінетом Міністрів України 12 лютого 2005 року. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_693

181. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони від 27 червня 2014 року. *Офіційний вісник України*. 2014. № 75. Том 1. Ст. 2125.

182. Висновок Парламентської Асамблеї Ради Європи щодо заявки України на вступ до Ради Європи 190 (1995) від 26 вересня 1995 року. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/994_590

183. Профстандарти адвокатури: міжнародний погляд. *Юридична газета online*. 25.09.2018. URL: <https://yur-gazeta.com/publications/practice/inshe/profstandarti-advokaturi-mizhnarodniy-poglyad.html>

184. Іванцова А. В. Міжнародно-правовий захист прав адвокатів. *Адвокат*. 2021. № 12 (135). С. 27-29.

185. Дроздов О. М. Професійні права адвокатів у світлі практики Європейського суду з прав людини. URL: <https://unba.org.ua/assets/uploads/legislations/education-materials/profesiyni-prava-advokativ-v-praktici-espl.pdf>

186. Марченко А.А. Прецедентний характер рішень Європейського суду з прав людини в правовій системі України. *Митна справа*. 2013. № 6. С. 23–28.

187. Про внесення змін до Конституції України (щодо стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору): Закон України від 7 лютого 2019 року № 2680-VIII. *Відомості Верховної Ради*. 2019. № 9. Ст. 50.

188. Стратегія розвитку системи правосуддя та конституційного судочинства на 2021-2023 роки: Затверджена Указом Президента України від 11 червня 2021 року № 231/2021. *Офіційний вісник України*. 2021 р.. № 48. Ст. 2963.

189. Святоцький О.Д., Медведчук В.В. Адвокатура історія і сучасність. К: Ін Юре 1997. 320 с.

190. Вільчик Т. Б. Професійні права адвоката і гарантії адвокатської діяльності у країнах Європейського Союзу. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2018. Серія ПРАВО. Вип. 50. Т. 2. С. 143-147.

191. Про адвокатуру: Закон Польщі від 26.05.1982 р. URL: <https://unba.org.ua/assets/uploads/legislations/pologennya/zakonodavstvo-pro-adv-polsha-zvedenyj-pereklad.pdf>

192. Об адвокатуре: Закон Литовской Республики от 18 марта 2004 года № IX-2066. *Lietuvos Respublikos Seimo*. URL: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/b4a99200249f11e58a4198cd62929b7a?jfwid=nq76mm5vj>

193. Latvijas Republikas Advokatūras likums [Advocacy Law of the Republic of Latvia: Law Adopted 27 April 1993]. URL: <https://advokatura.lv/uploads/advocacy-law-1539068752.pdf>

194. MOCULSKIS v. LATVIA - 71064/12 (Judgment : Right to respect for private and family life : Fifth Section Committee) [2020] ECHR 916 (17 December 2020). URL: <http://www.bailii.org/eu/cases/ECHR/2020/916.html>

195. Про адвокатуру: Закон Естонії від 21 березня 2001 року (станом на 01.01.2020 р.). URL: <https://www.juristaitab.ee/sites/www.juristaitab.ee/files/elfinder/ru-seadused/%D0%97%D0%90%D0%9A%D0%9E%D0%9D%D0%20%D0%9E%D0%91%D0%90%D0%94%D0%92%D0%9E%D0%9A%D0%90%D0%A2%D0%A3%D0%A0%D0%95%2001.01.2021.pdf>

196. Об адвокатуре: Закон Республики Молдова от 19 июля 2002 года № 1260. *Ministerul Justiției*. URL: https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=122745&lang=ru

197. Об адвокатах и адвокатской деятельности: Закон Азербайджанской Республики от 28 декабря 1999 года №783-IQ. URL: https://continent-online.com/Document/?doc_id=30608603

198. Уголовно-процессуальный кодекс Азербайджанской Республики: Утвержден Законом Азербайджанской Республики от 14 июля 2000 года № 907-IQ. URL: http://continent-online.com/Document/?doc_id=30420280#pos=1311;-26

199. Об адвокатской деятельности: Закон Грузии от 20 июня 2001 года № 976 – IIS. *Законодательный вестник Грузии*. URL: <https://matsne.gov.ge/ru/document/view/15472?publication=22>

200. Уголовно-процессуальный кодекс Грузии: Закон от 9 октября 2009 года № 1772-IIс. URL: <https://www.academia.edu/>

201. Звіт про порушення прав адвокатів та гарантій адвокатської діяльності в Україні за 2013-2018 р. URL: https://unba.org.ua/assets/uploads/e68d0f94a9c9c9153963_file.pdf

202. Комітет захисту прав адвокатів та гарантій адвокатської діяльності НААУ відзвітував про свою діяльність. *Вебсайт Національної асоціації адвокатів України*. URL: <https://unba.org.ua/news/print/7300-komitets-zahistu-prav-advokativ-ta-garantij-advokats-koi-diyal-nosti-naau-vidzvituvav-pro-svoyu-diyal-nist.html>

203. Порухенням прав адвоката порушуються і права людини, яка довірила свою таємницю, – думка. *Вебсайт Національної асоціації адвокатів України*. URL: <https://unba.org.ua/news/8175-porushennyam-prav-advokata-porushuyut-sya-i-prava-lyudini-yaka-dovirila-svoyu-taemnicyu-dumka.html>

204. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>

205. Про затвердження Положення про комітет по захисту прав адвокатів: Рішення Ради адвокатів України від 16 лютого 2013 року № 74. *Офіційний сайт Національної асоціації адвокатів України*. URL: <https://unba.org.ua/assets/uploads/legislations/rishennya/2013.02.16-rishennya-74.pdf>

206. Комітет захисту прав адвокатів та гарантій адвокатської діяльності НААУ. *Офіційний сайт Національної асоціації адвокатів України*. URL: <https://unba.org.ua/komitety>

207. Шевченко С. Пристрасті обсервації: що пішло не так у Ворзелі. *Радіо Свобода*. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/30552867.html>

208. Криворот В., Мартиненко А. Втручання в права людини під час пандемії. *Юридична газета Online*. 27.03.2020. URL: <https://yur-gazeta.com/publications/practice/inshe/vtruchannya-v-prava-lyudini-pid-chas-pandemiyi.htm>

209. Погребняк С. П. Тест на пропорційність. *Юрист України*. 2013. № 2. С. 5-10. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/uy_2013_2_3.

210. У ТЦК на Одещині відреагували на порушення прав адвоката та пообіцяли виправитися. *Офіційний сайт Національної асоціації адвокатів*

України. URL: <https://unba.org.ua/news/8423-u-tck-na-odeshini-vidreaguvali-na-porushennya-prav-advokata-ta-poobicyali-vipravitisya.html>

211. У Чернігові адвоката, який прийшов у справі до ТЦК, силоміць утримували і виписали повістку: деталі. *TCH*. URL: <https://tsn.ua/ukrayina/u-chernigovi-advokata-yakiy-priyshov-u-spravi-do-tck-silomic-utrimuvati-i-vipisali-povistku-detali-2372911.html>

212. Дудченко В.В., Манько Д.Г. Загальнотеоретичні засади розуміння системи джерел сучасного права: національний та міжнародний аспекти. *Правова позиція*. 2023. №1 (38). С. 125-130. URL :<https://legalposition.umsf.in.ua/archive/2023/1/24.pdf>

213. Дудченко В.В. Інтерпретація права (порівняльно-правовий аспект). *Правові новели*. 2023. №19. С. 323-330. URL :http://legalnovels.in.ua/journal/19_2023/42.pdf

214. Про недопущення ототожнення адвокатів з клієнтами та втручання в професійні права адвокатів: Рішення Ради адвокатів України від 5 серпня 2020 року № 49. *Офіційний сайт Національної асоціації адвокатів України*. URL: https://unba.org.ua/assets/uploads/legislation/rishennya/2020-08-05-r-shennya-rau-49_5f4637e9c8bd4.pdf

215. Вільчик Т. Б. Адвокатура та судова влада: історичні аспекти взаємодії. *Форум Права*. 2022. № 72 (1). С. 50–61. URL: <http://doi.org/10.5281/zenodo.6783715>

216. Бакаянова Н. М. Про проблему ототожнення адвоката з клієнтом в умовах воєнного стану. *Європейські орієнтири розвитку України в умовах війни та глобальних викликів XXI століття: синергія наукових, освітніх та технологічних рішень: у 2 т. : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, 19 травня 2023 р.) / За загальною редакцією С.В.Ківалова*. Одеса: Юридика, 2023. Т. 2. С. 121-124.

217. Кравченко М.О. Сучасні виклики в адвокатській діяльності. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 9. С. 542-544. URL: http://lsej.org.ua/9_2022/132.pdf

218. Заборона ототожнення адвокатів з клієнтами через призму рішень Ради адвокатів України: 11 квітня 2023 року Вища школа адвокатури НААУ провела захід з підвищення кваліфікації адвокатів. *Офіційний сайт Вищої школи адвокатури НААУ*. URL: https://www.hsa.org.ua/blog/zaborona-ototoznnia-advokativ-z-klijentami-cerez-prizmu-risen-radi-advokativ-ukrayini?fbclid=IwAR0zphSjBgHkmVAjMdu0VLDNUibxaovN3ic8rmG1D-5LKAAtB6UH_h38XXfI

219. Офіційний сайт Офісу Генерального прокурора. URL: <https://www.gp.gov.ua/>

220. USAID побачили в Україні ототожнення адвоката з клієнтом. 21.11.23. *Офіційний сайт Національної асоціації адвокатів України*. URL: <https://unba.org.ua/news/8526-usaid-pobachili-v-ukraini-ototozhnennya-advokata-z-klientom.html>

221. Vilchuk T, 'Advocacy of Ukraine in the period of martial law and restoration after the war: problems of legal regulation of the organization and activities' 2022 32 *Revista Jurídica Portucalense* 254–273. URL: [https://doi.org/10.34625/issn.2183-2705\(32\)2022.ic-11](https://doi.org/10.34625/issn.2183-2705(32)2022.ic-11)

222. У НААУ пропонують запровадити кримінальну відповідальність за ототожнення адвоката з клієнтом. 28.04.23. *Офіційний сайт Національної асоціації адвокатів України*. URL: <https://unba.org.ua/news/8026-u-naau-proponuyut-zaprovaditi-kriminal-nu-vidpovidal-nist-za-ototozhnennya-advokata-z-klientom.html>

223. Вільчик Т. Б.. Право на безоплатну правову (юридичну) допомогу по цивільних справах у практиці Європейського суду з прав людини. *Форум Права*. 2022. № 73(2). С. 40-52. URL: <http://doi.org/10.5281/zenodo.6471073>

224. На окупованих територіях навіть адвокати можуть бути беззахисними. Інтерв'ю з експертом Регіонального центру з прав людини Р. Мартиновським та представницею Української Гельсінської спілки з прав людини О. Семенюк. 11 лютого 2019 року. URL: <https://hromadske.radio/publications/na-okupovanyh-terytoriyah-navit-advokaty-mozhut-buty-bezzahysnymy-yurysty>

225. Проект Закону України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексу України щодо вдосконалення відповідальності за деякі злочини проти основ національної безпеки України», внесений до Верховної ради України 9 листопада 2023 року № 10136. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/42957>

226. Заборона адвокатської діяльності на ТОТ є посяганням на суверенітет, - думка. 23.10.23. *Офіційний сайт Національної асоціації адвокатів України*. URL: <https://unba.org.ua/news/8444-zaborona-advokats-koi-diyal-nosti-ta-tot-e-posyagannyam-na-suverenitet-dumka.html>

227. Комитет по защите прав адвокатов Адвокатской палаты РА выступил с заявлением о нарушении прав адвокатов Мушега Шушаняна, Араика Папикяна и Моники Маргарян. Решение от 16 февраля 2017 года. *Официальный сайт Адвокатской палаты Республики Армения*. URL: <https://www.advocates.am/decision/view/%D5%B0%D5%B0-%D6%83%D5%BA-%D6%83%D5%AB%D5%B0-16022017%D5%A9-%D5%B8%D6%80%D5%B8%D5%B7%D5%B8%D6%82%D5%B4%D5%A8.html>

228. Об адвокатской деятельности и юридической помощи: Закон Республики Казахстан от 5 июля 2018 года № 176-VI. URL: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=33024087&pos=1516;-38#pos=1516;-38

229. Положение о Комиссии Республиканской коллегии адвокатов по защите социальных и профессиональных прав адвокатов: Утверждено президиумом Республиканской коллегии адвокатов 11 марта 2016 года (протокол № 12). URL: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=32636872&pos=6;-106#pos=6;-106

230. Положение о Комиссии по защите профессиональных прав адвокатов: утверждено Республиканской конференцией коллегий адвокатов 19 февраля 2022 года. URL: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=37640036&pos=6;-106#pos=6;-106

231. Положення про Раду адвокатів Чернігівської області: рішення Ради адвокатів України від 27.09.2013 р. URL: <https://advokatrada.org.ua/wp-content/uploads/2015/11/Положення-про-Раду.pdf>

232.. O Khotynska-Nor, N Bakaianova, ‘Transformation of Bar in Wartime in Ukraine: on the Way to Sustainable Development of Justice (On the Example of Odesa Region)’ 2022 3(15) *Access to Justice in Eastern Europe* 146-154. DOI: <https://doi.org/10.33327/AJEE-18-5.2-n000322>

233. Адвокатура України під час воєнного стану. Вебсайт Національної асоціації адвокатів України. 03.10.2023. URL: <https://unba.org.ua/publications/8390-advokatura-ukraini-pid-chas-voennogo-stanu.html>

234. Храпенко О. О. Меденцев А. М. Використання штучного інтелекту у роботі судових, правоохоронних органів та адвокатури. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. №5. С. 382-384. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2023-5/94>

235. Положення про Комітет захисту професійних прав адвокатів та реалізації гарантій адвокатської діяльності Ради адвокатів Одеської області: рішення Ради адвокатів Одеської області від 19.08.2015 р. URL: <https://unba.odessa.ua/wp-content/uploads/2016/07/Polozhennya-Komitetu-zi-zminamy-2018-rik.pdf>

236. Комітет захисту професійних прав адвокатів та реалізації гарантій адвокатської діяльності. *Вебсайт Ради адвокатів Одеської області*. URL: <https://unba.odessa.ua/advokatske-samovryaduvannya/komiteti/komitet-zahistu-profesijnih-prav-advokativ-ta-realizatsiyi-garantij-advokatskoyi-diyalnosti-radi-advokativ-odeskoyi-oblasti/>

237. Вебсайт Ради адвокатів Київської області. URL: <https://radako.com.ua>

238. Вебсайт Ради адвокатів Івано-Франківській області. URL: <http://advokaty.if.ua>

239. Вебсайт Ради адвокатів Чернігівської області. URL: <https://advokatrada.cn.ua/commissions/#1448375043514-f5964613-137a>

240. Вебсайт Ради адвокатів Харківської області. URL: <https://www.advokat.org.ua/articles/1630-komitet-zakhystu-prav-ta-harantiy-advokatskoyi-diyalnosti-pry-radi-advokativ-kharkivskoyi.html>

241. Вебсайт Ради адвокатів Закарпатської області. URL: <https://razo.org.ua/>

242. Вебсайт Ради адвокатів Дніпропетровської області. URL: <https://advokaty.dp.ua/golovna/komitety-komisiyi/>

243. Про внесення змін та доповнень до Регламенту ВКДКА, Регламенту КДКА регіону та Положення про порядок прийняття та розгляду скарг щодо неналежної поведінки адвоката, яка може мати наслідком його дисциплінарну відповідальність: Рішення Ради адвокатів України від 25.03.2022 № 34. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0034871-22>

244. Положення про порядок прийняття та розгляду скарг щодо неналежної поведінки адвоката, яка може мати наслідком його дисциплінарну відповідальність, затверджене рішенням Ради адвокатів України від 30.08.2014 № 120, із змінами. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/vr120871-14>

245. Вилков С.В. Правове забезпечення діяльності органів адвокатського самоврядування у період воєнного стану (досвід ВКДКА). *Адвокатура: минуле, сучасність та майбутнє : матер. XII Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 11 листопада 2022 р.) / редкол.: Н. М. Бакаянова (гол.) та ін.* Одеса : Фенікс, 2022. С. 261-265.

ДОДАТКИ

Додаток А

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Козлов О.О. До питання щодо визначення ознак гарантій адвокатської діяльності. *Юридичний бюлетень*. Випуск 7. Ч. 1. 2018. С. 86-91. URL: http://www.lawbulletin.oduvs.od.ua/archive/2018/7_2018/part_1/14.pdf
2. Козлов О.О. Гарантії адвокатської діяльності в законодавстві України та пострадянських країн: порівняльно-правовий аналіз. *Knowledge, Education, Law, Management*. 2021. № 1 (37), vol. 2. pp. 274-283. URL: <https://doi.org/10.51647/kelm.2021.1.2.45>
3. Козлов О.О. До питання міжнародно-правових стандартів реалізації гарантій адвокатської діяльності. *Право та державне управління*. 2023. № 2. С. 372-376. URL: http://pdu-journal.kpu.zp.ua/archive/2_2023/54.pdf
4. Козлов О.О. Роль рад адвокатів регіону у реалізації гарантій адвокатської діяльності. *Держава та регіони*. Серія: Право. 2023. № 3 (81). С. 353-357. URL: http://law.stateandregions.zp.ua/archive/3_2023/56.pdf

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

1. Козлов О. О. Зміни порядку повідомлення адвокатів про підозру в свідлі реалізації гарантій адвокатської діяльності. *Верховенство права очима правників-початківців*: матеріали Всеукр. наук. конф. студентів та аспірантів, 23 листоп. 2019 р., м. Одеса / [відп. ред. М. Р. Аракелян ; уклад. А. С. Гуменюк та ін.]; Нац. ун-т "Одес. юрид. акад.", Наук. т-во молодих вчених,

аспірантів та студентів. Одеса : Гельветика, 2019. С. 72-74.

2. Козлов О. О. Гарантії адвокатської діяльності: досвід країн колишнього СРСР. *Правове життя сучасної України* : у 2 т.: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, 17 травня 2019 року) / відп. ред. Г.О. Ульянова. Одеса : Юридична література, 2019. Т. 2. С. 129-130.

3. Козлов О. О. Звернення із адвокатським запитом в контексті реалізації професійних прав адвоката: окремі проблеми. *Актуальні проблеми судово-правової реформи: матеріали круглого столу* (Одеса, 18 жовтня 2019 р.) / ред. кол.: М. Р. Аракелян, Н. М. Бакаянова. Одеса : Фенікс, 2019. С. 60-64.

URL:

https://drive.google.com/open?id=1GB4gFq_C03_Q55v79qJCWSSXAKDN8AGw

4. Козлов О. О. Незалежність адвокатів як гарантія професійної діяльності: окремі проблеми в сучасних умовах. *Адвокатура: минуле, сучасність та майбутнє*: Матеріали X Міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, 6 листопада 2020 року). / Редкол.: Н.М. Бакаянова (голова) та ін. Одеса: Фенікс, 2020. С. 81-84.

5. Козлов О. О. Окремі проблеми реалізації гарантій адвокатської діяльності в сучасних умовах. *Правове життя сучасної України* : у 3 т. : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 15 трав. 2020 р.) / відп. ред. М. Р. Аракелян. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2020. Т. 1. С. 402-405.

6. Козлов О. О. Безперешкодне здійснення професійної діяльності в системі гарантій адвокатської діяльності. *Наука та суспільне життя України в епоху глобальних викликів людства у цифрову еру (з нагоди 30-ти річчя проголошення незалежності України та 25-ти річчя прийняття Конституції України)*: у 2 т. : матеріали Міжнар. науково-практ. конф. (Одеса, 21 травня 2021 р.). / за загальною редакцією С.В. Ківалова. Одеса:

Видавничий дім «Гельветика», 2021. Т. 2. С. 121-123.

7. Козлов О. О. Гарантії адвокатської діяльності в законодавстві України та пострадянських країн: порівняльно-правовий аналіз. *Адвокатура: минуле, сучасність та майбутнє* : матер. XI Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 12 листопада 2021 р.) / редкол.: Н. М. Бакаянова (гол.) та ін. Одеса : Фенікс, 2021. С. 39-44.

ВІДОМОСТІ ПРО АПРОБАЦІЮ МАТЕРІАЛІВ ДИСЕРТАЦІЇ

Дисертацію обговорено і схвалено на засіданні кафедри організації судових, правоохоронних органів та адвокатури Національного університету «Одеська юридична академія». Деякі положення оприлюднено: на Міжнародній науково-практичній конференції «Правове життя сучасної України» (м. Одеса, 17 травня 2019 р.); Міжнародній науково-практичній конференції, присвяченій 70-річчю з Дня народження професора Івана Єгоровича Марочкіна «Актуальні проблеми судового права» (м. Харків, 31 травня 2019 р.); Всеукраїнській науковій конференції студентів та аспірантів (м. Одеса, 23 листопада 2019 р.); круглому столі «Актуальні проблеми судово-правової реформи» (Одеса, 18 жовтня 2019 р.); X Міжнародній науково-практичній конференції «Адвокатура: минуле, сучасність та майбутнє» (м. Одеса, 6 листопада 2020 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Правове життя сучасної України» (м. Одеса, 15 травня 2020 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Наука та суспільне життя України в епоху глобальних викликів людства у цифрову еру (з нагоди 30-ти річчя проголошення незалежності України та 25-ти річчя прийняття Конституції України)» (Одеса, 21 травня 2021 р.).

Додаток Б

АНКЕТА

ШАНОВНИЙ РЕСПОНДЕНТЕ!

Просимо Вас взяти участь у соціологічному дослідженні щодо проблем, пов'язаних з реалізацією гарантій адвокатської діяльності

Щиро дякуємо Вам за участь!

1. Як Ви оцінюєте правову регламентацію прав адвокатів та гарантій адвокатської діяльності?

- а) відмінно;
- б) добре;
- в) задовільно;
- г) незадовільно.

2. Як Ви оцінюєте стан дотримання гарантій адвокатської діяльності?

- а) відмінно;
- б) добре;
- в) задовільно;
- г) незадовільно.

3. Чи зазнавали Ви порушення прав адвоката та гарантій адвокатської діяльності?

- а) так;
- б) ні.

4. Як Ви оцінюєте діяльність Комітету захисту прав адвокатів та гарантій адвокатської діяльності?

- а) відмінно;
- б) добре;
- в) задовільно;
- г) незадовільно.

5. З боку яких суб'єктів, на Вашу думку, адвокати найчастіше зазнають прав адвокатів та гарантій адвокатської діяльності?

- а) правоохоронних органів;
- б) суду;
- в) політичних сил;
- д) ЗМІ;
- е) свій варіант відповіді_____.

6. Чи вважаєте Ви, що запровадження воєнного стану негативно вплинуло на дотримання прав адвокатів та гарантій адвокатської діяльності?

- а) так;
- б) ні.

7. Чи вважаєте Ви за доцільне проведення більшої кількості заходів з підвищення кваліфікації адвоката, присвячених проблематиці дотримання прав адвокатів та гарантій адвокатської діяльності?

- а) так;
- б) ні.

Дякуємо за участь!

Відповіді (опитано 50 адвокатів).

№ питання	а (кіль-ть адвокатів)	б (кіль-ть адвокатів)	в (кіль-ть адвокатів)	г (кіль-ть адвокатів)	д (кіль-ть адвокатів)	е (кіль-ть адвокатів)
1	29	21				
2	0	5	14	21		
3	32	18				
4	39	8	3	0		
5	50	0	0	0	0	0
6	50	0				
7	24	26				

Додаток В

ПРОПОЗИЦІЇ ДО ЗАКОНОДАВСТВА

Кримінальний кодекс України

Викласти статтю 397 в такій редакції:

«Стаття 397. Втручання в діяльність захисника, представника особи, **помічника чи стажиста адвоката**

1. Вчинення в будь-якій формі перешкод до здійснення правомірної діяльності захисника, представника особи, **помічника чи стажиста адвоката** по наданню **правничої** допомоги, або порушення встановлених законом гарантій їх діяльності та професійної таємниці -

карається штрафом від ста до двохсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або виправними роботами на строк до двох років, або арештом на строк до шести місяців, або обмеженням волі на строк до трьох років».

Викласти статтю 398 в такій редакції:

«Стаття 398. Погроза або насильство щодо захисника, представника особи, **помічника чи стажиста адвоката**

1. Погроза вбивством, насильством або знищенням чи пошкодженням майна щодо захисника, представника особи, **помічника чи стажиста адвоката**, а також щодо їх близьких родичів у зв'язку з діяльністю, пов'язаною з наданням **правничої** допомоги, -

карається арештом на строк до шести місяців або обмеженням волі на строк до трьох років, або позбавленням волі на той самий строк.

2. Умисне заподіяння захиснику, представнику особи, **помічнику чи стажисту адвоката** або їх близьким родичам легких або середньої тяжкості

тілесних ушкоджень у зв'язку з діяльністю, пов'язаною з наданням **правничої** допомоги, -

карається обмеженням волі на строк від трьох до п'яти років або позбавленням волі на той самий строк.

3. Умисне заподіяння тим самим особам у зв'язку з діяльністю, пов'язаною з наданням **правничої** допомоги, тяжкого тілесного ушкодження

-

карається позбавленням волі на строк від семи до дванадцяти років».

Викласти статтю 399 в такій редакції:

«Стаття 399. Умисне знищення або пошкодження майна захисника, представника особи, **помічника чи стажиста адвоката**

1. Умисне знищення або пошкодження майна, що належить захиснику, представнику особи, **помічнику чи стажисту адвоката** або їх близьким родичам, у зв'язку з діяльністю, пов'язаною з наданням **правничої** допомоги,

-

караються штрафом від п'ятдесяти до ста неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або арештом на строк до шести місяців, або обмеженням волі на строк до трьох років, або позбавленням волі на той самий строк.

2. Ті самі дії, вчинені шляхом підпалу, вибуху або іншим загальнонебезпечним способом, або якщо вони заподіяли шкоду в особливо великих розмірах, -

караються позбавленням волі на строк від п'яти до восьми років.

3. Дії, передбачені частиною першою або другою цієї статті, що спричинили загибель людей, завдання їм тяжких тілесних ушкоджень чи настання інших тяжких наслідків, -

караються позбавленням волі на строк від восьми до п'ятнадцяти років».

Викласти статтю 399 в такій редакції:

«Стаття 400. Посягання на життя захисника, представника особи, **помічника чи стажиста адвоката** у зв'язку з діяльністю, пов'язаною з наданням **правничої** допомоги

Вбивство або замах на вбивство захисника, представника особи, **помічника чи стажиста адвоката** або їх близьких родичів у зв'язку з діяльністю, пов'язаною з наданням **правничої** допомоги, -

караються позбавленням волі на строк від восьми до п'ятнадцяти років або довічним позбавленням волі».

Кримінальний процесуальний кодекс України

Частину третю статті 87 «Недопустимість доказів, отриманих внаслідок істотного порушення прав та свобод людини» доповнити пунктом 5:

«3. Недопустимими є також докази, що були отримані:

...

5) під час виконання ухвали про дозвіл на обшук житла чи іншого володіння адвоката у зв'язку з неповідомлення відповідної ради адвокатів регіону або у випадку недопущення до участі у проведенні цієї слідчої (розшукової) дії представника відповідної ради адвокатів».

Закон України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність»

Доповнити частину 2 статті 10 «Стажист адвоката. Стажування» абзацем такого змісту:

«Життя, здоров'я, честь і гідність стажиста адвоката та членів його сім'ї, їх майно перебуває під охороною держави, а посягання на них, вчинені у зв'язку із виконанням доручень адвоката, тягнуть відповідальність, передбачену законом».

Доповнити статтю 16 «Помічник адвоката» частиною 5:

«Життя, здоров'я, честь і гідність помічника адвоката та членів його сім'ї, їх майно перебуває під охороною держави, а посягання на них, вчинені у зв'язку із виконанням доручень адвоката, тягнуть відповідальність, передбачену законом».

Внести зміни і доповнення до статті 23 «Гарантії адвокатської діяльності»

Доповнити частину 1 пунктами такого змісту:

«1-1) забороняється вимагати від адвоката будь-які спеціальні дозволи (крім ордера і посвідчення адвоката) або створювати інші перешкоди при здійсненні адвокатської діяльності»;

«2-1) забороняється використовувати інформацію або документи, які становлять адвокатську таємницю, в якості доказу у судовому процесі»;

«4-1) адвокат не може бути підданий особистому обшуку або особистому огляду при виконанні своїх професійних обов'язків, крім випадків, коли він затриманий на місці вчиненого ним злочину».

«11-1) забороняється органам державної влади чи органам місцевого самоврядування, їх посадовим чи службовим особам прямо або опосередковано впливати на зміст договору про надання правничої допомоги між адвокатом і клієнтом».

Доповнити абзац 2 частини 2 статті 23:

«Під час проведення обшуку чи огляду житла, іншого володіння адвоката, приміщень, де він здійснює адвокатську діяльність, тимчасового доступу до речей і документів адвоката має бути присутній представник ради адвокатів регіону, крім випадків, передбачених абзацом четвертим цієї частини. Для забезпечення його участі службова особа, яка буде проводити

відповідну слідчу дію чи застосовувати захід забезпечення кримінального провадження, завчасно повідомляє про це раду адвокатів регіону за місцем проведення такої процесуальної дії. **Неповідомлення відповідної ради адвокатів регіону про проведення обшуку чи огляду житла, іншого володіння адвоката, приміщень, де він здійснює адвокатську діяльність, тимчасового доступу до речей і документів адвоката або у випадку недопущення до участі у проведенні цієї слідчої (розшукової) дії представника відповідної ради адвокатів має наслідком визнання отриманих доказів недопустимими».**